Sedef Erkmen

Türkiye'de Kürtaj

AKP ve Biyopolitika

iletişim

Sedef Erkmen • TÜRKİYE'DE KÜRTAJ

SEDEF ERKMEN • **Türkiye'de Kürtaj**

SEDEF ERKMEN 1987 yılında Diyarbakır'da doğdu. Sokullu Süper Lisesi'nin ardından, Ankara Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi okudu. 2011 yılında yüksek lisansını Sussex Üniversitesi'nde, 2019 yılında doktorasını Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamladı. Karabük Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler kürsüsünde, doktor araştırma görevlisi olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

İletişim Yayınları 2913 • Araştırma-İnceleme Dizisi 468
ISBN-13: 978-975-05-2936-8

1. Baskı 2020, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
YAYINA HAZIRLAYAN Aksu Bora
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Serra Akcan (Nar Photos)
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Büşra Bakan
DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871
Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

SEDEF ERKMEN

Türkiye'de Kürtaj

AKP İktidarı ve Biyopolitika

Ekim'e...

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

"Ölmek istemiyorum!": 18 Ağustos 2019'da, Kırıkkale'de eski kocası tarafından bıçaklanarak öldürülen Emine Bulut'un son sözüydü (*Hürriyet*, 2019a). Öldürülmeden iki saat önce karakola giderek kendisine şiddet uygulayan eski eşi tarafından tehdit ve takip edildiğini söyleyen Emine Bulut, karakoldan çıktıktan sonra 10 yaşındaki kızının gözü önünde öldürüldü. Yaşamının tehlike altında olduğundan korkarak emniyet birimlerine başvuran Emine Bulut'un korunma ve güvenlik talebinin ne yazık ki karşılanmadığı, gerekli önlemlerin alınmadığı ve yaşamı korumak, kontrol etmek üzerine kurulan iktidar söyleminin, "Kimin yaşamı korunacak?", "Kime karşı korunmalı?" gibi önemli soruları cevapsız bıraktığı anlaşılıyor.

Türkiye'de sayıları günden güne artan kadın cinayetlerinin kamuoyunda tartışmalara neden olduğunu ve tartışmaların genellikle 6284 Sayılı Kanun[1] çerçevesinde devletin kadına karşı şiddetin önlenmesi yükümlülüklerini yerine getirmemesi üzerinden yürütüldüğünü görüyoruz. Ayrı-

1 Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun.

ca son yıllarda Türkiye'de kadınların ev içi rollerini pekiştiren sosyal güvenlik stratejilerinin izlenmesi ve ev içi şiddetin önüne geçecek politikalar yerine boşanma sayılarını düşürmeye yönelik sosyal politika faaliyetlerinin yürütülmesi, kadınlara yönelik politikalarda belli bir yönetim mekanizmasının izlendiğini ortaya koyuyor. Bu anlamda, iktidar yaşam, ölüm, beden, cinsellik gibi alanları düzenlerken aile, kadın-erkek imajları, anneliğe biçilen roller gibi temaları temel alan politikalara yönelmektedir. Yani, iktidarın formundaki ve yöneldiği, içerdiği alanlardaki değişim, belli bir yönetme biçimine işaret etmektedir. Bu iktidar mekanizması, iktidarın hayata nüfuz etmesi, onu denetlemesi, düzenlemesi ve yönetmesi, yaşamla kurduğu istikrarsız bağlantıyı ölüme atma pratikleri ile tamamlaması olarak tanımlanan "biyopolitika"dır. Yaşamı yönetme, koruma üzerine yoğunlaşan bir iktidar mekanizması olarak biyopolitikanın tertibatında kürtaj; beden, nüfus ve cinsellik düzenlemeleri ile kadın bedeni ve yaşamı üzerinde işleyen iktidar tekniklerinin sorunsallaştırılması, tüm bunlarla kesişimsel bir konumda olması açısından özel bir öneme sahiptir. Elinizdeki bu kitap, günümüz iktidar ilişkilerine toplumsal cinsiyet rejimi bağlamında ışık tutmak için kürtaj politikalarını ele almıştır. Bunun nedeni, iktidarın biyopolitik yönelimlerinin teşhir edilmesi için kürtaj politikalarının kritik bir yerde durmasıdır. Açıklamaya girişilen ilk husus bu anlamda, kürtajın neden ve nasıl biyopolitik bir mesele olduğudur. Kürtajın biyopolitik bir tekniğe dönüşmesi, tarihselliği içindeki süreklilikler ve kopuşlar ve çağdaş toplumlarda bulduğu yansımalar, Türkiye'de kürtajın Geç Osmanlı dönemiyle başlayan ve AKP hükümetleri döneminde derinleşen biyopolitik yönelimlerini analiz etmenin zeminini oluşturacaktır.

Bu kitap, Türkiye'de kürtajın biyopolitikasının, AKP döneminde derinleştiği ve yaşamın her alanına nüfuz ettiğini

öne sürer ve bu bağlamda kullanılan teknikler ve söylemlerin kendinden önceki dönemlerden ayrıldığı, neoliberal ve muhafazakâr politikaların milliyetçi ve cinsiyetçi ataklarla yürütüldüğü iddiasına dayanır. Bu iddiayı savunmak için Geç Osmanlı döneminden AKP dönemine kadar kürtaj politikaları incelenmiştir. 19. yüzyıl, Osmanlı'da nüfusu azaltan ve arttıran etmenlere yönelik ilgiyle birlikte, kürtajın kriminalize edilmesine yönelik politikaların başlangıcına işaret eder. Kürtaj bu dönemde, nüfusu düzenlemede, antinatalist ya da pronatalist politikaların yürütülmesinde kullanılan bir tekniğe dönüşmüştür. Nüfusa yönelik ilgi milliyetçi saiklerle birleştiği ölçüde, nüfusunun azalması ya da artması istenen milletlere yönelik ayrımcı ya da öjenik politikalar yürütülmüştür. AKP dönemine kadar kürtaj politikalarının dayandığı temeller, demografik kaygılar, milliyetçi politikalar ve kalkınma eksenli bir düzlemde seyretmiştir. Ancak, politik hedefler ne olursa olsun, bu uğurda kadın bedeninin ve yaşamının bir iktidar aygıtı olarak görülmesi (Akşit, 2010: 183) değişmemiştir. Geç Osmanlı dönemiyle başlayan kürtajın kriminalizasyonu, fetüsü merkezine alan bir söylemle yürütülmemiştir, bu dönemde ve erken Cumhuriyet döneminde kürtaj, kolektife yönelik bir suç, devletin denetimini istikrarsızlaştıran bir tehdit olarak algılanmıştır. 60'lardan sonra nüfus artışının kalkınma üzerindeki olumsuz etkisinin ve kürtajın yasak olmasına rağmen kadınlar tarafından başvurulan bir yöntem olduğu realitesinin görülmesiyle beraber, devlet bu alandaki denetleme ve düzenleme iktidarını tekrar kazanmak için kürtajı yasallaştırmıştır.

AKP dönemi ile gelinen noktada, hukuki kazanımların neden yeterli olmadığı açığa çıkmaktadır. Üçüncü bölümde, AKP dönemine odaklanarak kürtajın yeniden iktidarın hesaplarına dahil olmasına yol açan dinamiklerin, kadın politikaları ve aileci retorikle şekillenen süreçleri izlenecektir.

Kadın, AKP için öncelikle devletin bakım işlerini yüklenmesi gereken, en az üç çocuk doğuran, ev içi işlerin sorumluluğunu yüklenen, sokakta kahkaha atmamasını bilen, evlenmeden cinsel ilişkiye girmeyen, evlenince de kocasının cinsel isteklerini yerine getiren, esnek çalışma koşullarına göre ekonomiye katkı yapan ama kendi ayakları üzerinde durabilecek kadar kazanmayan, erkekleri tahrik etmeyen, erkenden evlenen ve ne olursa olsun yuvasını bozmayan, heteroseksüellik dışındaki "hastalıklara" meyletmeyen, Müslüman bir Türk kadınıdır. Annelik, bu kadının hayatında çıkabileceği en yüksek mertebedir. AKP'nin bu şekilde çerçevelendirdiği toplumsal cinsiyet rejiminde hayatı çoğalttığını iddia ederken hayatı yönettiği ve ölümün eşiğinde bıraktığı, eril şiddeti, yoksulluğu ve toplumdaki farklılıklara yönelik faşizan duyguları arttırdığı görülmektedir. Aile, AKP'nin ideal toplumunun temel işlev birimidir. Kutsal ailelerin kurulmasını desteklemek ve parçalanmasını önlemek için bir dizi politika yürüten AKP, bu politikalarda kadının hayatını iki yönlü kuşatmaktadır: Bu aileyi kurmak ve yürütmek uğruna kadını aile içinde eriterek ve varlığını bu alanla sınırlayarak ve bu aileyi imkânsız kılan tüm dinamiklerin bedelini yine kadınlara ödeterek...

Bu toplumsal dinamikler ışığında kürtaj politikalarının, AKP iktidarında temel bir teknik olma işlevi kazanması şaşırtıcı değildir. Genç-yaşlı nüfus dengesinin bozulacağı öngörüsüyle, bakım işlerinde devletin rolünün artacağı endişesinin yine milliyetçi tonlarla birlikte yürütüldüğü pronatalist politikalara geçiş, öncelikle en az üç çocuk yapma çağrılarıyla gündeme gelmiştir. Kürtaj tartışmalarının patlak verdiği 2012 yılına kadar, pronatalist politikalar esas olarak sağlık sistemindeki dönüşümlerle, üreme sağlığı anlayışına yapılan atıfla ve aileci yaklaşımlarla yürütülmüştür. 2012'de "Kürtaj cinayettir," sözüyle yeni bir dönem başlamış ve *de*

facto bir kürtaj yasağına giden yol inşa edilmiştir. Biyoiktidarın yaşam üzerindeki pozitif teknikleri fetüs için devreye girmiştir ve kürtaja ilişkin söylemler, fetüsün yaşam hakkını kutsayan ve kadını onun celladı ilan eden argümanlarla yürütülmüştür. Yasal kürtajı ulaşılamaz kılan tüm uygulamalar ve söylemler, AKP'nin biyopolitik yönelimlerini, yani yaşamı değersiz görülenlerin kimler olduğunu ve yaşamın sınırlarının nasıl çizildiğini ortaya koymaktadır.

Elinizdeki kitap sadece güncel siyasete dair tespitler yapmak değil, aynı zamanda direnişe dair fikirleri tartışmak ve feminist bir karşı-hegemonyanın olanaklılıklarına işaret etmek gayesini de taşımaktadır. Türkiye'de kürtaj, yasallık mücadelesinin verildiği 70'li yıllardan itibaren feminist gündemde yer almıştır, ancak politik bir söylem geliştirme daha çok 2012'de başlayan kürtaj tartışmalarıyla olmuştur. Kabaca üç hat üzerinden izlenecek bu tartışmaların, birbiriyle çatışan görüşlerin ortaya çıkması verimli bir ortam sunsa da özellikle beden ve hak temelli argümanlar çeşitli sınırlılıklar yaratır. Dolayısıyla, AKP'nin politikalarını deşifre eden, iktidarın söylemlerini tersyüz eden, yaşam koşullarını ortaya seren, bu sebeple kürtajın neden bir realite olduğunu hatırlatan, sadece ölmemeyi değil yaşanabilirliğin olanaklarını vurgulayan bir feminist politika önerilmektedir.

BİYOPOLİTİKA VE KÜRTAJ

Biyopolitik bir teknik olarak kürtaj

Biyopolitika, belirli bir teorik yaklaşıma yaslanmadan tanımlanması giderek daha güç bir kavram haline gelmiştir. Çünkü açıklamaya giriştiği gündemler müthiş bir çeşitlilik göstermektedir. Irkçılıktan kimyasal hadıma, e-devlet uygulamalarından sağlık sistemlerine, şiddetten kadın sünnetine pek çok gündemi kavramak için anahtar kavram haline gelen biyopolitika, en genel anlamıyla, "politikanın hayatla uğraşması"dır. Ancak kavramın farklı açıklamalara izin vermesi de tam anlamıyla hayatın anlamlandırılmasından kaynaklanmaktadır: Politika bu hayatı nesnesi[1] olarak mı görecektir, yoksa hayat politikanın temeli[2] olarak mı konumlanacaktır ya da bunların ötesinde bir ilişkisellik mi kurulacaktır (Lemke, 2013: 17)? Hayat ve politikanın dışsal bir iliş-

1 Politisist yaklaşım hayatı, politikanın alanına girmiş yeni bir alt disiplin olarak değerlendirir. Ayrıntılı bir okuma için bkz. Thomas Lemke, *Biyopolitika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 41-51.

2 Doğalcı yaklaşım biyolojinin politikayı belirlediğinden hareket eder. Ayrıntılı bir okuma için bkz. *a.g.e.*, s. 25-39.

ki kurduğunu varsayan görüşler ikisi arasındaki ilişkiselliği, ilişkisellikteki istikrarsızlıkları görmekte başarısız kalır (a.g.m., 19). Michel Foucault bu görüşleri aşan bir biyopolitika kavrayışı ortaya koyarak günümüzde iktidar ilişkilerini çözümlemek için önemli bir yorumlama aracı sunmuştur. Biyopolitika kavramının sunduğu analiz imkânları, toplumsal cinsiyet rejimlerini çözümlemek ve bu rejimlere karşı çıkmak isteyen feministler tarafından da ilgi görmüştür. Feministler, Foucault'yu analizlerinde toplumsal cinsiyet körlüğü ile suçlasalar da[3] biyopolitika argümanını, daha çok cenini koruma yasalarında ve yeni üreme ve genetik teknolojileri bağlamında tartıştılar; çünkü bunlar kadının kendi bedenini kontrol etmesini ve üreme tercihlerini doğrudan etkiliyordu (Deveaux, 1994: 228). Benzer bir şekilde Miller da (2016: 63) biyopolitikanın üç konu etrafında tartışıldığını –ölüm, cinsel davranışların düzenlenmesi ve üremenin düzenlenmesi– ve feminist ilgi açısından en önemlisinin üreme meselesi olduğunu söyler. Elinizdeki kitap, kürtajı feminist bir ilgiyle ele alarak biyopolitika alanındaki çalışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır. Biyopolitikanın genişlediği alanlar ve teoriler, kürtaj meselesini ele alacak bu kitap için ufuk açıcı değerlendirmelerin imkânlarını yaratsa da kürtajın biyopolitik bir teknik olarak ortaya çıkışı ve özellikle AKP döneminin kürtaj politikaları, Foucault'nun kavramsallaştırması çerçevesiyle çözümlenecektir. Foucault'nun biyopolitika analizi hem kürtajın tarihselliğindeki kırılmalara hem de iktidarın kürtaj politikaları yoluyla yaşama nasıl nüfuz ettiğine ya da hangi yaşamları ölüme bıraktığına ışık tutacaktır.

Foucault biyopolitikayı iktidar mekanizmalarındaki dönüşümü izleyerek çerçevelendirir. Biyopolitika çağını, "ya-

3 Foucault'nun analizlerinde toplumsal cinsiyeti hesaba katmadığını eleştiren feminist yazarlar için bkz. Soper, 1993; King, 2004; Simons, 1996; Bartky, 1988; McLaren, 2002; McNay, 1992; Hekman, 1996.

şamın tarihe ve siyasal teknikler alanına girişi" olarak tasvir eder (Foucault, 2012: 101). Yaşamın tarihe girişinden kasıt, yaşama dair bilgilerin, toplumsal tıbbın gelişimi, ceza sistemlerindeki dönüşüm gibi süreçler sonucunda, iktidarın tekniklerine dahil olmasıdır (a.g.m.). Yaşam hakkındaki bilgiler, iktidarın düzenleme ve denetleme alanına girer. Bu, tarihsel değişimler sonucu politik düzendeki dönüşümün bir ifadesidir (Lemke, 2013: 54-56). Egemen iktidarın "öldürme ve yaşamasına izin verme" üzerindeki tasarruf hakkı, 17. yüzyıldan sonra pozitif iktidar tekniklerinin işleyişiyle beraber, yaşamı çoğaltma ve desteklemeye yönelir (Foucault, 2012: 97). "Artık söz konusu olan egemenlik alanında ölümü öne sürmek değil, değer ve yararlılık alanında yaşam dağıtmaktır" (a.g.m., 103). Dolayısıyla Foucault iktidarın soy kütüğünü incelerken klasik iktidar ile modern iktidarı birbirinden ayırır. Egemen iktidar ile modern iktidar arasındaki en büyük ayrım; iktidar mekanizmalarının negatif ve pozitif işleyiş teknikleridir. Egemen iktidarın yaşam ve ölüm üzerindeki hakkı, öldürme ya da yaşamasına izin verme hakkıydı (Foucault, 2012: 97). Bu negatif iktidar anlayışı, diğer bir deyişle "hukuki-söylemsel" (*juridico-discursive*) model, yasanın ve yasaklamanın olduğu bir hükümranlık sistemidir (Keskin, 2011: 16). Oysa 17. yüzyıldan itibaren gelişen yaşam üzerindeki iktidar, yaşamı destekler ve üretkendir, diğer bir deyişle pozitif iktidar mekanizmaları devreye girmiştir. Bu iktidar, biyo-iktidardır. Biyo-iktidar iki şekilde işlev görür; bunlardan ilki bedeni bir makine olarak ele alan disiplinci iktidardır –insan bedeninin anatomo-politikası–, diğeri ise nüfusu merkez alan yani nüfusun biyo-politikası olarak adlandırılan düzenleyici denetim iktidarıdır. "Klasik çağ boyunca hızla farklı disiplinler –dil, okullar, kolejler, kışlalar, atölyeler– gelişir ve aynı zamanda siyasal pratikler ve iktisadi gözlemler alanında doğurganlık, uzun yaşama,

kamu sağlığı, konut, göç sorunları belirir; yani bedenlerin boyun eğmesini ve nüfusların denetimini sağlamak üzere çeşitli ve çok sayıda tekniğin pıtrak gibi bitmesine tanık olunur. Böylece bir biyo-iktidar çağı başlar" (Foucault, 2012: 100). Bu iktidar teknolojisi disiplinci iktidarı dışlamaz, onu içine alarak ondan farklı tekniklerle yararlanarak onunla işbirliği kurar. Ancak, beden-insanla değil, tür-insanla ilgilenir. Bedenin eziyet edilmesi gereken bir şey olmaktan çıkıp ıslah edilmesi, yeteneklerinin geliştirilmesi ve en önemlisi çalışabilir bir beden olması kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap verebilen iktidar teknikleri ile sağlanmıştır (Foucault, 2012: 100). Bedenin nasıl daha yararlı ve üretken kılınabileceği ve "işe yaramaz" bedenlerin bile ekonomiye nasıl katkıda bulunabileceği konusu, özellikle sağlık sisteminde yeni alanların doğuşuna yol açmıştır. Foucault sağlık sigortalarının buna hizmet ettiğini söyler (2003: 244).

Beden iktidar ilişkilerinde hep önemli bir role sahip olsa da nüfusun, yani insan türünün önem kazanması, daha çok 19. yüzyılla başlamıştır. Ölüm ve doğum oranları, hastalık ve sağlık durumları, yaş piramidi gibi birçok istatistiksel bilgi verebilen nüfusun/ insan hayatının önem kazanması, öncelikle insanın bu süreçlerden etkilendiğinin ve üretkenliğinin asıl bu faktörlerle değiştiğinin gözlemlenmesi ile gerçekleşmiştir. Nüfusun neden ve nasıl iktidarın hesaplarına dahil olduğunun, kendisinin bir bilgi ve iktidar stratejisi olarak önemli hale geldiğinin izlerini Foucault *yönetimsellik (governmentality)* analizinde açıklar. Nüfus, ilk çağlardan günümüze kadar devletin gücünü temsil etmesi açısından hep önemli olmuştur. Ancak bu önem ordunun, iş gücünün büyüklüğünü göstermesi bağlamında sayısal bir anlama sahiptir. Foucault, nüfusun geleneksel olarak, ölüm oranlarını gösteren olumsuz bir değerle anıldığını, hükümranlığın gücünü temsil eden bir sayısal veri olmaktan öteye geçme-

diğini savunur (2016: 62). 18. yüzyılın ortalarına kadar nüfus bir iktidar ekonomisi olarak ortaya çıkmamıştı (a.g.m., 61). Yeni bir iktidar teknolojisinin, 18. yüzyılda ortaya çıkmasıyla, nüfusun regülasyonu gündeme gelmiştir. Bu döneme kadar kameralist ve merkantilist anlayış, nüfusu temel bir dinamik olarak ele alsa da bunun kökeninde, nüfusa işgücü olarak bakan ve bu sayede devletin zenginliğini koşullayan mantık yatmaktadır (a.g.m., 63). Bu, nüfusun hâlâ hükümran merkezli, yasalarla çerçevelenebilecek, itaatkâr özneler toplamı olduğunu gösterir. Ancak 18. yüzyılda fizyokratlar nüfusta, kendinden menkul bir dinamik görürler; nüfus kendi doğallığıyla iktidarın hesaplarına dahil edilmelidir (a.g.m., 64). Foucault, bu doğallığın ne olduğunun üç biçimde açıklanabileceğini söyler. Bunlardan ilki, nüfusun birçok değişkene bağlı olması ve bu değişkenlerle kendisinin de dönüşüme açık bir veri olmasıdır. Bunun anlamı, nüfusun sadece kendisine dayatılanları kabul ya da reddedecek kadar basit bir düzlemde bulunmamasıdır. Ancak bu nüfusun müdahale edilemez bir doğa olduğu anlamına gelmez. Nüfusa doğrudan etki etmeyecek gibi görünen unsurların bile hesaplanması ve düzenlenmesi ile nüfusa etki edilir.

> Fizyokratların ve ekonomistlerin çözümlemelerinin ilginç hale geldiği nokta, tam da nüfus olgusunda saptanan bu doğallığın dönüşüm tekniklerine ve etkenlerine sürekli açık olmasıdır... Burada sadece nüfus için elverişsiz olan yasaları isteyerek değiştirmeyi dikkate almak yetmez. Özellikle eğer nüfus arttırılmak isteniyorsa ya da nüfusun bir devletin kaynakları ve imkânlarıyla doğru bir ilişkide olması isteniyorsa, nüfusun kendisinden, dolaysız davranışlarından, doğurganlığından ya da yeniden üreme istencinden çok uzak gibi görünen bir sürü etken ve öğe üzerinde eylemde bulunmak gerekir (a.g.m., 66).

Nüfusun doğallığını açıklayan ikinci olgu, arzudur. Arzu, kendi haline bırakıldığı takdirde nüfusun genel çıkarını üretir; çünkü arzu bireyleri harekete geçiren esas şeydir. Bireylerin kişisel arzularından öte, bu arzunun belli oyunlara tabi olmasıyla kolektif bir çıkar üretilir. Bu düşüncede fizyokratların savunduğu yeni olan nokta, arzunun manipüle edilmesi, sınırlarının gösterilmesi değil, tersine arzunun desteklenmesi, onun ürettiği kolektif çıkarın kullanılmasıdır (a.g.m., 68). Son olarak nüfusun doğallığı, kendini, bir düzeni olmadığı sanılan birçok değişkenin esasında gözlemlenebilen, hesaplanabilen bir düzeni olduğu gerçekliğinde ortaya çıkarır (a.g.m., 69). Örneğin, kazaların, ölüm ve doğum oranlarının istatistiksel olarak sabit oranları vardır.

Nüfus ve nüfusu etkileyen dinamiklerin önem kazanmasıyla, iktidar doğum ve ölüme ilişkin istatistiklilerle ilgilenirken bu oranları etkileyen ve insanın verimlilik kapasitesini arttıran ya da azaltan tüm unsurları hesaba katar. Örneğin, salgın hastalıklardan öte, nüfusa yerleşik sayılabilecek ve ölümünden sorumlu olmaktan çok ona maliyet yükleyecek, enerjilerini tüketecek, verimliliğini zayıflatacak hastalıkların yapısının, şiddetinin ve yayılma derecelerinin hesaplanması bu yeni iktidar teknolojisi için daha önemlidir (Foucault, 2003: 243-244). Benzer bir şekilde doğum konusundaki usullerin incelenmesi ve doğum kontrolünün gözlemlenmesiyle, doğumları arttıracak veya azaltacak politikalara zemin hazırlayan şemaların hazırlanması da yeni iktidar teknolojisinin hesaplarına dahil olur. Biyo-iktidar hem bedenlere hem de nüfusa nüfuz edebilmek için, insan türünün yaşadığı coğrafya ve çevresiyle olan ilişkileri de gündemine alır. Tüm bu ilişkilerle biyo-iktidar, bilgi toplar ve müdahale alanlarını oluşturur (a.g.m., 245). Biyo-iktidar, disiplinci iktidardan bu müdahalenin yöntemleri, kullanılan teknikler bakımından da ayrılır. Burada tek tek bireylere değil glo-

bal bir düzenlemeye ihtiyaç vardır, bir toplumu zayıflatacak şeyleri tespit edip daha üretken, güçlü ve global olarak dengeyi sağlamak hedeflenir.

> Hastalanma oranını değiştirmek, düşürmek gerekecektir; yaşamı uzatmak gerekecektir; doğum oranını arttırmak gerekecektir. Ve özellikle de, rastlantısal alanıyla bu global nüfus içerisinde, bir denge kuracak, bir ortalama tutturacak, bir homeostazi kuracak, denklikler sağlayacak dengeleyici mekanizmalar kurmak söz konusudur; kısacası, bir canlı varlık nüfusunun özünde olan bu rastlantının çevresinde güvenlik mekanizmalarını yerleştirmek, bir anlamda, bir yaşayış biçimini en iyi duruma getirebilmek söz konusu olacaktır (a.g.m., 246).

Foucault, disiplinci ve biyopolitik olarak adlandırdığı bu iki iktidar mekanizmasının birleştiği noktayı en iyi temsil eden tertibatın cinsellik olduğunu söyler. Cinsellik hem disipline hem de nüfus düzenlemesine bağlı olmasıyla, aynı anda iki düzlemede dayanır.

> Cinsellik yaşamın bütün siyasal teknolojisinin geliştiği iki eksenin birleşme noktasında yer alır (...) küçücük gözetimlere, her an var olabilen denetimlere, aşırı derecede titizlikle gerçekleştirilmiş mekân uyarlamalarına, belirsiz tıbbi ya da psikolojik muayenelere, beden üzerinde yaratılan gerçek bir mikro-iktidara yol açar; ama aynı zamanda kitlesel önlemlere, istatistik varsayımlara, toplumsal bünyenin tümünü ya da bütün içindeki grupları ilgilendiren müdahalelere de olanak verir (Foucault, 2012: 104).

Cinsellik, bedene ilişkin bilgilerin tıbbileştirilmesiyle üreme ve cinsel aktiviteye dair denetleme pratiklerini oluşturduğu kadar, bu bilgileri siyasal ve ekonomik amaçlarla nüfusu yönetmede de (üremeyi teşvik etmek/kısıtlamak) kul-

lanmaktadır (a.g.m.). Cinselliğin disiplinci denetimine sahne olan uygulamalardan biri, 18. yüzyılın sonundan itibaren çocuğun cinselleştirilmesiyle, çocuk mastürbasyonunun aile ve okul gibi kurumlar tarafından denetlenmesi ve cezalandırılmasıdır. Mastürbasyonun hastalık olarak kodlanması, bu denetimin beden üzerindeki etkisini gösterir (Foucault, 2003: 252). Ancak bu hastalığın nüfus düzeyinde de etkileri vardır. Cinsel bozukluk diğer nesillere aktarılması sebebiyle bireysel düzeyde denetlenmeli ve nüfus düzeyinde düzenlenmelidir. Cinsellik tertibatını oluşturan unsurlardan biri çocuk mastürbasyonu iken, Foucault cinsellik tertibatını oluşturan üç figürden daha bahseder; kadının histerikleşmesi, fetişizm ve dışarı boşalma (2012: 110). Bu figürlerin oynadığı rolü Foucault şu şekilde ifade eder; "(...) cinselliği bütün ve kısmın, ilke ve eksikliğin, mevcudiyet ve namevcudiyetin, aşırılık ve yetersizliğin, işlev ve içgüdünün, amaç ve anlamın, gerçek ve hazzın oyununa tabi kılar" (Foucault, 2012: 110). Cinselliğin kendinden özerk bir anlam ifade etmediğini, iktidar pratikleri yoluyla anlam kazanan bir tertibat olduğunu iddia eden Foucault, hayat ve ölüme dair iktidar tekniklerinin dolaşıma girmesinin bu cinsellik tertibatı sayesinde olduğunu belirtir (a.g.m., 112).

Egemen iktidarın öldürme ve yaşamasına izin verme hakkının, biyo-iktidarla değiştiğini, hatta yaşatma iktidarına dönüştüğünü iddia eden Foucault'ya göre, öldürme hakkı nasıl kullanılacaktır? Modern iktidar yaşamı düzenleme ve denetlemeye yönelmişken, müdahalelerini, tekniklerini buna göre konumlandırmışken ölüm iktidarın sınırını, bitimini işaretler (Foucault, 2003: 248). Bu sebeple, biyo-iktidar öldürme misyonunu "ölüme atma" şeklinde kullanır. "Ölüme mahkum etmekten yalnızca doğrudan öldürmeyi değil ama aynı zamanda dolaysız öldürme de sayılabilecek her şeyi kastediyorum: ölüme bırakma, kimileri için ölüm riskle-

rini çoğaltmak ya da çok basit olarak, siyasal ölüm, ülke dışına sürme, dışlama, vb'yi" (a.g.m., 256). Foucault, öldürme işlevini sağlayacak olan iktidar tekniğini "ırkçılık" olarak gösterir (a.g.m., 254). Irkçılığın önemli işlevi, nüfusu bölerek kimin yaşaması kimin ölmesi gerektiğine işaret etmesi ve "anormaller"e karşı bir davranış türü geliştirilmesine hizmet etmektir (Dean, 1999: 140). Irkın içindeki bu ayrışma, nüfusun içinde biyolojik bir kopukluğa ve iktidarın da nüfusa bu parçalıklı haliyle muamele etmesine neden olur. İktidarın pozitif söylemleri burada da devreye girer ve ırkçılığın uygulanması için "yaşamak için öldürmek" gerekliliği vurgulanır (Foucault, 2003: 255). Aşağı türlerin ortadan kalkması, anormallerden kurtulmak, yararsızların elenmesi, daha iyi bir yaşam için yapılması gerekenlerdir. Bu savunu savaş durumlarında geçerli olduğu gibi, devletin kendi vatandaşlarını ölüme atmasının da yoludur; yararsız, marjinal veya azınlık olarak işaretlenenlerin ölüme bırakılması, daha sağlıklı, istikrarlı, normal bir toplum yaratacaktır.[4]

Biyo-politikanın amacı yaşamı kuşatmaktır; iktidarın, insanların burunlarının ucuna kadar gelmesini sağlayan şey, onların ölümleriyle değil, yaşamlarıyla sorumlu olduğunu iddia etmesidir. Yaşamı düzenlemek ve nüfusu kontrol altına almak, iktidarın gereklerine cevap verebilecek bir toplum kurma idealinin uzantısıdır. Kürtaj da üreme, cinsellik, beden, nüfus, yaşam ve ölüm konularını kapsaması ve onlarla birçok bağlamda kesişmesi ölçüsünde biyopolitikanın öne çıkan tekniklerinden biri olmuştur. Kürtajın neden ve nasıl biyopolitik bir teknik haline geldiğini görebilmek için, tarihsel bir okuma yapmak ve kürtajın iktidarın hesaplarına ne zaman ve nasıl dahil edildiğinin, nasıl kriminalize edildi-

4 Foucault'nun da belirttiği gibi bunün en ileri örneği Nazi toplumudur. Nazi toplumu, hükümdarın öldürme hakkını simgeleyen mekanizma ile biyo-iktidarın ölüme atan tekniklerinin birlikte işlemesinin, bu iki mekanizmanın çakışmasının doruk noktasını simgeler (Foucault, 2003: 260).

ğinin, ne gibi konular ve söylemler aracılığıyla tartışma gündemine oturduğunun izlerini sürmemiz gerekir.

Kürtaj 19.yüzyıla kadar biyopolitik bir anlam kazanmamış, üreme, hamilelik ve çocuk düşürme, kadının bedensel deneyimi, özel alanın konusu olarak görülmüştür. 19. yüzyıldan sonra, Foucault'nun işaret ettiği gibi nüfusun önem kazanmasıyla, kürtaj, nüfusu etkileyen bir dinamik olarak işlev görmenin yanı sıra üreme ve cinsellik bağlamında kadının bedenini ve hayatını da düzenleme ve denetlemenin bir aracı haline gelmiştir. Kürtaj tarihindeki ilk kırılmanın 19. yüzyılda gerçekleşmesi, bu dönemde nüfusun ve nüfusa ilişkin bilgilerin önem kazanmasıyla ve tıbbi otorite savaşlarının üremeye ilişkin süreçleri dönüştürmesiyle ilişkilidir. 19. yüzyılda Amerika'da doktor, ebe, homeopati hekimleri gibi şifacıların fazlalığı, eğitimli doktorları özel bir statüden yoksun bırakıyordu (Riessman, 2003: 50). Profesyonel doktorlar genellikle beyaz, üst sınıftan erkeklerdi ve çoğu kadın olan, altsınıf, göçmen ve siyahi ebelere karşı tıbbi otoriteyi ele geçirmek istiyorlardı; ki bu aynı zamanda ırk ve sınıf temelli bir savaşımdı (a.g.m., 51). Özellikle doğum, kürtaj gibi üremeye ilişkin alanlarda kadın ebelerin hâkimiyeti vardı. Dönemin tıbbi teknolojik gelişimleri bu alanda büyük bir yenilik yapamayacağı için, profesyonel doktorlar sağlığın anlamını, sağlıklı olmak için gereken tıbbi imkân ve becerilerin tanımını değiştirdiler. Hamilelik ve doğum ebelerin yönlendirmesinde ve çoğunlukla müdahalesiz bir süreçken, teknik bilgilere, bilime ve tıbbi müdahalelere bağlı, riskli bir süreç olarak addedilir hale geldi. Dolayısıyla doğum bireysel bir deneyim olmaktan çıkıp medikal teknik bir probleme dönüştürüldü (a.g.m.). 18. yüzyılda hamilelik muğlak, ancak doğumla sonuçlandığı zaman gerçekliğe dönüşen, kadının bedensel bir deneyimiydi (Duden, 1999: 14). Hamileliğe ilişkin bilgi, kadının karnında fetüsün hareketini hissetti-

ği aşamadan (*quickening*) sonra, kadının beyanına dayanan, kesinliği tespit edilemeyen bir muğlaklığa sahipti. Yaşayan bir özne olmanın doğumla başladığı düşüncesi bu belirsizliğe dayanıyordu (Weir, 2006: 35). 20. yüzyılın ortalarına kadar doğmamış olan, henüz fetüs olarak nitelendirilmiyordu. Martel, hamileliğin ve doğmamış olanın, doğurganlığı ve kadın bedenini toplumsallaştıran cinsellik tertibatıyla tıbbileştirildiğini iddia eder (Martel, 2014: 332). Martel, 18. yüzyılda başlayan bu tıbbileştirme sürecinin Foucault'nun cinsellik tertibatı analizindeki figürlerden biri olan histerik kadın bedeni üzerinden izlenebileceğini öne sürer. Kadın bedeninin histerikleştirilmesi, onu cinselleştirme, patolojikleştirme, anaçlaştırma ve tıbbileştirmeye açmıştır (a.g.m., 333). Stormer da benzer bir şekilde, histerik kadının kadın bedeninin tıbbileşmesini işaretlediğini, onu nüfusu yenilemek, aileyi sabitleştirmek ve çocuk büyütmek konusunda denetim ve yönetime açtığını vurgular (2010: 13). Hamileliğin bu klinik gözetimi, tıbbi müdahaleler yoluyla kadının denetlenmesine, hamileliğin yönetilmesine ve kürtajın kriminalizasyonuna yol açtı.

Hamileliğin ve doğumun değişen statüsü, kürtaj için de geçerli oldu. Kürtaj 18. yüzyılda kötü kanın atılması, bir et beninin doğumu, menstrüel kanamanın durmasına karşılık sağlıklı bir kanama olarak algılanıyordu (Duden, 1999: 16). Dolayısıyla kürtaj, kadının fetüsü hissettiği ana kadar meşru olan bir kadın deneyimiydi (Reagan, 1997: 12). Ancak doktorlar bu aşamayı kaldırıp kürtajın da medikal bir durum olduğunu savundular. 19. yüzyılda doktorların kürtaj üzerinde de otorite sahibi olmak istemeleri, milletlerin nüfusunun azalacağı endişesiyle güç kazanarak özellikle Batı Avrupa'da ve ABD'de kürtajı kriminalize eden yasaların çıkmasına yol açtı (Miller, 2007a: 17). Nüfusun azalmasından endişe edildiği yönündeki söylem, esas olarak bazı ırkların (beyaz

ve burjuva) egemenliğini kaybetmesinden duyulan korkuydu ve devletler bu nedenle üreme davranışlarını düzenlemeye odaklanmışlardı. Bu dönemde özellikle doktorlar, kürtajı medikal bir tehlike olarak –sadece kadınlar için değil aynı zamanda beyaz burjuva medeniyeti için– formüle edip kürtaj karşıtı savaşın öncülerinden oldular (Stormer, 2001: 6). Kürtaj karşıtlığı, ırkçı ve göçmen karşıtı görüşlerle birleşerek beyaz burjuva kadınları anneliğe zorlayan uygulamalara yol açtı.[5] Kürtaj kriminalize edilirken hem kolektiviteye hem de kendine karşı işlenmiş bir suç olarak formüle edildi (Miller, 2007a: 35; Beisel ve Kay, 2004: 508). Kürtaj, sadece kolektif sağlığa yönelik bir saldırı değildir, aynı zamanda egemenin yaşatma hakkına yönelik bir hakarettir. Kürtaj bir cinayettir, çünkü sadece fetüsün yaşamını sona erdirmiyor, gelecekteki vatandaşın varlığını imkânsız kılıyor; yani sadece nüfusun azalmasına yol açmıyor, devlet-vatandaş ilişkisinin bütün temellerini baltalıyordur (Miller, 2007a: 48). Bu yüzden kadınlar biyolojik olarak belirlenmiş rollerinden, sorumluluklarından kaçınmaması gereken ahlâki, politik bir savaşın parçası haline getirilirler. Kürtaj karşıtlığının öncülerinden H. R. Storer, *Why Not? A Book For Every Woman* (1866) adlı kitabında kürtajın gerçek doğasını, kadın sağlığına etkilerini anlatır. Kürtajı bedenin gerçek doğası hakkındaki bilgisizliğin göstergesi olarak gören Storer, zorunlu üremenin anneliğin doğası olduğunu iddia eder. Kadının rahminin bu şekilde kamuya açılmasıyla, kadın vatandaş hem biyopolitik özne hem de biyopolitik konum/yer olmuştur (Miller, 2007a: 30).

5 Kürtaj karşıtlığı ırkçı, sınıfsal ve ataerkil bir savaştı. ABD'de varlıklı beyaz kadınların bu savaşa destek vermesini Riessman sınıf temelli olarak görür (2003: 55). Doğumun tıbbileştirilmesine de varlıklı kadınlar destek vermiştir, çünkü doğum deneyimi oldukça acı vericiydi ve yaygın inanışlarına göre altsınıf kadınlardan acıya dayanma eşikleri daha düşüktü. Anestezik yöntemler ve ilaçlar varlıklı kadınların üreme ile ilgili süreçlerde profesyonel doktorları seçmelerine neden oldu (a.g.m., 52).

20. yüzyılın başlarında, kadının hayatını kurtarmak için yapılmadığı takdirde kürtaj, Avrupa'da ve ABD'nin neredeyse tüm eyaletlerinde yasak hale gelmişti. Pronatalist politikalar bir yandan istenilen milletlerden kadınları üremeye zorlarken diğer yandan çoğalması istenmeyen kadınlar için öjenik politikalarla birleşiyordu. ABD'de devletin dikkati öjenik politikalar bağlamında altsınıflara yönelmişti; devlet bu kişilere biyolojik olarak suçlu olma, akıl hastalığı taşıma gibi özellikler atfederek, bu özellikleri yok etmek için zorunlu kısırlaştırma politikası yürüttü (De Gama, 1993: 118).

Stormer, biyo-iktidarın sadece yaşamı değil yaşam öncesini, yani doğum öncesi alanı da pratiklerine dahil ettiğini savunur (2010: 13). İktidarın doğmamış olana yönelik ilgisi doğum ve ölüm oranlarının, istatistikî verilerin önem kazanmasıyla başlamıştır. 20. yüzyılın ortalarına kadar doğmamış olan hâlâ fetüs olarak nitelendirilmiyordu, ancak üreme pratiklerinin tıbbileşmesiyle beraber, doğum bir bütün olarak müdahaleye açık hale geldi. 1901 yılında *British Medical Journal*'da, Dr. J. W. Ballantyne doğum öncesi bakımı tanıtan bir makale yazar. Ballantyne doğum öncesi bakımı, yalnızca doğumun gerçekleştiği noktada değil, hamilelik boyunca yapılan tıbbi müdahalenin zorunluluk şartı olarak görür. Anne yanlısı hastaneler oluşturmanın gerekliliğini belirten Ballantyne, hamileliliği riske dönüştüren hastalıklar ve durumlara ilişkin çalışmaların önemini vurgular (1991: 814). Doğum öncesi bakımın öne çıkması, perinatal aralığın[6] toplumsal tıp içinde kavramsallaştırılmasıyla bağlantılıdır (Weir, 2006: 32). 20. yüzyılın başlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da istatistikler incelendiğinde bebek ölüm oranlarının düştüğü ancak yeni doğan ölüm oranlarının düşmediğinin gözlemlenmesiyle perinatal aralık belirlenmiştir. Ancak kavram 1950'lere kadar standart bir terminolojide kul-

6 Doğumdan beş ay önce ve doğumdan bir ay sonrasını belirtir.

lanılmamıştır, çünkü yeni doğan ve cenin ölüm oranları arasında henüz bir fark gözetilmiyordu. 1920-1930'larda doğum öncesi bakımın esas amacı, özellikle hamilelik esnasında kadının tedavi edilebilir hastalıklarının incelenmesiyle anne ölüm oranlarını azaltmaktı (a.g.m., 37). Diğer bir deyişle, amaç henüz doğmamışın sağlığı değildi. 1920'lere kadar doğum öncesi bakım alan kadın sayısı bu nedenle azdı. Genellikle üst sınıftan kadınlar, doktorlarla girdikleri ittifakın sonucunda bu tıbbileştirmenin birincil özneleri olmuşlardı. Bu dönemde bebek ölümlerini azaltmak da devletlerin nüfus politikalarının bir parçası haline gelmişti. Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da bebek ölümleri, kendi milletlerini yok olmakla tehdit eden tehlikelerle savaşmak için önemli görülmüştür. Güney Avrupa'dan gelen göçmenlerin çoğalması (ABD ve Kanada için), işçi sınıfına karşı burjuva ve orta sınıfın doğum oranların düşük olması (Britanya, Kanada, Fransa ve ABD için), doğum oranlarının düşüşü ile ulusal düşüş arasındaki ilişki (Fransa ve ABD için) gibi korkularla doğum öncesi bakım, bebek bakımı ve kürtajla ilgili yasa ve uygulamalar düzenlendi (a.g.m., 38). Bu dönem, pronatalist politikalar çerçevesinde bebek ve anne ölüm oranlarının önem kazandığı, doğum öncesi bakımın henüz kurumsallaşmasa da kavramsallaştırıldığı, kürtajın kriminalize edildiği tüm politik ve yasal pratiklerle beraber kadınların yaşamının ve bedeninin üreme dolayımıyla biyo-iktidarın müdahalesine açıldığına sahne olması bakımından kürtaj biyopolitikasının tarihinin ilk yarısıdır.

Çağdaş toplumlarda kürtaj politikaları

Kürtaj yasalarının tarihinin ikinci yarısı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlar. 1950'lerden sonra kürtajın yasallaşması yönünde hareketler başladı, ancak bu sefer "ırkın/ulusun

bütünlüğü" dilinden "bireysel haklar" diline geçilmişti (Miller, 2007a: 21). Kürtaj tarihinin bu ikinci durağında da rahmi biyopolitik alana dönüştürme devam etti (Miller, 2007a: 22). Yani liberal ya da otoriteryan yaklaşımlar arasında, rahmin politize edilmesi anlamında bir fark yoktur (a.g.m.). Kürtaj, bir düzenleme ve denetleme tekniği olarak devletlerce kullanılmaya başlanmıştır. Kürtaja dair düzenlemeler ile nüfus politikalarına yön vermek –ister yasaklamacı/kısıtlayıcı ister teşvik edici olsun– kadın bedenini bir devlet aygıtı haline getirmek demektir (Akşit, 2010: 183). Kürtaj iktidarın yönetmek istediği nüfusa ilişkin süreçleri yönlendirebileceği ve böylelikle kadını bu düzenleme ve denetlemenin aracı kılabileceği, kimin yaşayacağına kimin ölüme atılacağına karar verebileceği bir teknik olarak işlev görmeye başlamıştır. Kürtaj, tıbbi gelişmeler ve hukuki düzenlemeler yoluyla iktidarın pronatalist veya antinatalist politikalarına yön veren bir teknik olmanın yanı sıra, kadın bedenini ve hayatını yönetme ve müdahaleye açmanın da bir yöntemi olmuştur. Çünkü başlangıçta nüfusu düzenlemek ve bu düzenlemeyi istenilen milletler doğrultusunda yönlendirmek söz konusuyken, zamanla tıbbın gelişmesiyle fetüs öne çıkarılarak kadının doğurganlık kapasitesinden fazla bir şeyin peşine düşülmüştür; hamileyken yapılması ve yapılmaması gerekenler, fetüsün gelişiminin izlenmesi kadını hamilelik ve çocuk bakımı sürecinde de denetlemeye ve yönetmeye yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Avrupa'da travmaya dönüşen otoriter siyasi yapılardan bireylerin haklarını koruyacak hoşgörülü yapılara geçme ihtiyacı doğmuştu. Bu dönemde feminist hareketler de haklar ve özgürlükler dilini benimseyerek kürtajı yasak olmaktan çıkarma uğraşı veriyordu (Miller, 2007a: 21). Bir avuç doktor, mesleğinin bir asır önce savunduğu kürtaj yasalarına meydan okumaya

başladı. Bu meydan okumanın karşılık bulması, tıp mesleğinin, üreme ile ilgili kamu politikası oluşturma yetisinin devam ettiğini gösteriyordu (Reagan, 1997: 15). "Sağlıklı olma hakkı" olarak öne çıkan argümanla önce terapotik kürtajın[7] yasallaşması yönünde Fransa'da, İtalya'da, Türkiye'de adımlar atıldı (Miller, 2007a: 21). ABD'de 1950'lerden 1973'e kadar, birçok eyalette, kürtaj yasasında reforma gidildi. Amerikan Hukuk Enstitüsü (ALI) 1959'da, kürtaj reformu için bir yasa tasarısı hazırlayarak kürtajın yasal olarak yapılabilmesinin üç şartını ortaya koydu; kadının fiziksel ya da ruhsal rahatsızlığı, ensest ya da taciz durumları ve bebeğin engelli olması (Stetson, 2001: 251). Yasa, başta California'da olmak üzere on altı eyalette uygulandı. Kadın örgütleri isteğe bağlı kürtaj için mücadele ederken yasanın amacı kadınlara bunun yolunu açmak değil; doktorlara kürtaj kararı için esneklik sağlamaktı (a.g.m.). Çünkü doktorlar, kürtaja kendi muhakemeleriyle karar vermelerinin önündeki sınırlamalardan rahatsız oluyorlardı. Benzer bir şekilde, 1967'de İngiltere, Galler ve İskoçya'yı kapsayan kürtaj yasasıyla (The Abortion Act) detaylı bir terapotik istisna listesi hazırlandı: yirmi dört haftayı geçmemiş ve risk oluşturan hamileliklerde eğer kadın ya da ailesi bir zarar görecekse, eğer hamileliğin sona erdirilmesi hamile kadının fiziksel ya da ruhsal yarasını tamamen durduracaksa, eğer hamileliğe devam etmek kadının hayatını riske atıyorsa, eğer çocuk doğduğunda akli ya da fiziksel ciddi bir sorunu olacaksa iki doktorun aynı görüşte olması ve kayıtlı bir doktor tarafından gerçekleştirilmesi şartıyla kürtaj suç kapsamından çıkarıldı (Sheldon, 1998: 44-45). Kürtajı doktorların kararına bırakmak, kadını bu kararı verebilecek kapasitede görmemekle, kürtajı profesyonellerce verilebilecek tıbbi bir karar olarak kabul etmekle bağ-

7 Kadının hayatının veya sağlığının tehlikede olduğu durumlarda, kadını tedavi etmek için gebeliğin sonlandırılmasıdır.

lantılıdır (a.g.m., 47). Nihayetinde, 1970-1980'ler pek çok Avrupa ülkesinde ve ABD'de kürtaj yasalarının liberalleştiği yıllar oldu.[8] 1950'ler ve 1960'larda fetüsün ölümlülük oranı, önemli bir istatistik haline geldi ve bu oranı düşürmek hedeflendi (Weir, 2006: 182). O zamana kadar yaşayan bir özne olmak doğumla başlarken artık fetüs de yaşayan bir özne olarak kabul edilmeye başlandı (a.g.m., 183). Fetüsün birey konumuna yerleşmesi, onun hamile kadından ayrı haklara sahip bir varlık olarak algılanmasına ve bu yolda yasal düzenlemeler yapılmasına yol açtı. Ayşe Dayı, fetüsün modern dönemde inşa edilmiş bir kavram olduğunu ve bugünkü anlamını, biyo-medikal teknolojilerin gelişimi yoluyla kazandığını iddia eder (2017: 37).

> (...) ilk olarak Soemmering'in çizimlerinde ortaya çıkan ve sonra röntgen ışıkları, mikrofotografi ve ultrason görüntüleriyle pekişen fetüs teknolojik bir oluşumdur. Bu oluşum ise hamileliği, anneliği ve doğumu tamamen değiştirmiştir. Allopatik teknotıbbın hüküm sürdüğü her yerde kadınlar hamileliği, doğumu ve anneliği bedensel bir deneyimden çok (kendilerinin de içselleştirdikleri) biyomedikal teknoloji aracılığıyla tanımlanan, gerçeğe dönüştürülen bir şey olarak yaşarlar (a.g.m., 38).

Fetüsün yeni doğan gibi önemli bir istatistik haline gelmesi, doğum öncesi bakımı, risk bazlı rejimi öne çıkardı (Weir, 2006: 33). Ceninin sağlığı için hamilelik, risk değerlendirmesine dönüştü ve klinik değerlendirme rejimine bağlandı (a.g.m., 34). Doğum öncesi bakımın perinatal ölüm oranını düşürmesi hamileliği sömürüye açtı. Günümüzde de ço-

---

8 Dünya genelinde kürtaj yasalarının liberalleştiği ve aile planlamasının, antinatalist politikaların öne çıktığı bu yıllarda, Romanya'da kürtajın yasaklandığı, pronatalist politikanın hüküm sürmeye başladığı bir döneme sahne olunmuştur. Çavuşesku döneminde 1966'dan rejimin devrildiği 1989'a kadar kürtaj yasak olmuştur (Keil ve Andreescu, 1999).

ğu Batı sağlık sisteminde doğum öncesi bakım, hamilelik ve doğuma ilişkin ana akım bir klinik pratiktir (Martel, 2014: 336). Hamile beden ile fetüs arasında kurulan bu sorumluluk ilişkisi, kadını hamilelik sürecinden silip fetüs için uygun bir rahim alanı haline getirdi. Fetüsün yaşamı o kadar önemlidir ki artık doktorlar, hamile kadınlardan çok, doğmamış çocuklarının doktoru olurlar (Dayı, 2017: 39). Bu durumun kanıtı, zorunlu sezaryen, fetüse cerrahi müdahale gibi konularda, fetüsün koruması ve onun bireyliliği çerçevesinde haklarının savunulması için, kadının beden bütünlülüğünün hiçe sayıldığı ve haklarının önemsenmediği davalarda görülebilir (a.g.m., 48-49). Kadınlar, rızaları dışında sezaryene, cerrahi müdahalelere zorlanabiliyor, hatta uyuşturucu, alkol gibi madde kullanan hamile kadınlar ciddi cezalarla karşılaşıyorlardı (De Gama, 1993: 120-122). Pamela Rae Stewart, 1986'da, ABD California'da doğum öncesi bakımı yürütme şeklinden dolayı çocuğunun ölümüne katkıda bulunduğu gerekçesiyle, Amerika'da hakkında dava açılan ilk kadındır. Stewart'ın, hamilelikte belirlenmiş ilaçları kullanmadığı, ağır kanama yaşadığını doktoruna haber vermediği ve esrar kullandığı iddia edilmiştir, her şeyden öte isyankâr/serseri anne olma ile suçlanmıştır (a.g.m., 121). 1987'de ABD'de Angela Carder, rızası dışında mahkeme kararıyla sezaryen olmaya zorlanmıştır. Carder, ölmek üzere olan bir kanser hastasıyken yirmi altı haftalık bebeğinin yaşama şansının olduğu düşünülerek kadının vücut bütünlüğü ve kararı hiçe sayılarak operasyon gerçekleştirilmiş ve hem kadın hem de bebek ölmüştür (a.g.m., 120).

Günümüzde sıkı kürtaj yasaklarının olduğu kimi ülkelerde reforma gidildiği görülmektedir. Şili'de 1931 yılında terapötik kürtaj yasasıyla kadının hayatını ve sağlığını korumak için kürtaja izin veriliyordu (Shepard ve Becerra, 2007: 203). Ancak Augusto Pinochet'in askerî diktatörlük dönemi-

nin sonlarına doğru 1989 yılında kürtaj, her koşulda yasaklandı ve böylece Şili, dünyada en katı kürtaj yasasına sahip olan ülkeler arasına katıldı. Demokrasinin tekrar tesis edildiği 1990'dan sonra kürtajı tekrar yasallaştıracak yasa tasarıları sunulsa da muhafazakâr milletvekilleri bu tasarıların Senato ya da Meclis katına çıkmalarına engel oldular (Montero ve Villarroel, 2018: 280). 2015'te Michelle Bachelet başkanlığındaki hükümet, güçlü halk desteği ve uluslararası insan hakları organlarının önerileri doğrultusunda, kürtajın üç koşulda yasallaşmasını öngören yasa tasarısı hazırladı. Bu koşullar kadının hayatının tehlikede olması, embriyonik ya da fetal anomali durumları ve hamileliğin cinsel şiddet sonucu oluşmasıdır (a.g.m.). Tasarıda sağlık hizmetlerinde vicdani ret hak statüsüne yükseltildi, ancak acil durumlarda başka bir hekimin bulunmaması halinde bu hak geçerli değildi. Tasarı muhafazakâr meclis üyelerinin engelleme çabalarına rağmen 2017'de yürürlüğe girdi (a.g.m., 281). Böylece Şili'de kadınlar belli şartlar altında da olsa kürtaj konusunda bir "kazanım" elde etti.[9] İrlanda'nın da kürtaj yasasında benzer bir değişim yaşandı. 1983 yılında anayasadaki 8. değişiklik maddesiyle fetüsün yaşam hakkı tanındı ve kürtaj kadının hamilelikten kaynaklanan hayati bir tehlikesi olmadığı müddetçe yasaklandı (Enright vd., 2015: 2). Kadının hayati tehlikesinin ne zaman başladığı, hamileliğin yan etkilerinin ne zaman ciddi, hayati önem taşıdığı konusunda belirsizliğin olması, doktorları kürtaj yapma konusunda karar verilemez bir pozisyona soktu (Bloomer ve Fegan, 2014: 111). İrlanda'da bunun en ses getiren örneği; 2012'de on yedi haftalık hamile Savita Halappanavar'ın yüksek ağrı ve düşük tehlikesiyle kürtaj olmak için geldiği hastanede, doktorların ceninin he-

9 Kürtaj hakkında "kazanım" kavramının toplumdan topluma nasıl farklılaştığını tartışan bir köşe yazısı için bkz. Deniz Bayram, "Şili'de Kürtaj Kazanımı", *Çatlak Zemin*, 2017, web adresi: https://catlakzemin.com/silide-kurtaj-kazanimi/

nüz kalbinin attığını öne sürerek kadına müdahale etmemeleri sonucunda, kadının kısa bir süre içinde hayatını kaybetmesidir (Aiken vd., 2019: 1). Bu olay İrlanda'da kürtaj hakkı için bir dönüm noktası oldu. Kürtaj tartışmalarının hız kazandığı bu dönemde Birleşmiş Milletler'in ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İrlanda'daki kürtaj yasağını zalim, insanlık dışı olarak değerlendirmesinin de katalizör etkisiyle, 2018'de 8. değişiklik maddesinin değiştirilmesi için referandum yapıldı (a.g.m.). Değişikliğe halkın % 66,4'nün evet oyu vermesiyle İrlanda'da kürtaj on iki haftaya kadar yasal oldu (*BBC*, 2018). Yeni Zelanda'da da son dönemlerde kürtajın yasallaşması için hazırlanan tasarı gündemdedir. Yeni Zelanda'da 1977'de çıkarılan Kontrasepsiyon, Sterilizasyon, Kürtaj Yasası *(Contraception, Sterilisation, and Abortion Act - CSAA)* 1961'deki Ceza Kanunu'nda *(The Crimes Act)* belirtilen istisnai koşulların yönetimini ve uygulanmasını düzenler (Edmond ve Burke, 2017: 201). Kürtaj, kadının yaşamını, fiziksel ve akli sağlığını ciddi olarak tehdit edecekse, doğacak çocuğun fiziksel ya da akli olarak ciddi bir engeli olacaksa, hamilelik ensest sonucunda meydana geldiyse, kadın ciddi ölçüde normal dışıysa, iki doktorun bu kriterlerden bir ya da birkaçının bulunduğunu rapor etmesi şartı altında sunulan bir hizmettir (a.g.m., 201-202). Yeni Zelanda'da kadınların kürtaja erişimindeki tek problem yasalar değildir; kürtaj hizmetine ulaşma konusunda da ciddi problemler vardır. Gerek yaşadıkları bölgede yeterli kliniklerin bulunmaması ve vicdani ret yüzünden kürtaj yapacak doktor sayısının az olması, gerekse de bu şartları sağlayan kadınlar için en az dört kez danışmanla görüşme zorunluluğu nedeniyle karar süresinin uzaması ve prosedürlerin çok detaylı olması gibi koşullar altında kürtaja ulaşım zor ve yorucu bir süreç olmaktadır (a.g.m., 202-204). 2017'de iktidara gelen İşçi Partisi (Labour Party) hükümetinin gündeminde olan kürtaj henüz ya-

sallaşmasa da – Ağustos 2019'da kürtaj yasa tasarısı hazırlanıp meclise sunuldu. Kabul edilmesi beklenen tasarıya göre; isteğe bağlı kürtaj yirmi haftaya kadar yasal olacak, yirmi haftadan ileri hamileliklerde yasal bir gereklilik şartı aranacaktır (Macfarlane, 2019: 191). Ayrıca kürtajın ucuz, erişilebilir, birinci basamak bir sağlık hizmeti haline getirilmesi amaçlanmaktadır. Tasarıyla hükümet, kürtajı yasalarla ilgili bir mesele olmaktan çıkarıp, sağlık sorunu olarak ele alacaktır (a.g.m.).

21. yüzyıl kimi ülkeler için ise kürtaj yasalarının sınırlandırıldığı, kürtaja erişimin kısıtlandığı, kürtaj karşıtı söylemlerin öne çıkarıldığı bir dönemdir. Kürtaj karşıtlığının biyopolitik bir bağlamda yer bulduğu bu ülkelerden en öne çıkanlar; ABD, Macaristan, Polonya, İtalya, İspanya, Brezilya ve Türkiye'dir. 21. yüzyılda Türkiye'deki kürtaj politikaları üçüncü bölümde AKP hükümeti özelinde ele alınacaktır. Ancak diğer ülkelerin politikalarına bakmak, AKP ile paralel giden süreçlere, öne çıkan ortaklıklara ilişkin fikir verecektir. Bu ülkelerin kısıtlayıcı kürtaj politikaları ile ülkelerdeki sağcı partilerin yükselişi arasında, diğer bir deyişle muhafazakâr, otoriter, popülist partilerle kürtaj karşıtlığı arasında bir ilişkiselliğin var olduğu varsayımından hareket edilecektir.

ABD'de 1965 Griswold v. Connecticut davası[10] ile doğum kontrolü, Yüksek Mahkemenin devletin kadının özel

10 1879'da Connecticut, doğum kontrolünü desteklemek için herhangi bir ilacın, tıbbi cihazın veya başka bir cihazın kullanımını yasaklayan bir yasa çıkardı. C. Lee Buxton ve Estelle Griswold, Connecticut'ta doğum kontrol kliniği açtıkları için tutuklandılar ve yasayı ihlal etmekten mahkûm edildiler. Kliniği kurma amaçları, Yüksek Mahkeme huzurunda, On Dördüncü Değişiklik kapsamındaki tüzüğün anayasaya uygunluğuna meydan okumaktı. Doğum kontrol haplarının kullanımı için danışmanlık yapmanın anayasada mahremiyet hakkı olarak korunup korunmayacağını belirleyen davadır. Anayasa, medeni mahremiyet hakkını, doğum kontrolü ile ilgili devlet kısıtlamalarına karşı korumuştur. Davanın ayrıntıları için bkz. https://supreme.justia.com/cases/federal/us/381/479/#tab-opinion-1945663

yaşamına, doğum kontrol konusundaki kararına "mahremiyet" alanı olduğu gerekçesiyle karışamayacağı yönündeki kararıyla serbestleşmiştir (Stetson, 2001: 252). 1973 Roe v. Wade davası,[11] yine mahremiyet gerekçesine dayandırılmış ve devletin katı kürtaj yasağı Yüksek Mahkeme tarafından anayasaya aykırı bulunmuştur. Ancak mahkeme, gebeliği üç döneme ayırarak bir karar vermiştir. İlk üç aylık dönemde, kadının kürtaja erişimi devlet tarafından engellenemez; bu karar kadının doktorunun tıbbi kararına bırakılmıştır. İkinci üç aylık dönemde, devlet, kadının sağlığını korumak için kürtaj konusunda düzenleme yapabilir. Son üç aylık dönemde ise, devlet eğer kadının yaşamı ya da sağlığı tehlikede değilse, potansiyel yaşamı korumak için düzenlemeler yapabilir; hatta kürtajı yasaklayabilir (Greenhouse ve Siegel, 2012: 229). Bu karar, yaşam yanlısı (*pro-life*) kesimi harekete geçirmiş ve kararı etkisiz kılabilmek için, Cumhuriyetçi partilerle birlikte kampanyalar yürütmüşlerdir. Cumhuriyetçi partiler, kürtaj hakkını sınırlandıracak yasa tasarıları sunmuşlardır. İlk geri adım, 1976 Hyde yasa değişikliği ile gelmiştir. Yüksek Mahkeme, kürtaj için kamu fonlarının kullanımının yasaklanmasını, anayasaya uygun bulmuştur. Mahkeme 1973'teki kararla, kadına bebeği taşıma hakkından feragat hakkı verirken, devletin bu karara yönelik maddi bir yükümlülüğü olmadığını karara bağlamıştır (Stetson, 2001: 255-256). 1992 Planned Parenthood v. Casey davasıy-

---

11 1970 yılında, Jane Roe (davacının kimliğini korumak için mahkeme belgelerinde kullanılan kurgusal bir isim), Teksas'ın Dallas eyaletinin bölge avukatı olan Henry Wade aleyhinde, kadının hayatını kurtarmak dışında kürtajı yasadışı kılan Teksas yasalarına karşı dava açtı. Teksas tüzüğünün anayasaya aykırı olarak belirsiz olduğunu ve Birinci, Dördüncü, Beşinci, Dokuzuncu ve On Dördüncü Değişikliklerle korunan kişisel gizlilik hakkını kısalttıklarını iddia etti. Şikayetinde yapılan bir değişiklikle Roe, benzer bir şekilde "kendi ve diğer tüm kadınlar adına" dava açma iddiasında bulundu. Davanın ayrıntıları için bkz. https://supreme.justia.com/cases/federal/us/410/113/#tab-opinion-1950137

la,[12] kürtaj yaptırmak isteyen kadınlara yeni şartlar getirilmiştir; kürtajın alternatiflerinin ve risklerinin zorunlu olarak söylenmesi, operasyondan önce yirmi dört saat zorunlu bekleme süresi, reşit olmayan kadınların ebeveyn onayı alması ve evli kadınların eşlerinden rıza belgesi alması (De Gama, 1993: 118). Mahkeme, gereksiz külfet olmadığı sürece, bu gibi şartların potansiyel yaşamı korumak için uygulanabileceğine hükmetmiştir.

ABD'de 2000'lerden sonra, kürtaj yasalarında sınırlamalar artmış, 2003 yılında kısmi doğum kürtajı –yirmi haftadan büyük fetüsün genişletme ve çıkarma yöntemiyle alınması– Bush döneminde yasaklanmıştır. Kürtaj, tamamen yasaklanamasa da uygulamada birçok kadın için ulaşılamaz hale getirilmeye çalışılmıştır. Kürtaj Sağlayıcılarını Hedef Alan Uygulamalar (TRAP yasaları), kürtaj klinikleri açma ya da varlığını sürdürebilmeyi neredeyse imkânsız kılacak birçok şart dayatmaktadır. Birçok kadın ya yakınlarında bir klinik bulamamakta ya da büyük maliyetleri karşılayamamaktadır. 2011-2013 yılları arasında, kürtajı sınırlandıran iki yüz beş tane yasa geçmiştir (Pruitt ve Vanegas, 2015: 79). 2016'da Cumhuriyetçi Parti lideri Donald Trump'ın ABD başkanı olması ile kürtaja yönelik devlet ilgisi artmış ve Trump kürtaj karşıtı keskin bir pozisyon almıştır. 2017'de *Global Gag Rule* ya da *Mexico City Policy* olarak adlandırılan politika, Trump tarafından yeniden uygulamaya konulmuştur.[13] *Global Gag*

12 Pennsylvania Yasama Meclisi, 1988 ve 1989 yıllarında kürtaj kontrol yasasını değiştirmiştir. Yeni hükümlerle bilgilendirilmiş rıza ve işlemden önce yirmi dört saatlik bir bekleme süresi getirilmiştir. Dava ile çözüme kavuşması istenen mesele; eyaletin, kürtaj yapmak isteyen kadınlar için bilgilendirilmiş onay almak, yirmi dört saat beklemek, evli olmak, kocalarını bilgilendirmek ve küçükler için ise ebeveyn rızasını almak, Roe v. Wade tarafından garanti edilen şekilde kürtaj hakkını ihlal eder mi? Davanın ayrıntıları için bkz. https://supreme.justia.com/cases/federal/us/505/833/#tab-opinion-1959105

13 Bu politikanın kurucusu 1984 yılında ABD Başkanı Ronald Reagan'dır, ancak Bill Clinton, George W. Bush tarafından uygulanmış, 2009 yılında Barack Obama tarafından yürürlükten kaldırılmıştır. Cumhuriyetçi başkanlar tarafından

Rule, yabancı sivil toplum kuruluşlarının, aile planlaması metodu olarak kürtaj hizmeti sunması, kürtaj için danışmanlık veya bilgi sağlaması durumunda ABD'den fon almasını yasaklayan bir politikadır (Yamin ve Bergallo, 2017: 1). Böylece aile planlaması sunan birçok kuruluş bu koşulları yerine getirmediği müddetçe ABD'den fon alamaz hale getirilmiştir.

> Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yeni yönetim tarafından kışkırtılan finansman krizi, muhafazakâr popülist milliyetçiliğin hızlı yükselişinin cinsel sağlık ve üreme sağlığı ve hakları (özellikle de kürtaj hakları) ile ilgili olarak yarattığı zorlukların bir yüzünü oluşturuyor. Diğer bir deyişle, fonlama değişiklikleri, ideolojinin bu alanda, yerel ve küresel çapta, savunucularının uzun zamandır bildiği politikaları belirleyen aşırı dereceyi yansıtıyor (Yamin ve Bergallo, 2017: 1).

Trump'ın 2017'de politikanın adını da "*Protecting Life in Global Health Assistance*" (Küresel Sağlık Yardımında Yaşamı Koruma) olarak değiştirerek getirdiği yenilik, politikanın ABD tarafından sağlanan tüm küresel sağlık yardımı veren kuruluşları hedef almasıdır (Center For Health and Gender Equilty, 2018). Bunun anlamı, HIV/AIDS, aile planlaması ve üreme sağlığı, anne ve çocuk sağlığı, sıtma, tüberküloz, beslenme, bulaşıcı olmayan hastalıklar, hane ve topluluk düzeyinde su, temizlik ve hijyen gibi birçok alanda hizmet veren kuruluşların fonlarının kesilmesi sonucunda küresel sağlığın ciddi ölçüde zarar görmesidir (a.g.m.). Yamin ve Bergallo, kürtajın da içinde olduğu cinsel ve üreme sağlılığı haklarının, geleneksel patriarkal aileyi tehdit ettiği için, muhafazakâr popülist partiler için ilk hedef haline geldiğini iddia

---

kullanılan, Demokratik başkanlar tarafından yürürlükten kaldırılan bir politika olmuştur (Center For Health and Gender Equilty, 2018).

ederler (2017: 1). ABD için Trump'ın başkanlığından sonra bu iddiayı güçlendirecek birçok politikaya işaret edilebilir. 2018'de Trump, ABD tarihinde bir ilke imza atarak, yıllık olarak düzenlenen Yaşam Yürüyüşü'ne *(March For Life)* resmen hitap ederek, kürtaj karşıtlarına destek verdi (Franklin ve Ginsburg, 2019: 4). Bu manevi desteğe ek olarak Trump iki politika açıkladı: Bunlardan ilki aile planlaması *(Planned Parenthood)* hizmeti veren kuruluşları Medicaid[14] programından dışlamak, ikincisi ise sağlık hizmeti sağlayıcılarının "dinî veya ahlâki inançlarıyla" çelişen hizmetleri vermeyi reddetmelerine izin verecek bir düzenleme getirmekti (a.g.m.). Bu doğrultuda neredeyse bütün eyaletlerde vicdani ret ile kürtaj hizmeti vermeyi reddetmek yasallaştı, birçok eyalette bekleme süresi, on sekiz yaşından küçükler için veli izni şartları konuldu, yine birçok eyalette kürtaj hizmeti veren kliniklere ek şartlar getirildi ve kapanan klinikler yüzünden kadınlar başka eyaletlere seyahat etmek zorunda bırakıldı, bazı eyaletler fetüsü de insan statüsüne yükselten yasalar yapıldı[15] (Reingold ve Gostin, 2019: 21-22). Bu politikalar kürtaj hizmetine erişimi sınırlama amacı taşımaktadır. Ancak ABD'de kürtaj hizmetine erişimin sınırlanmasının yanında, son bir yılda yedi eyalette kürtaj yasaklandı ya da büyük ölçüde sınırlandırıldı (a.g.m., 21). Cumhuriyetçilerin çoğunlukta olduğu eyaletlerde görülen kürtaj yasaklarının temyize götürüldüğü Yüksek Mahkeme'nin üyeleri de ABD Başkanı Trump tarafından yapılan atamalar sonucunda muhafazakârların çoğunluğuna sahiptir. Dolayısıyla Yüksek

---

14 Her yaştan düşük gelirli Amerikalılara sağlık sigortası sağlayan programdır. Federal kurallar geçerli olmasına rağmen, her eyalette farklı şekilde çalışmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.investopedia.com/articles/personal-finance/081114/medicaid-vs-medicare.asp?utm_source=personalized&utm_campaign=dfp&utm_term=12094983&utm_medium=email

15 ABD'de eyaletlerin kürtaj yasalarının detaylı bilgisi için bkz. https://www.guttmacher.org/united-states/abortion

Mahkeme'nin bu başvuruları kabul etmesi olası görünmemektedir (*Birgün*, 2019). Alabama eyaleti kürtajı, annenin sağlığının ciddi olarak tehdit altında olması dışında, ensest ve tecavüz durumları da dahil olmak üzere tüm şartlar altında, döllenmeden itibaren yasaklamıştır (Andrews, 2019: 85). Bu yasayla kürtaj yapan doktor doksan dokuz yıla kadar hapis cezasıyla yargılanabilecektir (a.g.m.). Georgia, Louisiana, Kentucky, Ohio, Missouri ve Mississippi eyaletlerinde fetüsün kalp atışının duyulduğu, yaklaşık altı haftadan sonra kürtaj yasaklanmıştır (Reingold ve Gostin, 2019: 21). Bu, kürtajı neredeyse tamamıyla yasaklamakla eş değerdir çünkü altı hafta hamileliğin anlaşılması, dış gebelikten ayırt edilmesi ve kürtajın yapılabilmesi için gereken sürenin çok gerisindedir. Eyaletlerdeki bu yasaklarla 1973 Roe v. Wade davasındaki kararı geri çevirecek tetikleyici hamleler yapmak amaçlanmaktadır (a.g.m.).

Macaristan'da ise 1953'te yasallaşan kürtaj, kadının isteğine bağlı olarak on iki haftaya kadar yapılmaktadır (Pinter vd., 2005: 55). 1953 tarihli yasada üç gün bekleme şartı varken 2001 yılında yapılan değişikliklerle iki aşamalı zorunlu danışman görüşmesi ve on sekiz yaşından küçükler için veli izni şartları da getirilmiştir (a.g.m.). Macaristan'da 2010'da sağcı Fidesz Partisi'nin iktidara gelmesi ve partinin başkanı Victor Orban'ın başbakan olmasıyla kürtaj politikalarında yeni bir döneme girildiği söylenebilir. Nitekim 2011'de kürtaj karşıtı afiş kampanyası başlatılmıştır (Juhász, 2012: 3). Kampanya büyük ölçüde Avrupa Birliği'nin ilerleme fonu kullanılarak "ulusal politika ve programlarda toplumsal cinsiyetin yaygınlaştırılması" başlığı altında yürütülmüştür (a.g.m.). Kampanyada kullanılan afişlerde anne karnındaki fetüs resmedilerek fetüsün anneye seslendiği yazılar yazılmıştır: "Yaşamama izin ver! – Benden vazgeçeceksen, evlatlık vererek vazgeç!" gibi sloganlarla kadınların kendileri-

ni suçlu hissetmesini sağlamak amaçlanmıştır (a.g.m.). Afişlerde fetüs kürtaj için yasal sınır olan on iki haftadan küçük haliyle değil, insan görünümüne daha çok yaklaştığı yirmi sekiz haftalık görünümüyle resmedilmiştir. Yaşam hakkını vurgulayan Orban hükümeti, 2012'de hazırlanan yeni anayasayla temel insan haklarının döllenmeden itibaren korunacağını belirtmiş ve embriyo insan statüsüne yükseltilmiştir (a.g.m.). Aileci politikalara önem veren Fidesz partisi, geleneksel aileyi korumak için, yeni anayasaya aynı zamanda evliliğin kadın ve erkek birlikteliği olduğunu yazarak alternatif aile biçimlerini yok saymıştır. Patriarkal aileyi güçlendirmek için bir yandan toplumsal cinsiyet çalışmaları sunan üniversiteler aleyhine kampanyalar başlatan hükümet, diğer yandan da geleneksel değerleri destekleyen, doğurganlık oranlarının artmasını hedefleyen teşvik politikaları da yürütmüştür (Szikra, 2018: 8). Ancak bu politikalar geliri yüksek olan aileler için avantaj sağlarken çok çocuklu ve düşük gelirli aileler için yararlı bir sistem olmamıştır (a.g.m., 10). Sosyal politikaların amacı çoğalması istenen nüfusa yarar sağlamak olmuştur. Macaristan örneği de muhafazakâr sağcı partinin iktidara gelmesiyle kürtaj karşıtı politikalar arasındaki ilişkiye dair öne sürülen iddiayı güçlendirmektedir. Grzebalska ve Pető, Macaristan ve Polonya'da iktidara gelen otoriter partilerin toplumsal cinsiyete ilişkin yönetim tarzlarını inceledikleri çalışmalarında, bu partilerin aileci politikalara önem verdiğinin, kadın haklarını zayıflattıklarının ve toplumsal cinsiyet karşıtı politikaları öne çıkardıklarının altını çizerler (Grzebalska ve Pető, 2017). Polonya'da kürtaj üç istisnai koşul dışında yasak olduğu için Avrupa'nın en katı kürtaj yasalarından birine sahiptir (Szelewa, 2016: 741). Annenin hayatının ve sağlığının tehlikede olduğu, hamileliğin tecavüz ya da ensest gibi bir suç sonucunda oluştuğu ve fetüsün ciddi bir bozukluğunun olduğu durumları

içeren düzenleme, 1993'te kürtaj uzlaşımı olarak farklı politik aktörler tarafından ve en önemlisi Polonya Katolik Kilisesi tarafından kabul görmüştür (a.g.m., 742). 2015'te iktidara gelen milliyetçi muhafazakâr Hukuk ve Adalet Partisi (PİS), Macaristan'da Fidesz hükümeti ile benzer politikaları hayata geçirmiştir. Polonya'da iktidar partisi sık sık "doğmamışların hayatını" koruyan yeni yasalar getirme sözü verdi. Nitekim 2016'da, kürtajı annenin yaşamının tehlikede olması dışında tamamıyla yasaklamayı öngören yasa tasarısı hazırlandı (Grzebalska ve Pető, 2017: 169). Tasarı ülkedeki 140.000'den fazla kişinin protestoları sonucunda geri çekildi.

Son yıllarda aşırı sağın yükselişe geçtiği İtalya, İspanya ve Brezilya için de benzer sekanslar yakalamak mümkündür. İtalya'da aşırı sağcı Lig Partisi son dönemlerde oy oranını arttırmış, hatta Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ülkesinde birinci parti olmuştur (*Hürriyet*, 2019b). İtalya'da 1978 yılından beri yasal olan kürtajla ilgili ülkede esas yaşanan sıkıntı, vicdani ret ile kürtaj hizmeti vermeyen doktor sayısının yüksek olmasına bağlı olarak kadınların kürtaja erişememeleridir. İtalya'da her on doktordan yedisi vicdani reddi tercih etmekte, hatta bu oran kimi bölgelerde %90'lara kadar çıkmaktadır (*The Guardian*, 2016). 2008 ve 2012 yıllarında kürtajla ilgili sınırlayıcı önlemler alınması gündeme gelse de yasal bir değişiklik yapılmamıştır. Lig Partisi ise iktidarda olmasa da yerel olarak güçlü olduğu bölgelerde politikalarını etkin kılmıştır. 2018 yılında Lig Partisi'nin elinde olan Verona Belediyesi şehri "yaşam hakkı taraftarı" olarak nitelendirmiş ve bu doğrultuda kürtaj karşıtı gruplara mali destek sağlayarak kürtajı önleme ve kadınları anneliğe özendirme politikası yürüteceğini açıklamıştır (*BBC*, 2019). Brezilya'da aşırı sağcı Jair Bolsonaro da "yaşam hakkı" argümanıyla kürtaj karşıtlığını vurgulamıştır. 2018'de başkanlık se-

çimini kazanan Bolsonaro kürtaj için, "Ben olduğum sürece Brezilya'da kürtajın yasallaşmasına yönelik öneriler reddedilecek. Halkın parasıyla bu yöndeki faaliyetleri destekleyen sivil toplum kuruluşlarına karşı veto hakkımı kullanacağım," açıklamasını yapmıştır (*Euronews*, 2019). Brezilya'da kürtaj annenin hayatının tehlikede olduğu, hamileliğin tecavüz sonucunda oluştuğu ve fetal anomali dışında yasak olmasına rağmen, Bolsonaro kürtaja izin veren bu şartların da kaldırılması ya da azaltılması görüşündedir (a.g.m.). İspanya'da 2011'de muhafazakâr Halk Partisi (Partido Popular - PP) tarafından hazırlanan kürtaj yasa tasarısı da kürtajı kısıtlama amacı taşımaktadır. 1985'te annenin hayatının tehlikede olması, hamileliğin tecavüz sonucu oluşması ve fetüsün engelli olması şartları altında yasallaşan kürtaj, 2010 yılında sosyalist parti önderliğinde değişen yasayla on dört haftaya kadar kadının isteğine bağlanmış, fetüsün engelli olduğu durumda ise bu süre yirmi iki haftaya kadar uzatılmıştır (Bannink ve Albaladejo, 2018: 3). Halk Partisi'nin hazırladığı yasa tasarısı tecavüz ve annenin hayatının tehlikede olduğu durumlar dışında kürtajın yasaklanmasını, hayati tehlikenin iki uzman doktor tarafından onaylanmasını, on sekiz yaşından küçüklerin veli izni almasını öngörmekteydi (Rada, 2014). Eğer taslak meclisten geçseydi Avrupa'nın en katı kürtaj yasalarından biri olacaktı. Protestolar ve yerel seçim öncesi Parti'nin gücünün zayıflayacağı korkusuyla tasarı geri çekilmiştir.

Çağdaş toplumların kürtaj politikalarının özellikle son yirmi yıldaki değişim hatlarını anlamak, AKP dönemi kürtaj biyopolitikasını yerleştirebileceğimiz bir rotanın olup olmadığını, Türkiye'deki sekansların dünyada da izinin sürülüp sürülemeyeceğinin ipuçlarını sunmaktadır. AKP'nin kürtaj politikalarının yerleşebileceği bir siyasi hattın dünyada da özellikle muhafazakâr, otoriter, sağ, popülist partilerde gö-

rüldüğü sonucuna ulaşılabilir. Çağdaş toplumlarda örneklerini sunduğumuz kürtaj yasalarındaki liberalleşme eğilimleri çoğunlukla demokrat partiler tarafından gündeme getirilirken muhafazakâr sağ partiler kürtaj karşıtı politikaların öncüleri olmuşlardır. Günümüz muhafazakâr sağ siyasette kürtaj meselesinin biyopolitik alanı genişlemekte ve hayata daha derinlemesine nüfuz edilmektedir. Demografik endişelerden öte öne çıkan "yaşam hakkı" söylemi –AKP döneminde de izleneceği gibi– kadınların yaşamını ve bedenini kontrol etme ve yaşamın nasılını düzenleme için kullanılan bir tekniğe dönüşmüştür. Kürtaj karşıtı politikalar kadınların cinsel, üreme sağlığını olumsuz yönde etkilediği gibi, kürtaja erişimin *de facto* ya da *de jure* olarak kısıtlanması, kadınlar için ölüm risklerini çoğaltmak demektir.

Geç Osmanlı Döneminden 2000'lere Kadar Türkiye'de Kürtaj Politikaları

Geç Osmanlı döneminden AKP hükümetine kadar biyopolitik kürtajın izlerinin sürüleceği bu bölümde, kadın bedeninin ve yaşamının kürtaj politikalarıyla iktidarın stratejilerine nasıl eklemlendiğine ışık tutulacaktır. Bu dönemdeki iktidar tekniklerini ve stratejilerini anlamak, AKP döneminin özgünlüğüne dair ipuçları sunacaktır. Pronatalist veya antinatalist politikalar, ekonomik, politik ve askeri güçle bağlantılandırılan nüfusu arttırmak ve azaltmak işlevinin yanında, nitelikli bir nüfus (ırk, etnik köken, sağlık anlamında) sağlamaya da yönelmiştir (Akşit, 2010: 188). Kürtajın yasaklandığı ilk dönemde, tıp ve hukukun girdiği işbirliği henüz cenin üzerine bir söylem geliştirmemiş, kadınların rahimlerini iktidarın tekniklerine açmıştır. Bu dönemdeki demografik endişeler, özellikle Müslüman nüfusa yönelik olmuştur. Erken Cumhuriyet dönemi ile beraber, Türk milleti vurgusu ve kürtajın kriminalize edilirken ırkın bütünlüğünü tehdit eden bir suç olarak kodlanması, devletin üremeye ilişkin tertibatlara giderek daha fazla önem verdiğini ortaya koymaktadır. 60'lardan sonra geçilen antinatalist dö-

nemin kalkınma eksenli politikaları, kadınların bedenlerini ve hayatlarını hedef almak bakımından, bir sürekliliğe işaret etmektedir. Kürtajın yasallaşması sürecinde, kadın ve bebek ölümlerini gösteren çalışmalar katalizör etkisi yaratsa da devleti bu alanı tekrar düzenlemeye iten sebep, denetimini tam anlamıyla sağlayamadığını fark etmesi sonucu, üremeye ilişkin kararların tekrar devlet denetimine alınması gerektiğine inancıdır. Kürtajın biyopolitik bir düzenleme ve denetleme tekniği haline gelmesi bu anlamda, AKP dönemine özgü bir politika değildir. Ancak AKP, bir sonraki bölümde inceleyeceğimiz üzere, kürtaj politikasını yürütmek ve meşrulaştırmak için özel söylemsel stratejiler ve teknikler kullanmıştır; bunları özgün kılan, neoliberal, neo-muhafazakâr ve popülist otoriter politikalar ile kurduğu işbirliğidir (Özgüler ve Yarar, 2017: 137). AKP'nin hayata daha derinlemesine nüfuz eden teknikleri farklı söylemsel stratejilerle birleşmiş, İslâmi referanslara, heteronormatif-ataerkil rejime, aileci retoriğe yaslanan bir rota izlenmiştir. Hayatı bu şekilde kuşatan iktidar, gerek bu söylemler, gerek kürtajı ulaşılabilir olmaktan çıkaran tekniklerle, yaşam ve ölüme ilişkin karar yetkisini elinde tutmaya çalıştığı gibi, yaşamın koşullarını da "makbul vatandaşlara" göre düzenlemektedir.

Geç Osmanlı döneminde nüfus yaklaşımı ve kürtaj yasağı

Osmanlı Devleti için nüfus, 19. yüzyıla kadar hakkında sistemli kayıtlar tutulan ve güvenilir tahminler yürütmeyi sağlayacak bir bilgi kaynağı değildi. Fazla nüfus, askerî gücün simgesi olduğu için arzu ediliyordu. "Osmanlı devleti için üç alanda nüfus bilgisi hayati önem taşıyordu: Vergi, askerlik ve ayrılıkçı grupların (genellikle gayri Müslimlerin) bulundukları yerde çoğunluğu oluşturmadıklarına dair sayısal

bilgi. Bu üçü de temelde devlet yönetimi ve güvenlik sorunu ile açıklanır" (Özbay, 2010: 167). 1831'deki ilk nüfus sayımı, sadece erkekleri hesaba katıyordu; çünkü askere alınacak ve vergi ödeyecek kesim onlardı (Shaw, 1978: 325). Ancak 1878'de Sicil-i Nüfus Nizamnamesiyle, nüfus sayımı modern bir biçim almıştır ve ilk kez kadınları da sayımda muhatap kabul etmiştir (a.g.m., 330-331).

19. yüzyılla beraber modernleşme hareketinin bir uzantısı olarak, tıp ve hukuk iktidarın temel yapılarından biri oldu. Kamu sağlığı önemli hale geldi. Devletin kamu sağlığına müdahalesinin ilk işareti, devlet hastanelerinin kurulmaya başlanmasıdır (Demirci ve Somel, 2008: 380). Karantina merkezleri açmak ve seks işçilerini zorunlu sağlık muayenesine tutmak, yine bu politikanın uzantılarıdır (a.g.m., 381). Kamu sağlığına ve nüfusa yönelik artan ilgi, kadının bedenini ve özellikle rahmini devlet müdahalesine açtı. 1839'dan 20. yüzyılın sonuna kadar toplumsal cinsiyet, bir kategori olarak devletin merkezi önemdeki gündemlerinden biri haline geldi ve kadınlar kamusal alana girdi; vatandaş oldular, haklara, eşitliğe kavuştular, ancak bunun bedeli cinselliklerinin devletçe düzenlenmiş ve sınırlandırılmış olmasıydı (Miller, 2007a: 357).

Kürtaj, bu politikaların ana müdahale ekseni olmuştur. Kürtajın özellikle Müslüman kadınlar arasında yaygınlığını önlemeye çalışan ilk ferman, 1789'da III. Selim tarafından yayınlandı. Buna göre; "ebe, eczacı ve tabiplerin bağlı bulundukları inanca göre hahambaşı, patrik ya da İstanbul kadısı huzurunda kadınlara çocuk düşürücü ilaçlar sağlamayacaklarına dair yemin etmeleri isteniyordu" (Balsoy, 2012: 24). Bunu 1827'de, iki Musevi ebenin hamile kadınlara çocuk düşürmek için ilaç temin ettiği için sürgün edilmeleri yönündeki emir izlemiştir. 1838 fermanı ile kürtajın devlet politikasının bir parçası haline geldiği, daha sistem-

li, hakkında raporlar yazılan bir meseleye dönüştüğü görülmektedir. Ferman Meclis-i Umür-ı Nâfia, Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbı-Âli ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından hazırlanan raporlara dayanarak ilam edilmiştir. Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın hazırladığı rapora göre, devletin gücü ve şanı nüfus sayısına dayanır, dolayısıyla devlet nüfusu arttırmak için teşvikler hazırlaması gerektiği gibi, nüfusu azaltacak nedenleri de belirleyip bertaraf etmelidir (Somel, 2002: 72). Kürtaj ilahi iradeye karşı gelmektir, ruhu öldürmektir ve cezası öbür dünyada verilecektir. Rapora göre, kadınları kürtaja iten iki sebep vardır; birincisi sefahatten vazgeçememe, ikincisi sefalettir. Devlet birinci gruptaki kadınlara zor kullanıp, ikinci gruptaki kadınlar için yardım yaparak kürtajı engellemeyi öngörmüştür (a.g.m., 73). Raporların görüşülmesinden sonra, sadece ebelerin, eczacıların yani yardımda bulunanların kontrol altına alınarak düşüklerin önlenemeyeceğinin anlaşılmasıyla, toplumsal denetim devreye sokulmuştur. "Bir yerde çocuk düşüğü olduğunda ister kaza ister kasıt olsun bu durumu bilen her kimse idareye ihbarda bulunmazsa veya hamile kadın bizzat ilacını hazırlayarak çocuk düşürmeye yeltenirse kadının eşi de dahil olmak üzere bütün bu kişiler hakkında ağır yasal işlemlere girişilmelidir" (a.g.m., 75). Fermandaki buyrukların dile getiriliş biçimi, dinî saiklere dayandırılmaya çalışılsa da demografik kaygıların var olduğu görülmektedir. Çünkü Osmanlı'da İslâm'ın Hanefi mezhebinin yaklaşımı önemli bir yer tutuyordu ve Hanefi mezhebine göre, hamileliğin ilk yüz yirmi gününde eğer geçerli bir neden varsa (kadının emzirememesi veya sütanne tutacak parasının olmaması gibi) kürtaj mekruh yani yapılması tavsiye edilmeyen/hoş olmayan ama yasak da olmayan olarak kabul ediliyordu. Yüz yirmi gün içinde ruhun üflenmediğine inanıldığı için bu süre öngörülmüştü. Zeydilik'e göre, meşru bir sebep olsun olmasın ilk dört ay içinde

kürtaj kabul ediliyordu (Demirci ve Somel, 2008: 383). Malikiler, katı bir tutumla kürtajın yasak olması gerektiğini ileri sürmüşler, ancak zaruret hallerinde ilk kırk gün içinde çocuğun düşürülebileceğini kabul etmişlerdir. Hanbeli ve Şafii mezhepleri ise, Hanefilere yakın bir tutuma sahip olmakla beraber, düşüğün hangi tarihlere kadar kabul edilebilir olduğu konusunda farklı sureler olduğunu ileri sürmektedirler (Konan, 2008: 322-323). Tüm İslâmi yasal gelenekte anne çocuktan daha öncelikli görülmektedir (Demirci ve Somel, 2008: 383).

Kürtaja yönelik idari tedbirler, yaptırımlar getirilse de ilk yasal kriminalizasyon 1859'de başlamıştır. Fermandan yirmi yıl sonra ceza yasası yapılmasının nedenini Demirci ve Somel, II. Mahmut döneminde kürtajın hâlâ daha çok özel alanın ve İslâm hukukunun meselesi olarak görülmesi, ancak Kırım Savaşı'ndan sonra güç kaybeden siyasal elitlerin yerini Batı yanlısı grubun almasıyla, Avrupa ile yakın ilişkiler kurulması sonucu kültürel ve diplomatik etkilenme olarak açıklarlar (a.g.m., 392). Nitekim 1859 Ceza Yasası, 1810 Fransız Ceza Yasasından uyarlanmıştır. 1859 Ceza Yasası'nın 192. ve 193. bendi kürtajdan bahseder. Fransa'daki yasa daha detaylıdır, kürtaj "Tehditler" başlığı altında incelenir (Miller, 2007b: 360). Fransız hukukçular, kürtajı bir çeşit "şiddet suçu" olarak düşünür. Yasa bireyi hayatına yönelik saldırıdan korumuyor, toplumu uygunsuz biyolojik ya da cinsel saldırıdan koruyor, çünkü eğer mesele hayatı merkeze almak olsaydı, kürtaj cinayet başlığının altında olurdu (a.g.m., 360).

Osmanlı'da temel mesele, kadının ya da doktorun uygunsuz davranışıdır; fetüsün ruhunun alınması ya da yaşamının sonlanması değildir. Yine de Napolyonik yasanın benimsenmesinde, Hanefi mevzuat ve erken dönem Osmanlı yaklaşımı rol oynamıştır. Fetüsün birincil önemde olmaması, şid-

det yoluyla yaşamı son bulmadıysa hapis cezasının azaltılması ya da diyet ödenmemesinin öngörülmesinden anlaşılabilir (a.g.m., 361).

Kanunnameye göre, hamile bir kadının darp yoluyla çocuğunu düşürmesine sebep olan kişi ceninin diyetini öder. Eylem kasti olarak çocuğun düşmesi için yapıldıysa ek olarak kürek cezasına çarptırılır. 193. maddeye göre hamile kadına, cenini düşürmesi için ilaç ya da alet sağlayan kişi altı aydan iki yıla hapis cezasına çarptırılır. Buna sebep olan kişi tabip, cerrah ya da eczacı ise geçici bir süre ile kürekle cezalandırılır (Konan, 2008: 330-331). İlginç olan kürtaj yapan/yaptıran kadına bir ceza öngörülmemesidir. 1838 tarihli fermanda, düşük yapan kadın ve kocasının birlikte şiddetle cezalandırılması buyrulmuşken 1859 ceza kanunnamesinde Hanefi mezhebinin "Kocanın rızası ile yapılan düşükler suç olmaktan çıkar," görüşü desteklenmiştir (Somel, 2002: 79).

Kürtajı kriminalize etmek, onun yapılmasını hiçbir ülkede engellemediği gibi Osmanlı'da da illegal kürtajlar yapılmaya devam edilmiştir. II. Abdülhamit, 1890'da bir rapor yayınlayarak kürtajın Kuran'a ve Hz. Muhammed'in öğretilerine göre, şeytani bir suç olduğunu duyurmuştur. (Ertem, 2011: 51). 1904'ten sonra kürtaj sosyal politikanın da bir parçası olmuş ve çocuk bakım yardımları, yediden fazla çocuğu olanlara maaş bağlama, kimsesiz çocukları evlat edinenlere maddi yardımlar verilmesi öngörülmüştür. 1859 kanunnamesi, 1911'de bazı eklemeler yapılarak 1926'ya kadar yürürlükte kalmıştır. Kanunname ile kürtaj ve kadın rahmi, özel alandan çıkıp kamusal alanın konusu olmuş ve kadının rahmi biyolojik kolektiviteye[1] yönelik suç yeri haline gelmiştir (Miller, 2007b: 361).

1 Miller, kanunname ile kürtajın, bireysel hakları değil, kolektifin biyolojik haklarını ifade etmenin bir yolu olarak kullanıldığını vurgular. Diğer bir deyişle, kürtaj, ulusal bütünlüğü tehdit eden temel bir unsur olmuştur.

Pronatalist politikalar, 19. yüzyılla beraber Foucault'nun tabir ettiği "modern ırkçılık" anlayışına uygun olarak salt bir nüfus artışını hedeflemez. Yaşaması, çoğalması gereken bir ırk/mezhep/etnisite vardır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, bu kesim Müslüman nüfus olmuştur. Müslüman kadınların, iki-üç çocuktan sonra kürtaja yöneldiği ve bu işlem sırasında da bir kısmının hayatını kaybettiğine dair Dâhiliye Nezareti'ne gelen mektup Müslüman nüfusun azaldığına dair endişe yaratmıştır (Balsoy, 2012: 25). Her ne kadar cezalar Müslüman olmayan nüfusa da uygulansa da, hitap edilen kesim hep Müslüman kadınlar olmuştur. Müslüman nüfus hem askere alınma hem de düşükler sebebiyle azalmaktayken ayrılıkçı gayri Müslimlerin nüfusunun artması İmparatorluk için endişe yaratmaktaydı. Devletin bekası ve gücünü sağlama, vatana evlat yetiştirmekle görevlendirilen "annelere" yüklenmişti.

Cumhuriyet döneminden 2000'lere kadar Türkiye'de kürtaj politikaları

Erken Cumhuriyet dönemi, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın kayıpları, kötüleşen sağlık koşulları sebebiyle ölüm oranlarının artışı ve tarım ve sanayide gereken işgücünün karşılanamaması sonucu, pronatalist politikaların benimsendiği bir dönem olmuştur (Akın ve Aykut, 2011: 4). Mustafa Kemal Atatürk'ün, 1922'deki Meclis konuşması bunun göstergesidir; "Milletimizin sağlığının korunması ve daha sağlıklı hale getirilmesi, ölüm oranlarının düşürülmesi, nüfus artışının sağlanması, salgın hastalıkları etkisiz kılarak toplum sağlığının iyileştirilmesi, böylelikle ulus bireylerinin dinç ve çalışmaya yetenekli duruma getirilmesi, amacımızdır" (a.g.m., 4).

1926'da Türk hükümeti, 1889 İtalyan Ceza Yasasını be-

nımsedi. Kürtaj, "Kişilere Karşı İşlenen Cürümler" başlığı altında ele alındı ve kasıtlı olup olmadığı ya da ne gibi gerekçelerle yapıldığına bağlı olarak ceza öngörüldü (Ertem, 2011: 52). Sağlık sebebiyle yapılan kürtaja, isteğe bağlı yapılan kürtajdan daha az ceza verildi. Bu yasayla, tecavüz sonucu hamile kalan karısını, annesini, kardeşini namusunu korumak için kürtaj yaptıran erkeğe üçte iki oranında ceza indirimi uygulanıyordu. "Kadınların bedenleri devletin ve ailenin kesiştiği noktayı sağlamlaştıran önemli birer aygıt haline gelmişti. Namus da bu önemi kapsayacak şekilde yeniden tanımlanmıştı" (Akşit, 2010: 188).

1938'de kürtaj, "Irkın Bütünlüğüne ve Sağlığına Yönelik Cürümler" başlığı altına yerleştirilmiştir (Miller, 2007b: 362). Kürtaj yasağının yanı sıra sterilizasyon da yasadışı ilan edilmiştir. Miller'e göre, kürtajın bu başlık altına yerleştirilmesi, biyolojik kolektiviteye karşı işlenebilecek tek suçun döllenmeyle ilgili olabileceği anlamına gelmektedir (a.g.m., 362). Üreme, ulusun bütünlüğünün yapıtaşı olmuştur.

Kemalist ideolojinin sunduğu ideal kadın imgesine giden yolda, kadınları doğuma teşvik eden birçok yasa çıkarılmıştır. 1930'da Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile hem doğumlar teşvik edilmiş, altı ve daha fazla çocuğu olan kadınlara maddi ödüller ve madalya verilmesi öngörülmüş hem de çocuk düşürmek için kullanılan aletlerin satışı yasaklanmıştır (Akın ve Aykut, 2011: 4). Geleceğin anneleri olacak kız çocukları için, okullarda müfredata çocuk bakımı, ev idaresi, çocuk psikolojisi ve annelik gibi dersler eklenmeye başlanmıştır. Yeni kadın elbette ailevi, toplumsal ve milli görevlerini yerine getirmeliydi, yani kadına yüklenen misyonlar birden çok ve bazı noktalarda birbiriyle çelişik nitelikteydi; kadınlar hem eğitimli ve meslek sahibi hem sosyal kulüplerde aktif, hem iyi bir eş ve anne hem de abartıdan uzak ve mütevazı olmalıydılar (Durakbaşa, 1998: 46).

Erken Cumhuriyet döneminde uygulanan pronatalist politikalar sonucu, nüfus artış hızı giderek yükselmiştir. 1940-45 yılları arası ‰ 10.6 olan nüfus artış hızı, 1945-50 yılları arasında 21,73'e, 1950-55 yılları arasında 27,75'e, 1955-60 yılları arasında ise 28,53'e yükselmiştir (Keskin, 2014: 57). Nüfus artış hızına bir de kırdan kente göçlerin artması eklenince ekonomik kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilemeyeceği görülmüş ve nüfus politikasında değişime gidilmesi ihtiyacı duyulmuştur. Kentler, ne sanayileşme ne de altyapı bakımından bu göçleri kaldırabilecek durumda değildi, dolayısıyla yıllarca devletin gücünü simgeleyen nüfus, artık sosyal ve ekonomik bir sorun olarak görülmeye başlandı (Toksöz, 2011: 27). Bu dönemde artan sadece nüfus değildi, yasak olmasına rağmen istenmeyen gebeliklerin sonlandırılmasında görülen artış, bu uygulamaların sağlıksız koşullar altında yapılması nedeniyle anne ölümlerinin de artmasına yol açtı (Akın, 2012: 324).

Mevcut pronatalist politikayı değiştirmek için çok sayıda bilimsel çalışma yapıldı ve karar mercilerini etkilemek için medya, sivil toplum kuruluşları ve derneklerle işbirliği sağlandı. Dr. Zekai Tahir Burak, Ankara Doğumevi'nde kadın hastalıkları ve doğum uzmanı ve aynı zamanda başhekim olarak görev yaparken hastane vakalarını gözlemledi ve 5000 vakayı içeren bir rapor sundu. Rapor, istenmeyen gebeliklerin sağlıksız düşüklerine bağlı anne ölümlerine dikkat çekiyordu, çünkü anne ölümlerinin %50'si düşüklere bağlıydı (a.g.m., 324). Raporları Sağlık Bakanlığı'na yollayan Dr. Z. T. Burak, anne ölümlerinin düşmesi için gerekli önlemlerin alınması gerektiğini ve doğum kontrolünün yasallaşması gerektiğini belirtti (Akın ve Aykut, 2011: 4). Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, bunun üzerine konuyu araştırmak ve tartışmak için bir komite kurdu. Komite, raporunda Dr. Z. T. Burak'ın görüşlerini doğruladı ve doğum konto-

lünün yasallaşması gerektiğini belirtti (a.g.m., 5). Bir diğer çalışma, 1959 yılında Dr. Nusret Fişek tarafından yönetilen 137 köyü içeren araştırmadır. Çalışmanın sonucuna göre, anne ölümlerinin %53'nün düşüklere bağlı olduğu saptanmıştır (a.g.m., 5). Yine Dr. Fişek, Hıfzıssıhha Okulu'nda bir forum düzenleyerek "doğum kontrolü" meselesinin bilim insanları, sosyologlar, demograflar, gönüllü kuruluşlar tarafından tartışılmasını sağlamıştır (Akın, 2012: 324). Konuşmacıların önemle vurguladıkları nokta, yasakların hükümsüzlüğü ve bunun bedelini kadınların çektiğidir:

> (...) Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile Ceza Kanunun 471 nci maddesindeki hükümler iş bu kanunların mer'iyete girmiş bulundukları günlerden bu güne –böyle olamağa mahkûm bulundukları için– istihdaf eyledikleri gayeye yararlı olmak hususlarında ve zararlı tesirleri dışında tamamen faydasız kalmış ölü hükümlerdir (Dr. Zeki Tahir Burak'ın konuşmasından).

> Bazı memleketlerde yeni doğum yapmışların hemen hamile kalmaması için bazı tedbirler alınmasına müsaade edilmekte ve hatta kliniklerden yardım edilmektedir. Bu gibi hallerin memleketimizde kriminal düşüklerin artmasına sebep olan başlıca faktörler olduğuna inanmaktayım. Kriminal düşükler ise anneyi öldürmezse sakat bırakmakta, çalışma gücünü azaltmakta, hatta bazen tekrar çocuk istese dahi bir daha çocuk yapamayacak duruma girmektedir (Necdet Erenus'un konuşmasından).

> Doğru olup olmadığı tahkik imkânı olmamakla birlikte bu esastan hareket edildiği zaman her sene Türkiye'de köylerde 15 bin kadın çocuk düşürmekten ölmektedir. En büyük sağlık problemimiz olan veremden Türkiye'de ölenlerin sayısı 25 bin kişidir. Binaenaleyh sırf tabiat kanunla-

> rına aykırı hukuki kanunlar ihdas etmekle biz ne nüfusumuzun artışını temin edebiliyoruz ve ne de lüzumsuz olan ölümlere mani olabiliyoruz. Bilâkis ölümleri provoke ediyoruz (Doç Dr. Nusret Fişek'in konuşmasından) (Üner ve Fişek, 1961).

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığıyla işbirliği içinde yeni nüfus politikasının oluşturulması süreci başlamıştır. Böylece 1963'te Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BYKP) hazırlanmıştır. Planda kalkınma ve nüfus beraber ele alınması gereken olgular olarak lanse edilmiştir. Nüfus artışı, kalkınmanın önündeki engel olarak görülmüştür. Bu doğrultuda 1965 yılında, 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile doğum kontrol yöntemlerinin satışı, ithali ve uygulanması serbest bırakılmıştır. Kürtaj yasak olmaya devam etmiş, ancak annenin ve ceninin sağlığının tehlikede olduğu durumlar için izin verilmiştir. Bu kanunla resmî olarak antinatalist politikaya geçilse de ne nüfus artış hızı istenilen düzeye düşürülebilmiştir ne de yasadışı kürtaja bağlı anne ölümleri engellenebilmiştir. Aile planlanması, nüfusun devlet eliyle kontrolü demek olmuştur. Akşit'in vurguladığı gibi, söz konusu olan, doğum kontrol yöntemlerinin bir insan hakkı olarak değil, devlet eliyle nüfusu yönetme politikasının bir parçası olarak serbest kılınmasıdır (2010: 189). Pronatalist politikalarda, nasıl istenilen milletlerinden nüfusun artması isteği varsa, antinatalist politikalarda da engellenilen nüfus, altsınıf, eğitimsiz ve istenmeyen milletler olmuştur (a.g.m., 188). Kadınların rahimlerini devletin politika malzemesi olarak görmek, her iki politikada da geçerlidir.

Kürtajın yasallaşmasına yönelik tartışmalar, 1970'lerle beraber hız kazanmıştır. Türk Tabipler Birliği, Türk Jinekoloji Cemiyeti, Türkiye Aile Planlaması Derneği gibi meslek

kuruluşları ve sivil toplum örgütleri kürtajın serbestleşmesi yönünde çalışmalar yürütüp raporlar sunmuşlardır (Kaleci vd., 2013). Yasadışı kürtajlara ilişkin yapılan çalışmalar ve yürütülen tahminler, Türkiye'de dünya ortalamasının iki katı kadar kürtaj yapıldığına işaret ettiği için (a.g.m.) konu tıbbi uzmanların yanı sıra mecliste de tartışılmaya başlanmıştır. 1971 yılının Şubat'ında toplanan Sağlık Şurası, "bedava kürtaj" hakkını benimsemiştir (Atay, 2017: 7). Aynı yıl, İçel Milletvekili Celal Kargılı, kürtajın yasallaştırılması için kanun teklifi vermiştir. 1972 yılında Sağlık Bakanlığı bünyesinde bir inceleme komisyonu kurularak kürtajla ilgili bir yol haritası çıkarılması öngörülmüştür (Kaleci vd., 2013). 1978 yılında Adalet Partili Nazım Baş, kürtajın devlet denetiminde yasal olarak yapılabilmesini teklif etmiştir. 1979'da 4 CHP milletvekili ile Senatör Nermin Abadan Unat kürtajın yasallaşması için bir yasa önerisi sunmuştur. Unat, Türkiye'de her yıl yaklaşık 500 bin kürtaj yapıldığını ve bunun yaklaşık 25 bin kadının ölümüyle sonuçlandığını belirtmiştir (a.g.m.). 1980 darbesine kadar gelen kanun teklifleri, muhafazakâr partiler önderliğinde reddedilmiştir. Darbe sonrasında kürtajın serbestleşmesi için çalışmalar Danışma Meclisi ve Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu tarafından yürütülmüştür. 28 Haziran 1982'de, 557 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile 765 Sayılı Türk Ceza Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı Danışma Meclisine sunulmuştur. Tasarının gerekçesinde dikkat çeken hususlar, kanunun zaten uygulamada işlevsiz olması ve bekleneni verememesidir.

> Kanunun uygulamaya konuşundan bu yana 15 seneyi aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın nüfus artış hızının azaltılması konusunda istenilen düzeyde başarı elde edilememiştir. Ayrıca ülkemiz için sorun olan düşük ve bebek

ölümleri giderek artmış ve yalnız düşük nedeniyle her yıl binlerce annenin hayatını yitirmesi ya da sakat kalması devam etmiştir... Kürtajın tıbbî nedenler haricinde ekonomik, sosyal nedenlerle yapılmasının yasaklanması gizliliğe neden olmuştur. Gizli yapılan kürtaj ile fiyatlarının çok yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Neticede ekonomik gücü olan aileler kürtaj olabilir, ekonomik gücü olmayan aileler ise, insanlık için yüz kızartıcı ve utanç verici vasıtalarla ölüme terk edilir olgusunu doğurmuştur. Çocuk düşürmek zorunda olan ve gerekli ekonomik gücü olmayan kadınların başvurmak zorunda oldukları araç, gereç ve ilaçlar dehşet verici olduğu gibi son derece ilkeldir, örneğin: kibrit çöpü, sabun, çivi, tavuk teleği, ayakkabı çirişli, şiş, tığ, süpürge çöpü, çıra, aspirin, kinin, v.s... Konunun hukukî durumuna gelince, ülkemizde çocuk düşürme fiili çok sayıda işlendiği halde bunların içinde ancak tesadüfî bir iki tanesi yargı organlarına intikal etmektedir. Bu oran istatistiklere göre en yüksek olasılıkla yüz binde dört'tür. Yüz bin aynı fiili işleyenden ancak dördünün cezalandırılması sonucunu doğuran kanun hükmü adalet duygularıyla tamamen çelişmektedir... Hiçbir önleyici niteliği bulunmayan, uygulama oranı yüz binde dört olan ve herkes tarafından kolaylıkla işlendiği nedenle kanuna saygıyı da azaltan rızalı çocuk düşürmenin suç olmaktan çıkarılmasının zorunlu olduğu inancındayız (TBMM Danışma Meclisi Tutanağı, 1983: 1-2).

Tasarı, kanunun yeterli saygıyı görmemesi ve kürtaj pratiğinin önüne geçilememesi nedeniyle denetleme ve düzenleme iktidarına tekrar kavuşulmasını talep eder. Kürtajın tekrar devletin izin verdiği koşullar altında yapılabilen bir düzenleme alanı olması gereklidir. Tasarıda kadınların sağlıksız koşullarda yaptırdıkları kürtaj sonucu ölümleri, mağdu-

riyetleri dile getirilmiş, ancak esas mesele bu alanın yeniden devletin denetim ve gözetimine sokulması gerektiği olmuştur.

Kanun teklifinde ve Adalet Komisyonu'nun metninde, gebeliğin sonlandırılması için yasal sınır on ikinci haftaya kadar öngörülse de Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu herhangi bir gerekçe belirtmeden bu sürenin onuncu haftaya kadar kabul edilebileceğini raporlamıştır (Atay, 2017: 8-9). Böylece, 26 Mayıs 1983'te 2827 sayılı "Nüfus Planlaması Hakkında Kanun" MGK tarafından kabul edilmiştir.

Kanunla gebeliğin onuncu haftasına kadar kürtaj yapılması serbest kılınmıştır. Kanun gerek kullanılan dil gerekse de tanıdığı özgürlük alanı açısından oldukça sorunludur:

> MADDE 2. – (...) Gebeliğin sona erdirilmesi ve sterilizasyon, Devletin gözetimi ve denetimi altında yapılır.
>
> Bu kanunun öngördüğü haller dışında gebelik sona erdirilemez ve sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesi yapılamaz.

Kanun kadınlara kendi bedenleri ve hayatları konusunda bir belirleyicilik vermemiştir, aksine devletin bu bedenleri ve hayatları nasıl kullanacağı kendi tekelindedir. Nüfusun planlanmasından çok kontrolün öne çıktığını, gözetim ve denetim vurgusundan anlayabiliriz.

Kanunun 5. maddesinde, gebelik süresinin on haftadan fazla olduğu ancak kadının hayatını veya çocuğun hayatını tehdit eden/edecek durumlarda uzmanların raporları öngörülerek, rahim tahliyesi yapılabileceğini, acil hallerde bu raporun müdahale sonrasında verilebileceği belirtilmiştir.

Kanunun 6. maddesi, gebeliğin sona erdirilmesinde izin şartı öngörür. Evli kadınların eş iznine tabi olması, kadınları kendi bedenleri ve hayatları hakkında tek başına karar vermeye ehil görmemek demektir. Komut, bu hakkın tek başı-

na kullanılamamasının bir takım soruları beraberinde getirdiğini ifade eder; "Bir kadın evli olduğunda bedeni kocasına mı aittir? Yasa kadınları karar veremeyecek kadar eksik mi buluyor? Eşlerden sadece birinin rızası olduğunda seçme hakkı kimde olacaktır? Bu embriyoyu bedeninde taşıyacak olan annede mi yoksa baba da mı? Evlilik içi tecavüzde erkeğin rızasının önemi var mı? Ya da biyolojik baba olmadığında kadın kendi rızasıyla kürtaj olabilme hakkına sahip mi?" (2011: 93). Eş izni, Türkiye gibi muhafazakâr ataerkil bir toplumda, kürtaj olma ya da olmama konusunda kadının özgür bir karar vermesine engel olmaktadır. Kadınların kendi cinselliklerine yönelik denetimlerinin bile son derece sınırlı olduğu toplumumuzda, hamileliğin oluşma nedeni bile çoğu durumda rıza içermiyorken bunun sonucundan en çok etkilenecek olan kadın, bu sonuç konusunda da pasifize edilmektedir.

Eş izninin anayasaya aykırı olduğunu gösteren Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin Casey Kararı, gerekçe olarak fiziksel ve psikolojik şiddet gören milyonlarca kadının kürtaj kararını eşine söylememekte birçok haklı sebepleri olduğuna dikkat çeker. Bu karar yüzünden eve kapatılma korkusu, fiziksel ya da psikolojik şiddet görme korkusu, doğacak çocuğun istismara uğrayabileceğine yönelik endişe ve gebeliğin zaten kocanın cinsel istismarı sonucu gerçekleşmiş olması gibi gerekçelerin var olabilmesi sebebiyle, eş izninin anayasaya aykırı olduğuna hükmedilmiştir (Sayar ve Kılıç Öztürk, 2018: 343). Uluslararası hukukta da benzer davalar ve kararlar söz konusu olmuştur. AİHM'e taşınan 1980 tarihli W.P. v. United Kingdom[2] ve 19 Mayıs 1992 tarihli R.H. v.

2 Eşinin sekiz haftalık hamile olduğunu ve kürtaj yaptırmak istediğini öğrenen W.P. adlı kişinin, kürtajı engellemek için başvurduğu davadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://hudoc.echr.coe.int/webservices/content/pdf/001-74270?TID=thkbhnilzk

Norway[3] davalarında, kürtaj kararında eşlerin anlaşmazlığa düşmesi durumunda, karardan etkilenecek ve hamileliğin devamından etkilenecek kişinin kadın olması sebebiyle, kadının kararının uygulanması gerektiği şeklinde hüküm verilmiştir (a.g.m., 340).

3 Davanın detaylı bilgisi için bkz. https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-1759%22]}

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE KÜRTAJ POLİTİKALARI

AKP'nin, kadın ve aile politikaları ekseninde nasıl bir kürtaj politikası yürüttüğüne odaklanacağımız bu bölümde, AKP döneminin biyopolitikasının özgünlükleri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunun için öncelikle, AKP'nin nasıl bir parti olarak iktidara geldiği ve kendini muhafazakâr demokrat olarak nitelendirdiği, 80'lerle başlayan neoliberal politikaların AKP döneminde giderek İslâmi-muhafazakâr politikalarla birleşip nasıl derinleştiği incelenecektir. AKP'nin, neoliberal ve İslâmi-muhafazakâr politikalar ekseninde hayatı kuşatan teknikleri daha çok devreye soktuğunu toplumsal cinsiyet rejimleri temelinde anlamlandırmak için, 2002-2019 yılları arasında, giderek istikrarsızlaşan ve cinsiyetçi ataklarla yürütülen kadın politikalarına bakılacaktır. Kadını ailenin alanına hapseden AKP'nin, aileci söylemleri ve uygulamaları da bu doğrultuda incelenecektir. AKP özellikle ikinci döneminden sonra, pronatalist politikalara ağırlık vermiştir. Kadın ve aile politikalarıyla birlikte düşünüldüğünde, kürtaj, tüm bu alanlarla kesişen bir biyopolitik teknik olarak, AKP döneminde tekrar iktidarın politikalarına dahil olmuş-

tur. AKP'nin kürtaj meselesindeki söylem ve uygulamalarına dikkat çekilecek olan bu bölümde, fetüsü öne çıkaran ve kadınları bu politika ekseninde ikinci plana iten, marjinalleştiren ve ölüme atan bir iktidar tablosu çizilecektir. Bu, iktidarın yaşamdan ne anladığının, yaşamlarla kurduğu ikircikli bağlantıların yorumlanması için bir anahtar görevi görecektir. Bu bölümün son başlığı altında, kürtajın yasal statüsünün değişmeden nasıl ulaşılamaz hale geldiğini ortaya çıkararak AKP döneminin kürtaj politikasının son halkası tamamlanacaktır. Bu analizler, bize bir sonraki bölümde, feminist bir kürtaj politikasının olanaklılıkları için yol gösterecektir. İktidar diğer tüm uygulamalarında olduğu gibi, kürtaj politikalarında da sağlam ve tüm boşlukları kapatacak kadar kapsayacı bir güce sahip değildir, her zaman sızıntılar, kaçışlar ve farklı arzuların üretimi, kısacası direniş pratikleri vardır. Feministlerin karşı söylemsel argümanları ve özelde Türkiye'deki feministlerin kürtajı politikleştirme biçimlerinin inceleneceği ve tezin politik bir hat önereceği bir sonraki bölüm ile iktidar-direniş denklemi tamamlanacaktır.

AKP'nin kuruluşu ve muhafazakâr demokrat kimliği

Milli Görüş çizgisinden gelen partilerin 28 Şubat sürecinde bir bir kapatılmalarının ardından kurulan Fazilet Partisi'nin de kapatılmasının gündeme gelmesiyle, Milli Görüş Hareketi içinde bölünme baş göstermiştir. Fazilet Partisi'nin kapatılmasının ardından Erbakan'ın önderliğinde kurulan Saadet Partisi, "gelenekçiler" kanadını oluştururken "yenilikçiler" kanadı, Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül'ün önderliğinde Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurmuştur. Tanıl Bora'nın ifadesiyle; "Saadet Partisi, Milli Görüş'ün otantik çizgisini sürdüren bir inat partisi oldu. AKP'yi ise, merkez sağ

politik gelenekle Milli Görüş'ün açıortayına yerleştirebiliriz" (2017: 477-478). 2001 ekonomik krizi ile siyasi arenanın istikrasızlığı, merkez-sağ partinin yokluğu ve vatandaşların yeni bir oluşuma olan istekliliği ile Abdullah Gül'ün ve Tayyip Erdoğan'ın uluslararası bağlantıları, 2002 seçiminde AKP'yi iktidara taşıyan faktörler olmuşlardır.

AKP, ideolojisini "muhafazakâr demokrat" bir kimlikle tanımlayarak iki kavramı Milli Görüş'ten çizgisini nasıl ayırdığını gösterecek biçimde bir araya getirmiştir. Yalçın Akdoğan tarafından kaleme alınan *Muhafazakâr Demokrasi* kitabı, AKP'nin manifestosu olmuştur. "Muhafazakârlık" kavramıyla, partinin İslâmcı olarak nitelendirilmesinin önüne geçilmeye çalışılmış, aynı zamanda içinde dinin ve geleneksel değerlerin özel bir öneme sahip olduğu hem İslâmcı tabanı kucaklayan hem de laik kesimlere hitap edebilen bir formül yaratılmıştır. "Demokrasi" ise, çokkültürlülük, hoşgörü ve adalet vurgusuyla AB'ye üyelik konusundaki çabayı göstermiştir. Muhafazakâr Demokrasi'nin siyasete bakış açısını Akdoğan şöyle ifade etmiştir:

> Siyaset toplumsal alandaki farklılıkların tanındığı bir uzlaşı alanıdır. Siyasal otorite hukuki, anayasal ve siyasal meşruluk temeline oturmalıdır. Siyasal iktidar bir kişi veya zümrenin elinde yoğunlaşmamalı, sınırlı bir hükümet ve devlet anlayışı esas olmalıdır. Muhafazakârlık devrimci dönüşüme karşı evrimci ve tedrici değişimi savunur, radikalizmin yerine ılımlılığı esas alır, geleneği aileyi ve geçmişten gelen toplumsal kazanımların korunması gereğine inanır (Akdoğan, 2004: 13).

Devletin, neoliberal politikaların sürdürülebilmesi için müdahaleci değil, daha çok araçsallaştırıldığı bir sınırlı devlet anlayışına sahip olsa da AKP, devletin sağladığı gücü onu yüceltmeden sonuna kadar kullanmıştır (Uzgel, 2013: 23).

Bu doğrultuda, kamu kuruluşlarının verimsiz olup olmadığına bakmadan özelleştirmelere hız kazandırılmıştır (a.g.m., 29). Serbest piyasa ekonomisini ve küresel ölçekte iktisadi rekabeti benimseyen bir parti olarak AKP'nin, Özal'ın muhafazakârlık ve liberalliği birbirine eklemlemeye çalıştığı çizgiyi sürdürdüğü söylenebilir (Doğanay, 2007: 73).

AKP'nin Milli Görüş ile yollarını ayırdığı bir diğer konu AB'ye tam üyelik için müktesebata uygun reformları başlatması olmuştur. Demokratikleşme yolunda yapılan yasal, anayasal reformlar toplum nezdinde, altyapısı sağlanmış ve siyaseten tartışılıp karar verilmiş düzenlemeler olmamakla birlikte uygulanma aşamasında da sıkıntıların yaşandığı bir süreç olmuştur (Kaygusuz, 2013: 412-413). Ancak yine de AKP'nin hem toplum nezdinde hem de Batı'nın gözünde itimat kazanmasının yolunu açmıştır (Bora, 2017: 479). Demokratikleşme yolunda atılacak adımların sağlıklı ilerleyebilmesi için ordunun siyasetteki vesayetinin kaldırılmasına yönelik düzenlemelerle toplumla kurulacak ilişkilerde milli iradenin önem kazanacağının propagandası yapılmıştır (a.g.m.). AKP'nin sıkça kullandığı milli irade, meşruluğunu seçim sonucundan alan siyasi iktidardır ve bu söylemin karşılık geldiği kesim Sünni Müslüman-Türk milletidir (a.g.m., 502). İktidarını giderek sağlamlaştıran AKP için bu kavram, ötekileştirmenin, farklı grupları dışlamanın ve marjinalleştirmenin aracı haline gelmiştir.

Kuruluşunda toplumun tüm kesimlerine bir şekilde –gerek İslâmi referanslara başvurmayarak gerekse demokratikleşme adımları atarak– ulaşmaya çalışan AKP, seçimlerde yükselen oy oranlarıyla iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra özellikle üçüncü döneminden sonra hızlı bir otoriterleşmeye girmiştir (a.g.m., 499). Muhafazakâr-demokrat kimliğinin, İslâmi-muhafazakâr bir rotaya girdiği ve tek adam vesayetinin kurulmaya başlandığı söylenebilir.

AKP döneminde biyopolitik stratejiler

Türkiye'de neoliberal yönetimsellik 80'lerde başlamakla birlikte AKP dönemiyle beraber derinleşmiştir. Özal döneminde neoliberal politikalar, vatandaşın girişimci-bireye dönüştürülmeye çalışıldığı, devletin bu yolu açacak yardımcı görevi oynadığı bir ekonomik düzleme yaslanırken siyasi anlamda hâlâ otoriter devletçi geleneğin aşılamadığı, liberal fikirlerin yerleşmediği bir rotada ilerlemiştir (Özkazanç, 2011: 23-24). Özkazanç, Türkiye'deki özgül gelişimi şu şekilde yorumlamaktadır; "1980'i izleyen yirmi yılda siyasal liberal temalar ile piyasacı neo-liberal temalar sürekli olarak kararsız bir ilişki içinde olmuşlardır. Bir açıdan bakınca, neo-liberal temaların tamamen siyasal tahakkümün ağırlaştırılmasına dayalı olduğu görülür. Bir başka açıdan, devletçi tahakküm ile piyasa arasındaki birliğin, ilk kurulduğu andan itibaren kendi çözülüşünün tohumlarını da içinde barındırdığını fark edebiliriz" (a.g.m., 26). 90'lara gelindiğinde, bu gerilimin derinleşmesi, siyasal alanda cemaatlerin, tarikatların, mafyaların öne çıkmasına; piyasa açısından da yasadışılığın, yolsuzluğun hüküm sürmesine yol açmıştır (a.g.m., 27). Bu organik kriz, toplumda milliyetçi ve muhafazakâr tepkilerin hâkim olduğu, merkezin giderek kaybolduğu ve yerini radikal sağın doldurduğu, bir yanda hızla zenginleşen bir burjuvazinin ortaya çıktığı, öte yanda halkın büyük kesiminin sefalet çektiği bir manzarada karşılık bulmuştur. Bu dönem yine de liberal fikirlerin siyasi alanda yer bulma çabasıyla, otoriter devletçi geleneğin eleştirildiği, insan hakları ve demokrasi gibi kavramlara yer açılmaya çalışıldığı girişimlere sahne olmuştur (a.g.m., 31). 2000'ler ve AKP iktidarıyla beraber, neoliberal yönetimsellikte önceki dönemle süreklilik ve kopuş içeren yeni bir evreye geçildiği söylenebilir. Bora, AKP'nin neoliberal yönetim zihniyetini, popülist bir sürüm olarak değerlendirir:

> Klasik liberalizmin, soyut, formel-hukuksal özgürlük tanımı ile özgürlüğün gerçekleşmesinin koşulları arasındaki boşluktan tedirgin, özgürlükle eşitlik ve adalet arasındaki gerilimle cebelleşen sosyal sorunla ahlâki sorumluluk duyan bir ideolojik gündemi vardır. Neoliberalizm, piyasayı salt mecazi olmayan bir düzlemde mutlaklaştıran zihniyetiyle, bu ahlâki kaygıdan istifa etmiştir. Sosyal sorunu özelleştirir, ekonomi-politik sistemin dışına havale eder. Yenisağın geniş mezhepli havuzu, kâh muhafazakâr, kâh milliyetçi, kâh faşizan ideolojilerin işte bu işlev için seferber edilmesini sağlar. Neoliberalizmin yol açtığı sosyal-ahlâki tahribat, milliyetçi-muhafazakâr sembolizmler ve yardım-onarım mekanizmalarıyla telafi edilir. Bu neoliberalizmin popülist sürümüdür. AKP, bir bakıma muhafazakâr-liberalliğin yeni sürümü olarak da görebileceğimiz böyle bir neoliberal-popülizmle tanımlanabilir (Bora, 2017: 562-563).

AKP iktidarıyla birlikte toplumsal denetimin toplumun tüm katmanlarında farklı tezahürlerle birlikte yayıldığı, devletin kontrolü kimi durumlarda cemaatlere havale ettiği, teknolojik yöntemlerin devreye sokularak bilginin toplanmasında daha etkin yöntemlerin kullanıldığı, piyasanın bireyselleştirici etkileriyle aileci reflekslerin birlikte yükseldiği, esnek çalışma, risk, güvenlik gibi terimlerin dolaşıma girdiği, toplumu muhafazakârlaştıracak yönde gündelik yaşamla kurduğu ilişkilerin/bağlantıların sağlandığı, 80 döneminden bugüne gelen süreçlerin olgunlaştığı bir evreye geçilmiştir. Bunlar değişik tezahürlerle biyopolitik gündemlere yol açmıştır; sağlıkta dönüşüm programı, başörtüsü meselesi,[1] kamu spotları,[2]

1 Başörtüsü meselesinde AKP'nin ve CHP'nin yaklaşımlarını sunan ayrıntılı bilgi için bkz. Şebnem Cansun, "The Headscarf Question in Turkey: The Examples of The AKP and The CHP", *International Journal of Social Science*, cilt 6, sayı 8, 2013, s. 123-142.

2 Kamu spotlarında kadının temsiline ilişkin çalışma için bkz. Alparslan Nas, "Familization of Women: Gender İdeology in Turkey's Public Service Adverti-

içki-sigara yasağı,[3] kadınlara mikro kredi uygulaması,[4] kadın cinayetleri, pedofili,[5] aile, doğurganlık, kürtaj, cinsel suçlar yasası, kızlı-erkekli kalmalar, mobeseler, e-devlet[6] uygulaması gibi hayatı kuşatan ve onu yönetilebilir bir bilme nesnesine dönüştüren meseleler.

Biyoiktidarın yaşatmaya yönelik politikalarında sağlıklı bir nüfus oluşturmak, sağlığın herkesi kapsayacak nitelikte verilmesini sağlamak gibi hedefleri 2003'te başlatılan "Sağlıkta Dönüşüm Programı" ile Türkiye'de hayata geçirilmeye başlanmıştır. AKP'nin parti programında da belirttiği, "insanı yaşat ki devlet yaşasın" anlayışına uygun olarak sağlıklı nüfus kendi devamlılığını sağlamak için yönetilmesi gereken bir alan olmuştur (Aslantürk, 2016: 579). Sağlık sigortasının nüfusun tamamını kapsayacak şekilde tek bir sisteme dönüştürülmesi, daha etkin bir şekilde bilginin toplanmasını ve denetimini mümkün kılar. Sağlıklı yaşam söyleminin bir diğer politika eksenini kamu spotları, alkol ve sigara yasağı oluşturur. Bu uygulamalar bir yandan var olan nüfustan maksimum verimlilik alınmasına, bir yandan da yaşamının düzenlenmesine olanak tanır.

Biyopolitikanın yaşatan olduğu kadar ölüme atan bir ikti-

---

sements", *Fe Dergi*, cilt 8, sayı 1, 2016, s. 168-182.

3 Alkol ve sigara yasağının biyopolitik bir perspektifle gazetelerde sunumunu inceleyen çalışma için bkz. Yasemin Bilişli ve Fama Çakmak, "Michel Foucalt'nun Biyo-iktidar Perspektifinden Türkiye'de Gazete Sağlık Haberlerinin Analizi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 14, sayı 3, 2018, s. 323-339.

4 Detaylı bilgi için bkz. Özlem Balkız, "Mikro Kredi ve Toplumsal Cinsiyet: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 14:3, s. 535-557.

5 Türkiye'de çocuk gelin - pedofili tartışamalarına dair ufuk açıcı bir yazı için bkz. Ezgi Sarıtaş, "Çocukluk, Pedofili ve Feminist Politika", *Birikim*, web adresi: https://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/543/cocukluk-pedofili-ve-feminist-politika#.XbmZb5pKjlV

6 Detaylı bir okuma için bkz. Selma Arslantaş-Toktaş, vd., *Türkiye'de Dijital Gözetim: T.C Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi*, Alternatif Bilişim Derneği, 2012.

dar olduğu unutulmamalıdır. Ölüme atma meselesi anlamak için iktidarın yaşamdan ne anladığını sorunsallaştırmak gerekir. Kimi yaşamların değerli, kimilerinin değersiz kılındığını ifşa etmek iktidarın yaşamla kurduğu ilişkinin somut politik sonuçlarını verir. Ecevitoğlu namus cinayetlerini bu bağlamda ele alır ve kadının namus söz konusu olduğunda, çıplak hayat olarak kurulduğunu iddia eder (2012). Türkiye'de bu alandaki istatistiğin tutulması potansiyel mağdur ve potansiyel faillerin belirlenmesi için 2005 yılında meclis araştırma komisyonu, "töre ve namus cinayetleri ile kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi" hususunda bir çalışma başlatmıştır (a.g.m., 462). Biyopolitik bir denetim stratejisine yol açan bu durum, cinayetleri önlemedeki isteksizliği yansıtmamaktadır. Yine 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre, nüfusu 50.000'i geçen belediyelerin sığınma evleri açması gerekmektedir. Ancak sığınma evleri Türkiye'de hem sayıca çok az hem de niteliksel olarak yetersizdir. Yaşatmaya yönelik isteksizlik ve politikalardaki yetersizlik siyasal iktidarın insan hayatıyla kurduğu biyopolitik ilişkinin sonucudur (a.g.m., 467). Özkazanç'ın dediği gibi, bu kimileri için ölüm riskini çoğaltmaktır (2011: 156).

Normalleştirme toplumundan uzaklaşmak "tehlikeli sınıfların", "marjinal grupların", diğer "namuslu vatandaşların" sağlığını ve güvenliğini korumak için müdahale ve denetime açık hale gelmesini gerektirmektedir. Erdoğan'ın 2013'te kızlı-erkekli kalmalara dair çıkışının bu reflekse denk geldiği söylenebilir.[7] Erdoğan bunun "yaşam tarzına" müdahale olmadığına vurgu yaparken aynı zamanda "muhafazakâr demokrat" bir parti olmanın gereklerinin yerine

7 Erdoğan'ın kızlı-erkekli çıkışının ardındaki saik kız öğrenciler üzerindeki denetimin meşrulaştırılması olduğu kadar, cemaat ve ışık evlerine yönelik ihtarın da göstergesiydi.

getirilmesi gerektiğinin altını çizer. Burada kontrol altında tutulması gereken özneler, kız öğrencilerdir. Diğer bir deyişle, kız öğrencileri muhafazakâr, namuslu, iffetli, dinlerine bağlı, ailesinin yüzünü kara çıkarmayacak olmaktan çıkaran durumların müdahale ve denetimi meşru görülmektedir (Arsan ve Tolunay İşlek, 2016). Erdoğan'ın, "Komşulardan ihbar geliyor, anneler babalar feryat ediyor," ifadeleri toplumu ifşa ve denetime yönlendirme işlevi görmektedir. Özkazanç, bu çıkışın alttan gelen bir talebi yansıtmadığına ve hatta buna karşı dinamiklerin öne çıkarılmasıyla "karmakarışık şeyler" üstüne daha açık olabileceğimize işaret eder (2015a: 138). Kızlı-erkekli kalmalar meselesinde, Gezi Direnişi'nde "çapulcu" kelimesinin ele alınıp yeniden anlamlandırılmasındaki gibi, iktidarın işaret ettiği anlam tersyüz edilmiştir (Arsan ve Tolunay İşlek, 2016: 181).

AKP'nin kadın politikaları

Bu bölümde öncelikle AKP döneminde işleyen patriarkal biçimleri ele alınıp, özellikle 80'lerle başlayan neoliberal dönüşümün, toplumsal cinsiyet rejimine nasıl etkileri olduğu analiz edilecektir. Bu çerçeve kazandırıldıktan sonra AKP'nin kadınlara ilişkin yasal düzlemde getirdikleriyle, uygulamadaki kadın politikası arasındaki uyumsuzluklar incelenecektir. Kadının yeri ve nasıl tanımlandığı ile aileci refleksierinin, AKP döneminde nasıl bir politikaya karşılık geldiğinin anlaşılmasıyla, kendinden önceki patriarkal biçimlerden hangi noktalarda ayrıştığını/dönüştüğünü anlamamıza yol açabilecek bir zemin yaratılmaya çalışılacaktır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 80'li yıllara kadar hüküm süren patriyarka, Yeğenoğlu ve Coşar tarafından Cumhuriyetçi patriyarka (2014: 163), Özkazanç tarafından modern, seküler patriarkal dönem (2015a: 160) olarak adlandırılmış-

tır. Bu dönemde kadınların siyasi ve ekonomik alanda yasal kazanımları eşit yurttaş olmaya hizmet etse de kadına, geleneksel rollerini yerine getirdiği müddetçe kamusal alana katılma hakkı tanınmıştı. Berktay'ın belirttiği gibi, İslâmi ataerkillikten Batılı ataerkilliğe, diğer bir deyişle "ulus-devlet ataerkilliği"ne geçilmiştir (2001: 353). 1950'lerden sonra toplumsal cinsiyet rejimine ilişkin kırdan kente göçün etkisiyle kimi dönüşümler (Özkazanç, 2015a: 161) yaşansa da mevcut ataerkil pratikler devam etmiştir. 1980'den sonra neoliberal politikaların etkisiyle ve muhafazakâr düşüncenin siyasi arenada daha merkeze yerleştiği bir ortamda, toplumsal cinsiyet rejimi de dönüşmüş ve Kandiyoti'nin işaret ettiği patriarkal pazarlık[8] (1988) biçim değiştirmiştir. Özellikle 80'lerden sonra yükselen feminist hareket, ailenin, akrabalık ilişkilerinin dönüşmesi yapılaşmış ataerkil örüntüleri çözmeye başlamıştır. Bir yandan cemaat gibi bağlar gelişmiş ve geniş aileden çekirdek aileye doğru arzular artmış, diğer taraftan piyasanın özgürleştirici boyutu bireyselleşme olarak zuhur etmiştir (Özkazanç, 2015a: 163).

AKP, bu politik zeminin yerleştiği, 80 dönemiyle başlayan bu süreçlerin olgunlaştığı (a.g.m., 163), daha sistematik bir biçimde politikaların üretilmeye başlandığı, söylemlerin giderek sertleşebildiği bir süreci başlatmıştır. Yeğenoğlu ve Coşar, AKP'nin toplumsal cinsiyet rejimi ile kurduğu patriarkal tarzı, neoliberal-muhafazakâr patriyarka olarak adlandırırlar (2014: 165). Neoliberalizmin muhafazakâr değerlerle kurduğu ittifak çelişkili görünse de aile hem neoliberallerce özel mülkiyetin temeli hem de muhafazakâr değerlere göre toplumun ahlâki yapıtaşı olarak yüceleştirilmiş bir birleş-

8 "Kadınlar, ataerkil pazarlık olarak tanımladığım bir dizi somut kısıtlama içinde strateji oluşturuyorlar. Farklı ataerkillik biçimleri, kadınlara farklı 'oyun kuralları' sunar ve güvenliği en üst düzeye çıkarmak ve baskı karşısında aktif veya pasif direniş potansiyeli olan yaşam seçeneklerini optimize etmek için farklı stratejiler gerektirir" (Kandiyoti, 1988: 274).

me noktası oldu (a.g.m., 166). AKP'nin iktidara geldiğinde savunduğu ve yapmayı vaat ettiği politika tarzıyla, kurmak istediği muhafazakâr topluma oldukça uyan bu konjonktür, partinin toplumsal cinsiyet politikalarına da yansıdı.

AKP'nin kadın politikalarını analiz ederken çok boyutlu ve karmaşık bir tablo ile karşılaşılacaktır. Bir yandan yasal reformlar yapılırken, diğer yandan kadının yerini aile ile sınırlayan demeçlerin verildiği, çok katmanlı, kendi içinde çelişkili politikaların yürütüldüğü ve özellikle 2011'den sonra söylemlerin giderek sertleştiği gözlemlenecektir.

Yasal reformlar

2002-2007 yılları arasındaki yasal reformlara bakacak olursak kadınlar açısından önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. 9 Ocak 2003'de "Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun" çıkarılarak aile hukukunu ilgilendiren davaların, uzman kişiler tarafından karara bağlanması sağlanmıştır. 22 Mayıs 2003'te, yeni İş Kanunu çıkarılmıştır. Yasanın 5. maddesi "eşit davranma ilkesi" başlığını taşır ve bu bağlamda kişinin cinsiyetinden dolayı daha düşük ücretle çalıştırılamayacağı veya bu sebeple işten çıkarılamayacağı, ayrımcılığa uğratılamayacağı hükme bağlanmıştır (4857 Sayılı İş Kanunu, 2003). Bu yasanın bir uzantısı olarak, 14 Temmuz 2004'te "Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik" çıkarılmıştır. Yönetmelikle, gebe kadınların kullanacakları izinler ve çalıştırılma koşulları düzenlemiş, emziren kadınlar için de ilk bir yıl günde 1,5 saat süt izni öngörülmüştür. Ayrıca yüz-yüz elli kadın işçi çalıştıran iş yerlerine, emzirme ve bakım yerleri açma, yüz elliden fazla kadın işçi çalıştıran işyerlerine yurt ve anaokulu açma zorunluluğu getirilmiştir. Yeni İş Kanunu'na

dayanarak 9 Ağustos 2004'te çıkarılan bir diğer yönetmelik, "Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalışma Koşulları Hakkındaki Yönetmelik"'tir. Yönetmelikle, gebe kadınların gebe olduklarına dair doktor raporunu almalarından doğuma kadar, emziren kadınların doğumdan itibaren bir yıl süreyle gece vardiyalarında çalıştırılamayacağı, emziren kadınlar için bu sürenin hekim onayı alınması şartıyla altı ay uzatılabileceği hükme bağlanmıştır.

Bu dönemde toplumsal cinsiyet eşitliği için hayata geçirilen en önemli yasal düzenleme, 7 Mayıs 2004'te Anayasa'nın 10. maddesine, "Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür," fıkrasının "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" ile eklenmesidir. Aynı yasayla Anayasa'nın 90. maddesine, "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır," fıkrası eklenmiştir.

12 Ekim 2004 tarihli yeni Türk Ceza Kanunu ile kadınların mağduru olduğu birçok hüküm değiştirilmiş, uluslararası standartlara uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Cinsel suçlar eski TCK'de "Adabı Umumiye ve Nizamı Aile Aleyhine Cürümler" başlığı altında düzenlenirken, yeni TCK'de "Kişilere Karşı İşlenen Suçlar"ın içinde "Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar" başlığı altında düzenlenerek, cinsel suçun muhatabının toplum, aile olduğu anlayışı yerine kişinin kendisi olduğu kabul edilmiştir. "Bu bakımdan düzenleme, bireylerin/özellikle kadınların bedenlerinin kendilerine ait olduğu ve aileye, eşe ve topluma ait bir nesne olarak kabul edilmediğinin göstergesi olması bakımından önemlidir" (Canikoğlu, 2013: 62). Yeni TCK ile evlilik içindeki tecavüz de suç kapsamına alınmıştır. Eski yasada bulunan ev-

li-bekâr ya da bakire-bakire olmayan kadınlar arasında cinsel suçlara verilen cezaların farklılaştığı anlayış, yeni yasa ile kalkmış, tüm kadınların cinsel özgürlüğü eşit tutulmuştur. Eski yasadaki tecavüzcüyle evlenme sonucu cezanın ertelenmesini öngören madde ile evlenmek amaçlı kaçırma ya da alıkoymada cezanın iptalini öngören madde, yeni TCK ile kaldırılmıştır. Töre cinayetleri, nitelikli insan öldürme kapsamına girmiştir. Yeni yasa ile, çocukların cinsel istismarı ayrı bir başlıkta değerlendirilmiş, suçlar ağırlaştırılmış ve rıza mefhumu ortadan kaldırılmıştır. Yasa bu haliyle cinsiyetçi ifadelerden arındırılmış ve "toplumun haya duygularını zedeleyebilecek" gibi muğlak/yoruma açık ifadeler yerine, suçun tam kapsamı/adı verilerek saldırılan değerlerin alanı toplumdan kişilere kaydırılmıştır.

Bir diğer yasal gelişim, daha önce de sözünü ettiğimiz 3 Temmuz 2005'te yürürlüğe giren 5393 Sayılı Belediye Kanunu ile büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 50.000'in üzerinde olan belediyelerin, kadın ve çocuklar için koruma evleri açma zorunluluğu getirilmiş olmasıdır. 2012'deki değişiklikle, nüfusu 100.000'i geçen belediyelere bu görev yüklenmiştir. Ancak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2018'de yaptığı açıklamaya göre, Türkiye'de toplam yüz kırk dört tane konukevi vardır (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2018). Yapılan açıklamada kanun maddesi gösterilmesine rağmen, hâlâ birçok belediyede sığınma evlerinin neden açılmadığı açıklanmamıştır. Sönmez, bunun nedeni olarak eril şiddetten kaçan, evini terk eden kadınların fuhuşla ilişkilendirildiği bir bakış açısına işaret etmektedir (Sönmez, 2017).

AKP'nin ikinci dönemi olan 2007-2011 yılları arasında, yine yasal düzlemde toplumsal cinsiyet açısından kimi kazanımlar olmuştur. 2009 yılında Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurularak kadın haklarını korumak ve geliştir-

mek, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak faaliyetler yürütmek amaçlanmıştır. Kadın örgütlerinin, kanun yasallaşmadan önce komisyonun adının Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu olması gerektiği yönündeki taleplerine hükümet kulak asmamıştır (Güneş-Ayata ve Doğangün, 2017: 613). Halbuki bu adlandırma, Komisyon'un sağlamaya çalıştığı eşitliğin mahiyeti hakkında bize ipuçları verir. Fırsat eşitliği, mevcut toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini gidermeyi değil, bir olanakta/durumda tercih edilebilme fırsatını sunar; oysa sadece kadın-erkek eşitliği dediğimizde toplumda var olan tüm toplumsal eşitsiz yapılanmalar hedef alınarak bunların değiştirilmesi sağlanır (Akkaya, 2011). Nitekim Erdoğan 2010'da, kadın örgütleri temsilcileriyle demokratik açılımı tartıştığı toplantıda, "Kadın-erkek eşitliğine inanmıyorum. Onun için fırsat eşitliği demeyi tercih ediyorum. Kadın ve erkek farklıdır, birbirinin mütemmimidir," (*Cumhuriyet*, 2010) şeklinde açıklama yaparak eşitlik konusundaki görüşünü net bir biçimde ortaya koymuştur. Türkiye'nin kadın-erkek eşitliği konusunda dünya sıralamasındaki yerine bakacak olursak, 2011'de Dünya Ekonomik Forumu'nun raporuna göre, Türkiye yüz otuz beş ülke sıralamasında yüz yirmi ikinci olmuştur (World Economic Forum, 2011). 2018 yılındaki rapora göre yüz kırk dokuz ülke arasından yüz otuzuncu sırada yer alan Türkiye'nin yedi yıllık bir süreçte ilerleme kaydedemediği görülmektedir (World Economic Forum, 2018).

2010 yılında anayasanın kadın-erkek eşitliğini öngören 10. maddesine "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" (5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2010: md.1) ibaresi eklenerek pozitif ayrımcılık anayasa tarafından korunan bir ilke olmuştur.

AKP'nin ikinci döneminde yasal reformlar açısından göze çarpan ikinci husus kadın istihdamını arttırmaya yönelik

yapılan düzenlemelerdir.[9] 2008 yılında İş Kanunu'nda yapılan değişiklikle, bir yıl içinde işe giren 18-29 yaş aralığındaki erkeklerin ve on sekiz yaş üstü kadınların sigorta primlerinin farklı oranlarla beş yıl boyunca devlet tarafından ödenmesi öngörülmüştür (5763 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2008: md. 20). Kadınların iş yaşamında uğradıkları ayrımcılığı önlemek için 2010 yılında çıkarılan Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu Başbakanlık Genelgesi'nde, "eşit işe eşit ücretin sağlanmasının şart olduğu" ve "işe alımlarda cinsiyete dayalı ayrımcılığın yapılmayacağı" belirtilmiştir. Yine bu dönemde, kadın girişimciliğini artırmak ve teşvik etmek için kredi destek programları, eğitim programları gibi faaliyetler yürütülmüştür (Altuntaş ve Demirkanoğlu, 2017: 79). Mikro krediler[10] sayesinde kadınla-

9 AKP'nin kadın istihdamını arttırmaya yönelik politikalarının, gerçekte ne gibi sonuçları olduğunu araştıran Gülay Toksöz, istatistiklerin yorumunun nasıl yanıltıcı olabileceğini gözler önüne serer. 2004-2014 yılları arasında, kadın istihdamının istatistiksel verilerinden yararlanan Toksöz, kadın istihdamının sayıca arttığını ancak işsizlik oranlarını ve istihdam edilen alanları veri aldığımızda durumun iyiye gittiği yönünde bir yorum yapılamayacağını öne sürer (2016: 71-72). Kadınların 2014'te işsizlik oranı ve işgücü dışında kalma sayıları yükselmiştir (a.g.m., 72). Kadınların hizmet sektöründe istihdamı artmakla birlikte kayıtdışı çalışma sayıları yükselmiştir (a.g.m., 73-74). Buradan çıkan sonuç, AKP'nin kadınlar için artırdığı istihdamın kayıtdışı işlerde olduğudur, çünkü hem neoliberal politikalar gereği ucuz işgücüne ihtiyaç vardır hem de kadın geleneksel rollerine uygun bir şekilde işgücüne katılmalıdır (a.g.m., 75). İş yaşamının aile yaşamıyla çatışmadan yürütülmesine yönelik sunulan esnek çalışma metodu, kadınların istihdam edilmelerindeki en etkili yol olmuştur (a.g.m., 77). Esnek çalışma yoluyla kadınlardan hem işgücü hem ev içi işlerini yerine getirmek hem de doğurganlıkları önündeki ekonomik engeli ortadan kaldırarak nüfusu arttırmak yönünde çoklu bir yarar sağlanır. AKP, neolibaral ve muhafazakâr politikaların eklemlenmesiyle ortaya çıkan kadını, hem eve kapatan hem de işgücüne katmaya çalışan görünüşte çelişkili ama sistemin birbirini desteklediği ve beslediği bir politika izleyerek (Yeğenoğlu ve Coşar, 2014: 166-167) kadının bu dezavantajlı konumunu tekrar tekrar üretmektedir.

10 Mikro kredi uygulamasının amacı, aile gelirini yükseltmek ve bu bağlamda kadının güçlenmesini sağlamaktır. Ancak bu düşünce, aile içinde kadının zaten eşit konumda olmadığını görmekten yoksundur (Balkız, 2015: 540). Neolibe-

ra pozitif ayrımcılık yapılarak üst limitler kadınlar için daha yüksek tutulmuştur ve kadın girişimciğine yönelik çeşitli birimlerle ortaklık kurularak eğitim programları hazırlanmıştır (a.g.m., 79-80).

AKP'nin üçüncü döneminden sonra öne çıkan yasal reform, 2011 yılında, İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen, asıl adıyla Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nin kabul edilmesidir. Türkiye hem sözleşmenin hazırlanmasında rol oynamıştır hem de onaylayan ilk ülke olmuştur. Bu kapsamda 2012 yılında Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun çıkarılmıştır. Kanunun 1. maddesinde, bu kanunun uygulanmasında uyulacak temel ilkelerin İstanbul Sözleşmesi'ni esas alacağına yer verilir (6284 Sayılı Kanun, 2012). Dolayısıyla bu kanun uygulanırken İstanbul Sözleşmesi'nin, kadına yönelik şiddet ve ev içi şiddet konusunda toplumsal cinsiyet anlayışını ve meselenin insan haklarıyla olan bağlantısını gözetmek zorundadır (Uygur, 2015: 207). Hukuk uygulayıcıları, şiddeti, bireysel şiddete indirgememeli ve bunun aslında toplumsal ön kabuller sonucu kadının sadece kadın olduğu için şiddet mağduru olduğu farkındalığına sahip olmalıdır (a.g.m., 208). 6284 sayılı Kanunun 14. mad-

---

ral ekonomik politikanın bir ürünü olan mikro kredi uygulaması hedefine en yoksul kesimleri koyar ve bunu daha şiddetli bir biçimde deneyimleyen kadınlardır (Yunus, 1998: 59). Bu durum yoksulluğun feminize edilmesini meşrulaştırır (Kasap, 2013: 29). Balkız'a göre, bu programların toplumsal cinsiyet farkındalığı bulunmadığı için kadınlar krediyi kullanmaktan geri ödeme süreçlerine kadar eşitsiz konumda olmalarından ötürü çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar ve sonuç olarak ekonomik ve toplumsal anlamda gerçek bir güçlenmenin yaşanması söz konusu olamamaktadır (2015: 541-542). Mikro kredilerin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktan öte bu ilişkilerin yeniden üretilmesine sebep olduğu bir diğer nokta, kadınların genellikle "kadınsal işler"e yönlendirilmesidir (a.g.m., 555). Özdeşleştirildikleri ev ve bakım işlerine uygun işler, hem ev içi rollerini aksatmamalarına hem de erkeklerin girmeyi tercih etmediği alanlarda kendilerine yer bulabilmelerine neden olmaktadır.

desi Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM) kurulmasını öngörür. ŞÖNİM, şiddeti önlemeyi ve koruyucu tedbirler almayı, şiddet gören ve uygulayana danışmanlık yapmayı ve kurumlar arası işbirliğini sağlamayı, *tek elden* yürütmeyi amaçlayan merkezlerdir (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik, 2016). Merkezlerin hizmetlerinden, ev içi şiddet mağdurları ve tek taraflı ısrarlı takibe maruz kalanlar yararlanabilmektedir. Merkezi yapının kurduğu bu sistem, yine şiddet mevzusunu ev içi ile sınırlandırarak ailenin korunması yönünde politika izlemektedir. Merkezlerin etkinliklerini ve çalışma biçimlerini değerlendirmek üzere toplanan kadın örgütleri, ŞÖNİM Çalıştayı düzenleyerek ŞÖNİM'ler hakkında bazı tespitler yapmışlardır (Mor Çatı, 2013). ŞÖNİM'ler, kadını aile içinde gören anlayışı devam ettiren uygulamalara sahip olmakla birlikte merkezi bir yapı olması nedeniyle, kadın örgütlerinin ve belediyelerin çalışmalarına müdahale edebilme potansiyeli taşımaktadır (a.g.m.). Özellikle özerk olarak açılan danışma merkezleri ve sığınakların çalışmalarını sekteye uğratmakta ve burada kalan kadınların bilgileri zorunlu bir şekilde ŞÖNİM'lerle paylaşılmaktadır. Diğer bir deyişle kadın örgütleri ve belediyeler, özerk çalışmalar yapmak bir yana, ŞÖNİM'lerin denetimine tutulmaktadırlar (a.g.m.). Eleştirilen bir diğer husus, bu merkezlerde şiddeti uygulayanlara da hizmet verilmesidir. Bu, merkezlerin bir nevi aile danışma merkezi işlevi görmesine neden olmakta ve şiddeti toplumsal bir sorun olmaktan çıkarıp tedavi edilebilecek bireysel bir patolojiye dönüştürmektedir.

Makbul kadınlık

2002-2007 arasındaki dönem, AKP'nin feminist örgütlerle kısmi ilişkilere girdiği, yasal düzlemde kadınlar için dü-

zenlemeler yapıldığı, başörtüsü meselesinin[11] gündeme geldiği bir dönemdir. Ancak bir yandan da zina tartışmaları[12] ve kota meselesindeki sertlik hatırlandığında, sonraki dönemde daha net görülecek kadın politikalarının nüvelerinin açığa çıktığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Partinin programında, sosyal politikalar başlığı altında yer verilen kadına ilişkin önleyici ve düzenleyici politikaların önemi şu şekilde ifade edilir: "Kadınlar sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, *her şeyden önce* birey

---

11 Başörtüsü meselesine Erdoğan'ın ilk çıkışı "öncelikli gündemleri olmadığı," "toplumsal mutabakat sağlanması gerektiği" (*Milliyet*, 2002) yönündedir. AKP ve MHP ittifakıyla oluşturulan 2008'deki anayasa değişikliği tasarısı, toplumsal mutabakatın partilerin anlaşmasına indirgendiğini gözler önüne sermektedir (Coşar, 2008: 60). Örtünmenin sınırları, "çene altı" makbul sayılarak formülize ediliyor, böylece özgürlük kisvesi altında kadınlar arasındaki çeşitlilik yok edilip belli bir kapatma pratiğine mecbur bırakılıyorlardı (a.g.m., 61). Nihayetinde 2013 yılında, kamuda başörtüsünün serbest bırakılmasıyla hukuki olarak mesele çözüme kavuşmuştur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus AKP'nin bunu hangi saiklerle yaptığı ve başörtülü kadınlara nasıl anlamlar yüklediğidir. Başörtüsü takan kadın, kamusal alana uygun olmalı, hükümetin ve dinî kurumların çizdiği çerçeveye uygun davranışlar göstermelidir (Kaynak, 2016: 40). Bir diğer deyişle, kadınlar başörtüsü konusunda AKP hükümeti tarafından hem nesneleştiriliyor hem de hükümetin normlarını ve politikalarına tabi olma bakımından özneleştiriliyorlar (a.g.m., 41). Biyopolitik iktidarın, özneyle kurduğu iki yönlü ilişkinin açığa çıktığı söylenebilir.

12 Eylül 2004'te yeni Türk Ceza Kanunu'nun yasallaşma sürecinde, AKP zinayı yeniden kriminalize edecek tasarıyı ortaya atmıştır. Kadın örgütlerinin protestolarını, "Belli bir marjinal grup Türk kadınının bütününü temsil ediyor diye bir şey yok," (*Birgün*, 2004) şeklinde değerlendiren Erdoğan, zinanın kadın-erkek eşitliğini sağlamak için kadınlardan gelen bir talep olduğunu iddia etmiştir. Toplumun değerlerine, aile birliğine yapılan vurgular ve aksi bir direncin hemen marjinal olarak nitelendirilmesi aslında AKP'nin toplumu biçimlendirme ideallerine yönelik ipuçları vermektedir (Çıtak ve Tür, 2008: 461). AKP'nin eşitlikçi bir duruştan dinî-muhafazakâr bir duruşa doğru nasıl dönüştüğünün sinyallerini vermesi bakımından zina meselesi önemli bir yer tutmaktadır (Güneş-Ayata ve Doğangün, 2017: 615). Nihayetinde kadın örgütlerinin baskıları ve AB'nin sert eleştirileri ve üyelik görüşmelerinin askıya alınabileceği yönündeki açıklamalarının ardından, AKP geri adım atmış ve zina tasarısı geri çekilmiştir. 2018'de çocuk istismarının tartışıldığı bir bağlamda Erdoğan, zinayı da yeniden gündeme getirerek, o dönemde yanlış karar verildiğini belirtip tartışmayı tekrar alevlendirmiştir (*Bianet*, 2018).

ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde *birinci derecede* etkin oldukları için, yılların ihmali sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi, partimizin öncelik verdiği bir konudur" (AK Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, 2002) (Vurgu bana ait). Kadına verilen değer, insan olmalarından, eşitsiz konumda olmalarından öte, neslin devamı ve güçlü olması için annelik başta olmak üzere, tüm bakım işlerinde birincil sorumluluğun onlara ait olması sebebinden ileri gelir.

2007'den sonra ataerkil ve ahlâki değerler dinî söylemler tarafından çerçevelenmeye başlamıştır (Acar ve Altunok, 2012: 14), bu dönemden sonra toplumsal cinsiyet ortamının dindar-muhafazakâr bir restorasyona tabi tutulduğu söylenebilir (Güneş-Ayata ve Doğangün, 2017: 611). 2011 seçiminden de zaferle çıkan AKP, art arda kazanmanın verdiği güvenle iktidarını sağlamlaştırmıştır ve odağına muhafazakâr seçmeni ve ortak değer savunusunu koymuştur (a.g.m., 616). Özkazanç, AKP'nin üçüncü döneminde toplumsal cinsiyet meselesine ağırlık vermesinin ve aile vurgusunun giderek artmasının önemine işaret eder (2015b: 24). AKP'nin kadın politikası, bu dönemde aileyi güçlendirmek üzerinden öncelikli bir yere sahip olduğu gibi, bunu yaparken İslâmi referanslara daha çok başvurmaya başlamıştır (a.g.m.). Kurmak istediği ideal toplum yolunda giderek daha otoriter eğilimler göstermesi elbette direniş odakları yaratmaktadır (a.g.m., 25). Dolayısıyla AKP kendi gücünü ayakta tutabilmek ve gösterebilmek için fiziksel zora ve söylemsel düzeyde sertleşmeye/dayatmaya daha sık başvurmaya başlamıştır (a.g.m.). AKP üyelerinin verdiği "Örtüsüz kadın ya satılıktır ya kiralık",[13] "Kızlar okuyunca er-

13 AKP Ünye Tanıtım ve Medya Başkanı Süleyman Demirci'nin açıklaması. "Örtüsüz Kadın Ya Satılıktır Ya Kiralık", *Sol*, 2011, web adresi: https://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/ortusuz-kadin-ya-satiliktir-ya-kiralik-haberi-40127 (30.10.2019).

kekleri evlendirecek kız bulamıyoruz",[14] "Kadın iffetli olacak, herkesin içinde kahkaha atmayacak"[15] gibi demeçler, makbul kadınlığın sınırlarını çizerken cinsel faşizmi körüklemektedir.

Bu dönemki aileci reflekslerin kurumsallaşmış ifadesi, 2011 seçimlerinden hemen sonra Kadından Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın adının Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olarak değiştirilmesidir. Feminist örgütler, Kadın ve Eşitlik Bakanlığı kurulması yönünde taleplerde bulunurken, iktidar partisi ailenin önemine işaret ederek bir nevi kadını politika alanından silmiştir. Bakanlığın isim değişikliği, sembolik bir anlamdan fazlasını ifade eder. Öncelikle Türkiye'de kadın sorunlarını, kadın olmaktan kaynaklanan eşitsizlikleri görmezden gelir. Kadını birey olarak değil, aile içindeki yeriyle anlamlı kılar. Kadın sorunlarına ilişkin meseleler, sosyal hizmet uygulamalarının bir parçası haline gelir. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) de bakanlığın altında konuşlandırılarak kamu politikalarını etkileme gücü azaltılmıştır (Güneş-Ayata ve Doğangün, 2017: 620). Bakanlığın adının değişmesi için kadın örgütleri tarafından imzalar toplanmış, başvurular yapılmış, meclisteki bazı vekiller tarafından kanun teklifleri verilmiş olmasına rağmen talepler dikkate alınmamış, 2018'de Çalışma Bakanlığı ile birleştirilerek Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak adlandırılarak aynı anlayış sürdürülmüştür.

---

14 Çorum AKP İl Genel Meclisi Üyesi Erhan Ekmekçi'nin açıklaması. "Haydi Kızlar Kocaya!", *Cumhuriyet*, 2012, web adresi: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/318226/Haydi_kizlar_kocaya_.html (30.10.2019).

15 Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'ın açıklaması. "Bülent Arınç: Kadın Herkesin İçinde Kahkaha Atmayacak", *CNNTURK*, 2014, web adresi: https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/bulent-arinc-kadin-herkesin-icinde-kahkaha-atmayacak (30.10.2019).

Siyasal katılım

Siyasette kadınları görünür kılma projesi, 2003'te AKP Kadın Kolları'nın kurulmasıyla başladı. Kadın Kolları 81 ilde, 923 ilçede ve belediyelerin %50'sinden fazlasında kısa sürede örgütlenmiştir (Ayata ve Tütüncü, 2015: 370). Kadın Kolları faaliyetlerini, özellikle mahalleler üzerinden yürütmüştür. Mahallelerdeki temsilciler aracılığıyla, evlerde yapılan toplantılarda hem partinin faaliyetleri anlatılmış ve partiye destek sağlanmaya çalışılmış hem de o evlerde yaşayan kadınlardan ne gibi sorunları/ihtiyaçları olduğu öğrenilerek üst kademelere iletilmiştir (Tür ve Çıtak, 2013: 614). Kadın Kolları, seçim dönemlerinde daha yoğun çalışsa da konferanslar, seminerler düzenleme, fakir aileleri tespit edip bağış toplama gibi etkinliklerle düzenli faaliyetler yürütmüştür (a.g.m., 617-618). Kadın Kolları örgütlenmesi, siyasette faal olmanın yolunu açsa da siyasetin erkek ağırlıklı ve daha çok erkeğe hitap eden bir alan olduğu, kadınların ailevi yükümlülükleriyle beraber başa çıkmasının güç olduğu bir arena olduğu görüşü, AKP'li kadınlar tarafından dile getirilir (a.g.m., 619). Erdoğan konuşmalarında, kadınların siyasete katılmalarının desteklenmesi gerektiğini, katılamamalarının nedeninin kendi utangaçlıkları olduğunu dile getirmiştir (Ayata ve Tütütncü, 2015: 374). Benzer açıklamalar, diğer parti mensupları tarafından da desteklenmiştir; kadınların siyasete katılmamayı kendilerinin tercih ettiklerini, ev yaşantısını ve anne olmayı yeğlediklerini savunmuşlardır (a.g.m., 374). Ayata ve Tütüncü'nün AKP'li kadınlarla yaptıkları röportajlarda, kadınların bulundukları konuma zor şartlarla geldiklerini, hâlâ çalıştıkları bölgede erkek egemenliğini kıramadıklarını, sorumluluk verildiği ancak otorite/yetki verilmediğini, en küçük işlerde bile üstlerine danışmak zorunda kaldıklarını ifade ettikleri görülmektedir

(2015: 376-377). Yıllara göre, AKP'nin kadın vekil oranları şu şekildedir; 2002- 3,58, 2007- 8,80, 2011- 13,76, 2015 Haziran- 15,89, 2015 Kasım- 10,73, 2018- 17,97. AKP'nin kota meselesindeki manevrasına[16] rağmen, kadın vekil oranların yıllar geçtikçe arttığı aşikârdır. Ancak partili kadınların aday gösterilmekten öte politika oluşturmada etkisiz kılındığı, belirlenen politikaları yürütmek ve açıklamakla sınırlandırıldıkları görülmektedir (Bora, 2014). "Bunun epey acıklı bir örneğine, Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun hazırlık sürecinde tanık olduk. Fatma Şahin ve ekibinin kadın örgütleriyle uzun süren toplantılar, tartışmalar, müzakereler sonucu hazırladıkları taslak bir gece içinde değiştirildi, meclisten geçen metni açıklamak ve savunmak da onlara kaldı!" (a.g.m.).

"Haydi Kızlar Okula"

AKP'nin ilk dönem politikalarında, kız çocuklarının eğitimi için çok sayıda kampanya başlatılmıştır. "Haydi Kızlar Okula", "Baba Beni Okula Gönder", "7 Çok Geç", "Eğitimime %100 Destek", "Önce Çocuklar", "Deniz Yıldızı" (Özaydınlık, 2014: 107) gibi kampanyalarla özellikle kız çocuklarının okullaşması amaçlanmıştır. Bu gibi kampanyaların, azımsanamayacak yararları olduğu gerçeğini kabul etmekle birlikte, sorunun ana kaynağını yani kız çocuklarının neden eğitime erişmesinin zor olduğunu, ne gibi güç dengeleri olduğunu, aile yapılarının neden buna izin vermediğini,

16 AKP iktidara geldiği dönemde, AB'ye uyum sürecinin bir kolu olarak kotaya sıcak bakmıştır, ancak zamanla anti-kotacı bir söylem benimsenmiştir. Seçimlerdeki aday listelerinin üçte biri oranında, kadın kotası konulması yönünde CHP ve SHP tarafından hazırlanan yasa tasarısı üzerine AKP'li vekiller kotanın kadına hakaret olduğunu savunmuşlardır (Kazate, 2005). AKP'li vekiller, kotanın bir ayrıcalık olduğu ve kadınların buna gereksinimleri olmadığı, zaten nitelikli, eğitimli kadınların desteklenmesi gerektiği, kadınların bu pozisyona zamanla gelmeleri gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır (a.g.m.).

kız çocuklarına neden iyi bir eş ve anne olmaları için roller biçildiğini, toplumu ekonomik sınıfsal bağlamda buna iten nedenleri sorgulayan/çözmeye çalışan bir yaklaşım değildir. Aynı şekilde, eğitimin zaten cinsiyetçi bir biçimle yürütüldüğü gerçeğini de değiştirmez. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik projelerle, ilköğretimden üniversitelere kadar bu eğitimlerin verilmesi sağlanmalıdır. 2015 yılında Akademide Kadın Çalışmaları ve Sorunları Komisyonu tarafından hazırlanan Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi, tam da buna hizmet etmeyi amaçlamış bir projedir. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK), toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin derslerin konulması ve bilgilendirme toplantıları yapılması için üniversitelere "tutum belgesi" adlı bir metin yollamıştır. Tutum belgesi 2019 yılında YÖK Başkanı Yekta Saraç tarafından kaldırılmıştır. Kaldırılma nedeni olarak toplumsal değerlerimize uygun olmadığı, amacının dışında anlamlar yüklendiği şeklinde açıklama yapılmıştır (*Bianet*, 2019). Toplumsal cinsiyet kavramı ikili karşıtlıklara dayanmadığı gibi zaten bunları sorgulanır hale getirir; dolayısıyla projenin bu isim altında başlatılmasındaki amaç ile farklı anlamlar yüklendiği, değerlerimize uymadığı savunusu arasındaki uyumsuzluk göze çarpmaktadır. Bu anlamda Yükseköğretim Kurumları Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi kadın politikalarının, farklı nedensellik ilişkilerini de içeren katmanlı yapısını oldukça iyi gösteren bir örnektir. Ana aksın kadın-erkek eşitliğinden bile rahatsızlık düzeyinde olması, iktidarı monoblok kılmamakta ve projenin bu isim altında başlatılabilmesi bu ara katmanlardaki ilişkiselliklere dayanmaktadır.

AKP'nin üçüncü dönemki politikalarında, dinî referansların/reflekslerin yükselmesi, eğitim politikalarına da yansımıştır. 2012'de zorunlu eğitim, on iki yıla çıkarılmış ancak 4+4+4 formülü ile kız çocuklarının ilkokuldan sonra oku-

lu terk etmelerinin yolu açılmıştır. Uzaktan eğitim, açık lise gibi uygulamalar yüzünden, zaten okullaşması karşısında ekonomik, kültürel, toplumsal nedenler sunularak engellenen kız çocuklarının kâğıt üstünde okullara kayıtlı olduğu bir durum yaratılmıştır. Bu durum çocuk işçiliğinin yaygınlaşmasına neden olabileceği gibi, çocuk gelinlerin artmasına da yol açacaktır (*Evrensel*, 2012). Nitekim 2012-2013 eğitim istatistiklerine göre, ortaokula devam etmeyen kız öğrenci sayısında iki kat artış yaşanmıştır (*Sol*, 2013). "Dindar nesiller yetiştirme"[17][18] arzusunun yansıması olarak eğitimdeki bu uygulama, ilkokuldan sonra imam hatip okullarının tercih edilebilmesini de sağlamıştır. AKP Muğla Milletvekili Ali Boğa, "Bütün okulları imam hatip yapma şansı elimize geçti," (*Cumhuriyet*, 2012) açıklamasını yaparak yeni eğitim sisteminin esas gayesini dile getirmiştir. 2013'te TBMM Başkanvekili Sadık Yakut, karma eğitimi büyük bir yanlışlık olarak değerlendirerek bu sorunun düzeltileceğini açıklamıştır (*Hürriyet*, 2013a).

Aileci politikalar

AKP dönemindeki kürtaj politikalarını anlamak için iktidarın aileci retoriğinin neden yükselişe geçtiğini, nasıl bir ailenin idealize edildiğini ve hangi politikalar yürütülerek ailenin hem bir arzu nesnesi olduğunu hem de imkânsız kılındığını incelemek gereklidir. Bu inceleme partinin kadın politikalarının bir uzantısıdır; çünkü kadının varlığı ailenin

17 Erdoğan'ın konuşmasından; "Dindar nesil yetiştireceğiz. Muhafazakâr demokrat partisi kimliğine sahip bir partiden ateist bir gençlik yetiştirmesini mi bekliyorsun?" "Dindar Gençlik Yetiştireceğiz", *Hürriyet*, 2012, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/dindar-genclik-yetistirecegiz-19825231 (30.10.2019).

18 AKP'nin eğitim politikalarının eleştirel bir analizi için bkz. Elif Gençkal Eroler, *Dindar Nesil Yetiştirmek: Türkiye'nin Eğitim Politikalarında Ulus ve Vatandaş İnşaası (2002-2016)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.

içinde eritilmiş, kadın eş, anne, bacı gibi sıfatlarla isimlendirilmiştir. Pronatalist bir politika yürütmenin bir ayağını kürtaj düzenlemeleri oluştururken diğer ayağını aileci politikalar oluşturur. Hangi aile, nasıl bir aile soruları aynı zamanda hangi kürtaj, kimin kürtajı sorularının yanıtlanmasına da ışık tutar. Aile, pronatalist politikaların yürütülmesinin bir aracı olduğu gibi, toplumu dönüştürme potansiyeliyle iktidarın ideal toplumu inşa etme sürecine de yardım eder. Aytaç'ın belirttiği gibi,

> Aile hem bir ideolojik sistem üretme kapasitesi olduğu için, hem de tarihsel olarak sabit olmadığı ve yeni bir iktidar şebekesine eklemlenebildiği için yeniden üretim ya da sosyalizasyon işlevlerinin ötesine geçmektedir. Kısacası aile, görevi toplumu ayakta tutmak, iktidara dayanak teşkil etmek olan bir yapı olmaktan çok daha fazla bir şeydir. O, toplumsal yapıyı dönüştürebilmekte, iktidarın oluşmasına katkı yapabilmektedir (Aytaç, 2007: 219).

AKP'nin parti programında, ailenin toplumun temeli olduğu ve aileyi merkeze alan politikalara öncelik verileceği yazar (AK Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, 2002). Ailenin politik eksende önemli olması, AKP ile ortaya çıkan bir durum değildir. Özbay, değişen nüfus politikalarını yönetirken ona uygun ideal aile tiplerinin yaratıldığından söz eder (2014: 109). Buna göre, erken Cumhuriyet döneminde "modern" aileden söz ederken 60'lardan sonra değişen nüfus politikaları sebebiyle "mutlu" aile idealize edilmiş, günümüzde ise bunun adı "kutsal" aile olmuştur (a.g.m.). Modern aile, çok çocuklu bir çekirdek aileye işaret eder, mutlu aile ise, bu çekirdek ailenin az çocuklu versiyonu olarak devletin refahına katkı sunan ailedir (a.g.m., 109-110). Günümüzdeki kutsal aile ise, geniş ya da çekirdek aile modelleri sunmaz; önemli olanın aile büyükleriyle bera-

ber yaşamak olmadığı, onlara saygı duyulduğu ve sahip çıkıldığı, kadının eğitimli olmakla birlikte kocasına itaat ettiği ve evin sorumluluklarını üstlendiği, anne olduğu bir modeldir (a.g.m., 110). Kutsal ailenin en büyük farkı Özbay'a göre, muhafazakârlığın ve neoliberalizmin birlikteliğinin bir ürünü olmasıdır (a.g.m., 110). Öztan da güçlü aile retoriğinin siyasi arenada hep kullanıldığını iddia ederek AKP'nin ailecilik anlayışındaki öne çıkan yönünün kadınları ev ve bakım işleriyle sorumlu kılmanın kurumsallaştırılması olarak görür (2014: 183). Dolayısıyla kadınlarla ve kadın haklarıyla ilgili bir politikanın aileyi içermemesi ve AKP'nin aile idealiyle uyumlu olmaması düşünülemez; çünkü aile kadının birincil/esas varlık alanıdır (Yeğenoğlu ve Coşar, 2014: 176). AKP'nin makbul aile anlayışı, heteronormatif, evli, çocuklu bir Türk ailesidir (Şenel, 2017: 61). Bunun dışında kalanlar için; farklı etnik kökenden gelenlerin, cinsel yönelimi farklı olanların, evlenmeyip beraber yaşayanların ya da dul, boşanmış olanların, anneliği kabul etmeyenlerin "onlar" olarak kodlandığı ve alternatif aile biçimlerinin kabul edilmediği bir sınır çizilir (a.g.m.). Bu durum, kadının bedenini, hayatını ve cinselliğini denetim altına alan uygulamaların hayata geçirilmesine ve eşcinselliği hastalık olarak gören açıklamalar yapılabilmesine yol açar. Özkazanç, bu ideal aile modelinin imkânsızlığına dikkat çekerek aileden beklenenlerin farklı ve uzlaşmaz nitelikleri nedeniyle ütopik olduğunu savunur (Özkazanç, 2015a: 168). Ailenin yükseltilmesi için, ideolojik unsurların öne çıkarılması ve sürekli dinî referanslara başvurulması bu yüzdendir (a.g.m.). Artık kadınların güçlendiği ve erkeğin klasik görevlerini yerine getiremediği bir süreç vardır, bu hem ataerkil pazarlığı sarsmakta hem de aileyi çözmektedir (a.g.m., 167). AKP bu duruma muhafazakâr çareler üretmeye çalışmaktadır (a.g.m.). Yasal düzenlemeler, sosyal politikalar, projeler, kamu spot-

ları yayınlama gibi yollarla şekillenen bu düzlemeye verilen demeçlerde kullanılan dil ve anlayış eşlik etmektedir.

Aile kurumunun içerisi ve dışarısını ve ailede kadının yerini gösteren uygulamalardan biri, Şartlı Nakil Transferleridir (ŞNT). Programın amacı, yoksul ailelere çocuklarının eğitimi ve sağlık masrafları için çocuklarını okula kaydettirmek, sağlık kontrollerini yaptırmak gibi şartları yerine getirme koşuluyla, para transfer edilmesidir (Yılmaz Şener, 2016: 34). Türkiye'de ilk olarak 2002'de uygulanmaya başlanan program, para transferi konusunda anneleri tercih etmiştir, çünkü bu yolla kadının güçlendirileceği öngörülmüştür (a.g.m., 39). İlk olarak, verilen miktarlar çok düşük olduğu için kadının konumunu, aile içindeki karar verme mekanizmalarına katılımını sağlamak adına büyük bir imkân sunduğu söylenemez (a.g.m., 43). Van'da ŞNT alan ve almayan kadınlar arasında yapılan araştırmaya göre, ŞNT alan kadınların aile içindeki konumları ve karar mekanizmalarındaki etkinliği almayan kadınlarla anlamlı bir farklılık göstermemektedir (Emir vd., 2013: 123). İkinci olarak, para transferinin annelerin hesabına yatırılması kadının aile içindeki rollerine dayanarak, onu hem ailenin ihtiyaçlarını en iyi bilen ve parayı bu yönde kullanacak olan kişi olarak hem de sosyal yardımın şartlarını yerine getirmesi gereken kişi olarak işaretler (Yılmaz Şener, 2016: 45). Erdoğan'ın 3. Uluslararası Şartlı Nakil Transferleri Konferansı'ndaki konuşması, bu analizi haklı çıkarır. Paranın annelerin hesabına yatırılmasının "inceliğini" Erdoğan, "Biliyoruz ki o annenin şefkatteki farklılığı, annenin yavrusuna olan bağlılığı, bir babaya göre çok farklıdır," (*Yeniasya*, 2006) diyerek açıklar. Ayrıca, bu sosyal yardım, eşi vefat etmiş kadınlara yapılabilirken eşinden boşanmış kadınlar kapsama alınmamıştır. Boşanmış kadınlar, AKP'nin aile tasavvurunu tehdit ettikleri için aynı sıkıntıları yaşamalarına rağmen aynı yurttaşlık hakkına sahip

değillerdir (Öztan, 2014: 182). ŞNT uygulamasından gebe kadınlar da aylık kontrollerini yaptırdığı müddetçe yararlanabilir. Sağlıklı nesiller yetiştirme yönündeki bu sosyal politika, biyopolitik yaklaşımın bir tezahürüdür.

Aileci politikalara bir diğer örnek, 2004 yılında başlatılan başbakanlığın desteklediği Ailem Türkiye projesidir. Projeyle, evlenecek çiftlere cinsellik, üreme, aile hayatı ile ilgili bilgiler verilmesi amaçlanmıştır. *Aile Rehberi* adlı bir kitapçık çıkarılarak, evlenecek çiftlere aile planlaması, sağlıklı cinsel hayat, gebelik ve hatta gerdek gecesinde neler yapılması gerektiği ile ilgili bilgiler verilmiştir (*Memurlar*, 2005). Kitapçıkta yer alan bilgiler, kadınları hiçe saydığı ve erkeğinin kölesi olmaya yönlendirdiği için kadın örgütleri tarafından protesto edilmiştir (*Bianet*, 2005). Projenin amacı, muhafazakâr ailenin sınırlarını oluşturmaktan, evliliklerin devamlılığını sağlamak için cinsiyetçi tavsiyeler vermeye kadar uzanmaktadır.

Sosyal politika alanında yürütülen projelerin, ağırlıklı olarak aileyi merkeze aldığı AKP döneminde, 2005-2010 yılları arasında, Aileye Dönüş ve Aile Yanında Destek Projesi yürütülmüştür. Projeyle, yoksulluk sebebiyle kurum bakımında olan ve bakıma alınacak çocukların ailelerine, maddi yardım yapılarak ailelerinin yanlarına dönmeleri amaçlanmaktadır (Özateş ve Atauz, 2011: 101). Program, toplumun yapıtaşı olarak ailenin hem ideolojik olarak desteklendiğine hem de bakım hizmetlerinin özelleştirilmesinde etkili bir araç olarak kullanıldığına açık bir örnektir (Kılıç, 2010: 172). Çocukların bakımı için en iyi yerin ailenin yanı olduğu, programın manevi savunma hattını oluştururken, ekonomik verimlilik göstergeleri de programın meşruluğuna yol açmaktadır (a.g.m.). Projenin ne kadar başarılı olduğu, çocukların ve ailelerinin hayatlarında gerçekten bir fark yaratıp yaratamadığı incelendiğinde, AKP'nin neoliberal ve muhafazakâr

politikalarına denk düşecek şekilde, bakım işlerini devletin üzerinden atan, aileye özellikle kadına yükleyen anlayışı görebiliriz. Nitekim Özateş ve Atauz'un projeyle ilgili sosyal hizmet uzmanlarıyla yaptıkları görüşmelerin sonucunda, projenin amacına uygun doğrultuda uygulanması, hedeflenen başarıya ulaşma derecesi konusunda, ciddi sıkıntılar olduğunu gözler önüne sermektedir (2011). Geçici ayni ve nakdi yardımların yeterli olmadığı, çocukların ailelerinden ayrılmalarına yol açan koşulların bu şekilde çözülemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır (a.g.m., 110).

2010 yılında yapılan Uluslararası Aile Konferansı sonuç bildirgesi, makbul ailenin sınırlarını gösterdiği kadar bu tarihten sonra yapılacak uygulamaların yol haritasını da sunmuştur. Sonuç bildirgesinde, heteroseksüel evliliklerin "normal" olduğu, eşcinselliğin bir hastalık olarak önüne geçilmesi gerektiği, kürtajın önlenmesi ve pronatalist politikalara ağırlık verilmesi yönünde adımlar atılması, ailenin sürdürülmesi için dinî değerlerin önemsenmesi, boşanmaların önüne geçilmesinin neslin devamlılığı için önemli olması gibi hususlar yer almaktadır (Özkan Kerestecioğlu, 2014: 18-19). Bu dönemden sonra daha da yükselişe geçen aileci politikalar, bu konferansta söz edilen hususlar çerçevesinde ilerlemiştir. 2011 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı arasında imzalanan protokolün sonucu olarak müftülükler bünyesinde kurulan, Aile İrşat ve Rehberlik Büroları bunun ilk örneğidir. Çalışma yönergesi değiştirilerek Aile ve Dinî Rehberlik Büroları olarak adlandırılan bu kuruluşların amacı, dinî ve milli değerler doğrultusunda aile olmayı ve onu sürdürmeyi sağlamak amacıyla rehberlik hizmeti sunmaktır (Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi, 2015). Yeni yönergeyle, öğrenci yurtları, gençlik merkezleri, fabrikalar, çocuk evleri gibi yerlerde dahi dinî içerik-

li eğitimler verilmesi ve böylece manevi destek sağlanması öngörülmüştür. Bu uygulamanın benzeri evlilik okulları kurulmasının desteklenmesidir. 2012 yılında Kütahya'da kurulan evlilik okulu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından "hükümet politikası haline getirilmeli" açıklamasıyla desteklenmiştir. Bu yolda atılan adımları evlilik öncesi eğitim programı izlemiştir. 2011 yılında başlatılan Aile Eğitim Programı (AEP) ile ailelerin karşılaşabilecekleri sorunlara dair çeşitli içeriklerde eğitim modülleri oluşturulmuştur. Bu eğitimlerden biri de evlilik öncesi eğitim programıdır. Programın amacı çiftlerin evliliğe hazırlanması, evlilikte makul beklentilere girmesi, olası sorunlarla mücadele etme biçimlerini öğrenmesidir (AEP, 2012). Eğitim programının ve kitapların toplumsal cinsiyet eşitliği gözetilerek hazırlandığı vurgulanır. *Evlilikte İletişim ve Yaşam Becerileri* adlı kitap incelendiğinde hitap şekli çiftler, eşler şeklindedir ve iki tarafa da evliliği sürdürmek için sorumluluklar verir, ancak bu çiftler "normal" çiftler olmalıdır ve anne/baba adayı çiftler olmalıdır (Canel, 2012). Çalışan kadınlara verilen tavsiyeler bölümünde toplumsal cinsiyet eşitliğinden ne anlaşıldığı ortaya çıkar; çalışan kadınlar ev işleri ve ebeveynlikle ilgili kocalarından ne gibi *yardımlar* almak istediklerini eşleriyle konuşmalıdırlar, *yapmak zorunda* oldukları ev işleriyle ilgili saat planlaması yapmaları işlerini kolaylaştırır (a.g.m., 56) (Vurgu bana ait).

Evlilikleri sağlam tutmanın yanı sıra evlilikleri özendirme/kolaylaştırma yönünde de politik adımlar atılmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı öncülüğünde, erken evlilikleri teşvik etmek için yirmi beş yaşın altında evlenecek çiftlere faizsiz 10.000 lira kredi verilmesi öngörülmüştür (*T24*, 2013). Benzer bir şekilde Gençlik ve Spor Bakanlığı, üniversite okurken evlenen çiftlerin öğrenim kredisi ve yurt borçlarının silineceğini düzenleyen uygulamayı hayata geçirmiş-

tir (*Sabah*, 2013). Yirmi yedi yaşından önce ilk evliliklerini yapanlar için gündeme gelen "çeyiz parası" uygulaması (*Takvim*, 2016), devletin evlilikleri teşvik etmek için uyguladığı bir diğer sosyal politika paketidir. Bu uygulamalara, verilen demeçlerde kullanılan dil eşlik etmiştir. Erdoğan, iftara katıldığı kız öğrenci yurdunda, öğrencilere evliliği ertelememelerini ve çok seçici olmamalarını öğütlemiş, aksi takdirde boşta kalırsınız demiştir (*Diken*, 2014a).

Evlilikleri teşvik etmek ve sağlam tutmanın yanı sıra boşanmaları önlemek için de bir dizi politika geliştirilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı'nın işbirliği yaptıkları projeyle, boşanma öncesi, sırası ve sonrasında Aile Mahkemesi yargıçları çiftleri danışmanlık almaları için Sosyal Hizmet Merkezleri'ne yönlendirebileceklerdir (Altuntaş ve Demirkanoğlu, 2017: 86). Aile ve Boşanma Süreci Danışmanlığı olarak adlandırılan bu uygulama ile evliliklerin kurtarılması amaçlanmıştır.

2015 yılında Ailenin ve Dinamik Nüfus Yapısının Korunması Programı Eylem Planı, kadınları çok çocuk yapmaya ve bir yandan da istihdama katılmaya teşvik etmek için, bir dizi uygulamaya yer vermiştir. Ailenin korunması için aile eğitim programlarının, evlilik öncesi eğitim programlarının yaygınlaştırılması gibi uygulamaların yanı sıra, kadınların çocukları ilkokul çağına gelene kadar kısmi zamanlı çalışmalarını sağlayacak düzenlemeler mevcuttur. Esnek çalışma olgusunun kadınlar için iş güvensizliği demek olduğundan ve geleneksel ev içi işleri ve bakım işlerini kadına yükleyen mantığın ürünü olduğundan daha önce söz etmiştik. Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi'nin (KEİG), eylem planı hakkında yazdığı raporda, özel istihdam büroları yoluyla kadınların güvencesiz işçiler olacağı, çünkü esnekliğin sektörün ihtiyaçlarına göre düzenleneceğini ve kadınların bakım işlerini üstünden alan bir düzenleme yaratılmadığını vurgu-

layarak bu yolla geleneksel cinsiyetçi rollerin güçlendirileceği savunulur (*Bianet*, 2015).

Kadın politikalarının aile politikalarıyla birlikte ele alınması, AKP dönemine özgü bir durum olmamakla beraber, kadının anneyle eş tutulması, varlığının aile içinde tamamen eritilmesi, bedenini kuşatan tüm denetimlerin hayatının tamamına nüfuz ettirilmesi meselesinin, AKP ile derinleştiği ve iz bıraktığı söylenebilir. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi'nde bile kadından söz ederken aileye, topluma, gelecek nesillere yapacağı katkı doğrultusunda değer veren bir anlayış vardır: "Kadınların güçlenmesinin önemini sadece cinsiyet temelli bir anlayışla açıklamak, gelecek nesilleri büyütme, yetiştirme ve aileye güç katma değerini göz ardı etmek mümkün değildir. Dolayısıyla kadının güçlenmesi, bireysel hak ve menfaatlerine erişim sağlaması; aile ve toplumsal yapımızın güçlenmesi bakımından son derece hayati bir hedeftir. Kadının güçlü olduğu bir toplumda aile ve ülke de güçlü olur" (Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2018: 6). Kadın, politikanın öznesi değil nesnesi haline getirilmeye çalışılmaktadır. Biyopolitik bir teknik olan kamu spotları da kadının ailevileştirilmesini yeniden üretme işlevi görür. Kamu spotlarını toplumsal cinsiyet bağlamında inceleyen Nas, kadınların temsilinin büyük oranda aile ile sunulduğunun ve problemlerinin aile meseleleri içinde gerçekleştiğinin, bekâr kadınlardan, boşanmış kadınlardan ve bekâr annelerden ve problemlerinden bahsedilmediğinin altını çizer (2016).

AKP döneminde kürtaj ve doğum tartışmaları

AKP'nin biyopolitik stratejileri, kadın ve aile politikaları göz önüne alındığında kürtaj tartışmalarının patlak vermesi şaşırtıcı değildir. Kürtajı düzenlemek, AKP'nin kurmak istedi-

ği toplum için önemli bir politika aracıdır. Kürtaj kadın bedenini, hayatını ve nüfusu merkeze alan ve dönüştürme işlevi görebilen bir mesele olması bakımından iktidarın stratejisine dahil olmuştur.

Kürtajın Türkiye gündemine yeniden girmesi, 2008'de Erdoğan'ın üç çocuk söylemiyle başlayan ve 2012'deki Uludere benzetmesiyle hararetlenen bir süreç içinde olmuştur. Ancak bu sürece gelininceye kadar yürütülen çeşitli politikalarla hazırlık yapıldığı söylenilebilir. Yalçın Akdoğan'ın kaleme aldığı *Muhafazakâr Demokrasi* kitabında, AKP'nin kürtaja nasıl baktığının ilk işaretleri mevcuttur. *Muhafazakâr Demokrasi*'nin on ilkesinden biri kürtaj meselesine odaklanmıştır;

> Günümüz muhafazakârlığı ailenin korunması kaygısı veya kimi dinî gerekçelerle devletin kürtaj ve cinsiyet değiştirme ameliyatlarına parasal destek vermesine karşı çıkmaktadır. AK Parti de insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde bireysel tercih ve kabullerin korunması gerektiğini saklı tutarak, aile kurumunu sarsacak uygulamalar konusunda hassasiyet gösterilmesi ve bebeklerin anne karnındayken bile haklarının korunması gerektiğine inanmaktadır. AK Parti tercihlere saygı duymak kadar, hakları korumanın da önemine inanmaktadır (Akdoğan, 2004: 13).

Kuruluş döneminin ihtiyatlılığıyla partinin görüşü belirtilmiş, ancak bu konuda herhangi bir uygulama yapılmayacağını göstermek için bireysel tercihlere vurgu yapılmıştır. AKP'nin ilk döneminde AB'ye üyelik, partinin önemli bir politikasıydı, dolayısıyla kürtajı yasaklamaya yönelik herhangi bir girişim bu süreci baltalayabilirdi. Ancak yine de kürtajın desteklenmediğini belirtmek muhafazakâr bir parti için önemli bir gösterge sayılmıştır. Henüz aileci retoriğin hız kazanmadığı bu dönemde bile AKP'nin aile savunusunu

ve aile denince heteroseksüel ve çocuklu aileden bahsedildiğini görmek mümkündür.

Kürtaj politikalarındaki ilk değişim, 2003 yılında özürlüler kanun tasarısı taslağına "Özürlü doğma ihtimali gerekçesiyle kürtaja izin verilmez," maddesinin eklenmesidir. 2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'un 5. maddesine göre, fetüsün engelli olması durumu on haftadan sonra kürtaja izin veren sebeplerden biridir. 2003'teki taslak, fetüsün engelliliği durumu için de süre sınırının isteğe bağlı kürtajda olduğu gibi on hafta olması gerektiğini belirtir. Öncelikle kanunların birbirlerine aykırılık içeremeyeceği ilkesinden yola çıkarak taslaktaki maddenin 2827 Sayılı Kanun'a aykırı olduğu görülebilir. Konuyla ilgili detaylı bir açıklama yapan Ankara Tabip Odası Bilim Etik Kurulu, düzenlemenin yapılmadan önce uygulayan hekimlere danışılması gerektiğini, çünkü söz konusu meselenin özürlü doğan çocuğun, hayat boyu sürecek ve gelecek kuşaklara aktarılabilecek bir hastalığı içerdiğine ve aynı zamanda Türkiye'de özürlülere tanınan imkânların kısıtlıklarına işaret edip söz konusu maddenin taslaktan çıkarılması gerektiğini belirtmişlerdir (TTB, 2004). Kadın örgütlerinden, bazı medya kuruluşlarından ve tıp birliklerinden gelen tepkilerin de etkisiyle madde taslaktan çıkarılmıştır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (2001-2005), ana çocuk sağlığı ve aile planlamasına yönelik hizmetlerin yaygınlaştırılması, kontraseptif yöntemlerin kullanılması yönünde bilincin arttırılması amaçlanmıştır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2002: 189-190). Nüfus artış hızının yüksek olduğu bu dönemde, gerekli önlemlerin alınması sonucu 2006 yılında toplam doğurganlık hızının 2,38 çocuk olması beklenmiştir (a.g.m., 187). Planda pronatalist bir politika hedefi olmadığı gibi ekonomik faktörler, doğal kaynaklar, toplumsal etkinlikler göz önünde bulundurularak ai-

le planlamasının önemine vurgu yapılmıştır. 2003'te başlatılan sağlıkta dönüşüm programının etkileri, kalkınma planının amaçlarını engeller nitelikte gözükmektedir. Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlanması Merkezleri'nin sayıları azaltılmıştır, bunun sonucunda pek çok kadın özellikle kırsal kesimlerde gebeliği önleme hizmetlerine ulaşamaz hale gelmiştir. Sağlıkta dönüşüm programının ne gibi uygulamalar getirdiği, kürtajın yasal ancak ulaşılabilir olup olmadığını inceleyeceğimiz bir sonraki bölümde detaylıca açıklanacaktır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da (2007-2013) hedef, nüfusu arttırmak yönünde olmamıştır. Özellikle AB'ye uyum sürecinin tamamlanması, planın esas hedeflerinden biri olarak gösterilmektedir (Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2006: 1). Hızlı nüfus artışının getirdiği sorunların büyük ölçüde azaltıldığı, ancak eğitim ve istihdam arasındaki dengenin hâlâ kurulamadığı, yaratılan istihdamın çalışma çağı nüfusunun gerisinde kaldığı belirtilmiştir (a.g.m., 37). Buna ek olarak yaşlı nüfusta artış gözlemlendiğine, bu sebeple bu alandaki hizmetlere ağırlık verilmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Nüfusun daha etkin, verimli kullanılmasına dair görüşleri içeren plan, AB müktesebatına uyumu göz önüne alarak pronatalist bir politika peşinde olmamıştır. Ancak bu dönem içinde yapılan açıklamalarda görülebileceği gibi söylemsel eğilim, giderek nüfus hızının azalması endişesi doğrultusunda olmuştur. Daha sonra inceleyeceğimiz Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, AKP'nin nüfus ve kürtaj politikalarında, özellikle üçüncü döneminden sonraki yönelimiyle paralellik taşır nitelikte oldukça pronatalisttir.

AKP'nin daha ılımlı olduğu ilk döneminde muhafazakâr değerlere rağmen, kürtajla ilgili olumlu bir adım atılmıştır. TCK'de yapılan düzenlemeyle kadının mağdur olduğu

bir suç sonucu gebe kalması halinde, kürtaj için yasal sınır yirmi haftaya kadar çıkarılmıştır (5237 Sayılı TCK, 2004: madde 99/6). Burada problemli nokta, tecavüzün yasal olarak kanıtlanması zorunluluğudur, çünkü maddenin uygulanmasını zorlaştırır (Uğurlu, 2010: 26). Özellikle ev içi tecavüz vakalarının rapor edilebilme ve ispatlanabilme güçlüğü göz önüne alındığında, bu zorluk daha net anlaşılabilir. Tecavüze uğrayan kadınların, toplumsal baskı yüzünden bunu ihbar etme oranları düşükken, hamile kalıp kalmayacaklarına ilişkin bilgiye de hemen erişemeyecekleri aşikârdır. Nitekim 2014 yılındaki habere göre, on altı yaşında tecavüz sonucu hamile kalan ve on altıncı haftada hamileliğini öğrenen kız çocuğuna mahkeme, on haftalık yasal süreyi geçtiği ve ceninin yaşam hakkının ihlali gerekçesiyle kürtaj yaptırma izni vermemiştir (*Bianet*, 2014a). On haftayı aşan yasadışı kürtaja verilen cezalar kapsamında, kürtaja rıza gösteren kadın için iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası öngörülüyorken bir yıla kadar hapis cezası ya da adli para cezası olarak değiştirilerek ceza hafifletilmiştir (5237 Sayılı TCK, 2004: madde 99/2). TCK tasarısı hazırlanırken bazı AKP'li üyeler, kürtaj için koca iznini TCK kapsamına da almayı teklif etmişlerdir, ancak önerileri reddedilmiştir (*Milliyet*, 2004). Böylelikle, Nüfus Planlaması Kanunu'nda yer alan eş izni alınması şartına cezai bir önlem de eklenmeye çalışılmıştır. TCK'de eş iznine yönelik bir ceza öngörülmese de AKP'nin uygulamada daha sıkı denetleyerek yaptırıma dönüştürdüğü bir mesele haline gelmiştir. TCK tasarısı hazırlanırken kürtaj sınırı olarak ilk önce on iki hafta öngörülmüştür, ancak alt komisyon buna karşı çıkarak mevcut düzenlemeyi devam ettirmiştir. Bunun gerekçesi olarak da on ikinci haftada bebeğin cinsiyetinin belli olması ve kadının sağlığını tehdit edebilecek olması gösterilmiştir (*Milliyet*, 2004).

2006 yılında CHP'li milletvekili Canan Arıtman yazılı bir soru önergesiyle, dönemin Sağlık Bakan'ı Recep Akdağ'a "yüksek nüfus artışı politikası uygulanıp uygulanmayacağını" sormuştur (7/14787 Sayılı Yazılı Soru Önergesi, 2006). Akdağ cevap olarak öncelikle, Aile Planlamasından Üreme Sağlığı kavramına neden geçildiğini açıklayarak başlamıştır. Dünyadaki trendin bu olduğunu, çünkü üreme sağlığı ile daha kapsamlı bir hizmet sunulabildiği ve bu kavramla hem aile planlaması hem anne-çocuk sağlığını ilgilendiren hususlar hem de üreme ile ilgili hastalıkların kapsama alındığını belirtmiştir. Akdağ, üreme sağlığını şu şekilde açıklar; "İnsanların tatmin edici ve güvenli bir cinsel yaşama, üreme yeteneğine ve bunun ne zaman, nasıl olması gerektiğine karar verme özgürlüğüne sahip olmaları demektir" (a.g.m.). Akdağ ardından yürütülen programlar ışığında amaçlarının ne olduğunu açıklar; "Amacımız kişilerin üreme haklarına müdahale etmek, çocuk yapıp yapmamalarına veya kaç çocuk yapması gerektiğine karar vermek değildir. Temel hedefimiz bireylere üreme sağlığı konusunda bilgi vermek ve kendi özgür iradeleri sonucunda oluşan taleplerine uygun hizmet sunmaktır" (a.g.m.). 2007'de bu konu CHP milletvekili Yakup Kepenek'in "İktidarınız hızlı nüfus artışı istiyor, bu durum sağlık hizmetlerini aksatmıyor mu?" sorusuyla tekrar gündeme gelmiştir (*TBMM Tutanak Dergisi*, 2007: 675). Sağlık Bakanı Recep Akdağ, yanıt olarak nüfusun daha hızlı artmasını değil belli bir oranın altına düşmemesini istediklerini, Türkiye'nin yaşlanan nüfus açısından bir sınırda olduğunu belirtmiştir (a.g.m., 677). Aile planlaması kavramının "insanlara çocuk yapmayacaksın" demek olduğunu, bu yüzden üreme sağlığı kavramına geçildiğini söyleyerek, aslında yürütülen programın hangi saiklere dayandığının işaretlerini vermiştir. Nitekim Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2008'de 8 Mart Dünya Kadınlar Günü sebebiy-

le düzenlenen bir panele katılmak için gittiği Uşak'ta kadınlara, "Üç çocuk yapın," demiştir (*Hürriyet*, 2008). "Biz genç nüfusumuzu aynen korumalıyız. Bir ekonomide asloIan insandır. Bunlar Türk milletinin kökünü kazımak istiyor. Yaptıkları aynen budur. Genç nüfusumuzun azalmaması için en az üç çocuk yapın" (a.g.m.). Bu açıklama ile nüfus politikasının yönünün değiştiği, ancak kadını nüfus politikasının bir nesnesi olarak gören iktidar algısının aynı kaldığı görülebilir. Ekonomik ve milliyetçi saiklere dayanan bu açıklama, AKP'nin ilk başta nüfus politikasını ele alırken hangi etkenleri önemsediğini ortaya koymaktadır. İslâmi-muhafazakâr bir toplum mühendisliğinden çok, işgücü, bakım politikaları ve kalkınma arasındaki dengenin sağlanması öncelikli olmuştur. Vurgudaki Türk milleti ise, hangi vatandaşların nüfusunun artmasının istendiğine gönderme yapmaktadır. Biyopolitik bağlamda yaşaması, çoğalması gerekenler ile "ölüme atılacakların", üremesi istenmeyenlerin sınırını çizmektedir. Erdoğan, bundan sonra katıldığı hemen hemen her platformda en az üç çocuk talebini yinelemiştir. Örneğin, Trabzon'da Gençlik Kollarının Kongresi'nde, "Başbakan olarak talebim üç çocuk ve bu benim düşünce özgürlüğüm, sorumluluğum da var ve ben gereğini yapıyorum," (*Bianet*, 2008a) diyerek çelişkili bir biçimde isteğini yine savunmuştur. 2009'da Uluslararası Örnek Kıdemli Vatandaşlar Kongresi'nde de yaşlı nüfusun artmasının ülkenin ekonomik politikasını değiştireceğinin, eğitim yatırımları yerine sağlık ve bakım hizmetlerine kaynak ayrılması gerektiğinin, bu yüzden çok geçmeden her ailenin üç çocuk sahibi olması gerektiğinin altını çizmiştir (*NTV*, 2009). Bu örnekleri göstermemizin amacı nüfus politikasındaki müdahalelerde söylemlerin giderek nasıl değiştiğinin izini sürebilmektir. 2012'ye kadar bu söylemler daha çok toplumun gelişmesi ve ekonomik temellere dayandırılmıştır.

2012'de Erdoğan'ın açıklamalarıyla başlayan kürtaj karşıtı söylem, nüfus politikalarında, toplumsal cinsiyet politikalarında değişimin radikalleştiğini, biyopolitik stratejilerin derinleştiğini göstermektedir. İlk olarak 2012'de Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nda yaptığı konuşmada Erdoğan, meseleyi gündeme şu sözlere taşımıştır:

> Şunu da açıkça söylüyorum, sezaryenle ilgili doğumlara karşı olan bir başbakanım. Kürtajı bir cinayet olarak görüyorum. Buna kimsenin müsaade etme hakkı olmamalı. Ha anne karnında bir çocuğu öldürürsünüz ha doğduktan sonra öldürürsünüz. Hiçbir farkı yok. Buna karşı çok daha duyarlı olmaya mecburuz. Buna karşı el birliği içinde olmak zorundayız (*Radikal*, 2012a).

Pronatalist politikanın yürütülmesinde çok çocukluğu teşvik eden söylemlere, fetüsün yaşama hakkı argümanıyla kürtaj karşıtlığı da eklenmiştir. Sezaryen meselesinin öne sürülmesi ise, kürtaj karşıtlarının genellikle değindiği bir konu olmuştur, çünkü sezaryenle daha az çocuğa sahip olunacağı inancı vardır (Kabasakal Badamchi, 2014: 51).

Erdoğan bu konuşmasından kısa bir süre sonra 26 Mayıs 2012'de AKP Kadın Kolları 3. Olağan Kongresi'nde meseleyi daha problematik hale getirecek açıklamalarda bulunmuştur:

> Bunların planlı yapıldığını biliyorum ve bunun, ülke nüfusunun artmaması için atılan adımlar olduğunu biliyorum. Bununla bu ülkenin nüfusu bir yerde durduruluyor. Kürtajı bir cinayet olarak görüyorum. Bu ifademe karşı çıkan bazı çevrelere, medya mensuplarına da sesleniyorum. Yatıyorsunuz kalkıyorsunuz Uludere diyorsunuz. Her kürtaj bir Uludere'dir diyorum (*NTV*, 2012a).

28 Aralık 2011'de Şırnak'ın Uludere ilçesinde TSK tarafından Irak sınırını geçen köylülere atılan bombalar sonucunda otuz dört kişi hayatını kaybetmiştir. Uludere hadisesi, iktidarın hayatla kurduğu ilişkinin en somut ifadesidir. Başlangıçta bir gündem değiştirme hamlesi olarak algılanan bu analoji aslında iktidarın hayat ve ölüm önermesidir. Hangi hayatların değerli hangilerinin değersiz olduğunun dışa vurulmasıdır. Uludere, Türkiye'de nüfusunun artması istenmeyen Kürt vatandaşlarının, ölümüne de izin veren en önemli biyopolitik gündemlerden biridir. Kürtajla kurulan benzerlik bu anlamda taktiksel bir gündem saptırma olmanın aksine, iktidarın hayat üzerindeki denetiminin vurgulanması, hayattan ne anladığının açık ifadesidir. CHP milletvekili Hüseyin Aygün'ün Erdoğan'ın açıklamaları ışığında verdiği yazılı soru önergesi, iktidarın biyopolitikasının bir ifadesidir. Aygün, 2010 yılında rektörlerle yapılan bir toplantıyı protesto eden hamile bir kadının hamile olduğunu belirtmesine rağmen polis tarafından darp edildiği ve bebeğini kaybettiği olayı hatırlatarak kürtaja cinayet diyen Erdoğan'a şu soruyu sorar; "Protestoya katılan kadının, polis şiddetine maruz kalması sonucu bebeğini kaybetmesini bir cinayet olarak görüyor musunuz?" (7/7940 Sayılı Yazılı Soru Önergesi, 2012). Olayın takipsizlikle sonuçlanması ve polisin ceninin düşmesinde bir payının olmadığının iddia edilmesi, hangi hayatların değersiz olduğunun ve kaybının ceza konusu olmadığının en açık örneklerinden biridir.

Kürtajın tartışma konusu olarak tekrar gündeme girmesiyle hükümet kanadından ve hükümet yanlısı kişi ve kuruluşlardan Erdoğan'ın görüşlerini destekleyen ve hatta bir adım öteye götüren açıklamalar yapılmaya başlanmıştır. Sağlık Bakanı Recep Akdağ, hükümet olarak kadının seçimi ve bebeğin yaşam hakkı yaklaşımlarından bebeğin yaşam hakkının önemsendiğini ve kadının tecavüze uğrama-

sı durumunda bebeğe devletin bakabileceğini açıklamıştır (*Hürriyet*, 2012a). Ayrıca 2008 rakamlarına göre Türkiye'de her yüz gebeliğin onun kürtajla sonlandığını, bu rakamın yüksek oluşunun kürtajın bir aile planlaması yöntemi olarak kullanıldığının göstergesi olduğunu belirtmiştir (a.g.m.). Hükümet tarafından mesele kadının seçme hakkı ve fetüsün yaşama hakkı karşıtlığına konularak ahlâki bir ikilem yaratılmak istenmiştir. Feminist hareketlerin kürtajı politikleştirme biçimlerini incelediğimiz bölümde bu ikiliğin bizi nasıl bir çıkmaza sokabileceğini inceleyeceğiz. Türkiye'deki kürtaj verilerini ele alırsak 1993'te % 18 olan isteğe bağlı düşük, 2013 yılında % 5'e gerilemiştir (Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2014: 98). Bu düşüşün bir sebebi doğum kontrol yöntemlerinin kullanılmasındaki artış (a.g.m., 83), bir diğeri de daha sonra üzerinde duracağımız gibi *de facto* bir kürtaj yasağı olması sonucu kadınların kürtaj hizmetine ulaşamamaları ve/veya merdiven altı yöntemlere başvurunun artması sonucu kayıtlı kürtajın azalmasıdır.

Dönemin Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek, tecavüz sonucu kalınan gebeliklerde "Çocuğun suçu ne, devlet bakar," diyerek Akdağ'ın açıklamalarına destek vermiştir (*Habertürk*, 2012a). Evlilik dışı kalınan gebelikler için ise "Anası olacak kişinin kabahatinden çocuğun suçu ne? Anası çeksin, anası kendisini öldürsün," (a.g.m.) açıklamasını yaparak, evlilik dışı cinselliği bir kabahat olarak göstermiş ve bu kabahatin sorumlusu da kadın olmuştur. Kadın cinselliğini denetleyen bu söylem, yaptırım olarak kadının ölümünü meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Burada da yine, fetüs ile annenin karşıt konumlandırıldığı bir görüş mevcuttur ve iktidarın hayat savunusu fetüs olurken, kadın Agamben'in çıplak hayat tasavvurundaki öldürülebilir hayatı temsil etmektedir.

Benzer bir açıklama da TBMM İnsan Hakları Komisyonu Başkanı Ayhan Sefer Üstün tarafından gelmiştir. Üstün, tecavüzün bir suç olduğunu, ancak tecavüz sonucundaki gebeliğin kürtajla sona erdirilmesinin daha büyük bir suç, dram olduğunu belirtmiştir (Akşam, 2012). Üstün, başka bir konuşmasında da kürtajın cezalandırılması gerektiğini, hayatın belli bir aydan sonra başladığı fikrinin yanlış olduğunu, dolayısıyla fetüsün yaşama hakkının elinden alınamayacağını vurgulamıştır (*Hürriyet*, 2012b). TBMM Sağlık Komisyonu Başkanı Cevdet Erdöl, çocuk haklarının 0-18 yaş aralığını kapsadığını, ancak aslında haklar anne karnında başladığı için eksi 1-18 aralığının kapsama alınması için Dünya Sağlık Örgütü, UNICEF, ASPB ve Sağlık Bakanlığı'na başvuru yaptığını açıklamıştır (*Medimagazin*, 2012). Kürtaj meselesinde yasaklama yanlısı hükümetin kullandığı argümanın gittikçe ceninin yaşam hakkını öne çıkardığı görülmektedir. Recep Akdağ'ın kürtajı, ceninin parçalanarak kazınması olarak tarif ettiği açıklamasında meselenin kadın haklarıyla alakasız olduğunu, tartışmamız gerekenin ceninin hakkı olduğunu ifade etmesi (*Bianet*, 2012a) bunun bir göstergesidir. Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez de bu açıklamaların dinî boyutunu ele alarak bütün dinlerde bunun bir cinayet olduğunun, bedenimizin bize ait olmayıp birer emanet olduğunun altını çizmiştir (*Cnnturk*, 2012). Görmez, bunun bilimsel bir gerçeklik olduğunu iddia etmiştir (a.g.m.).

İçten Keskin, AKP'nin kürtaj karşıtlığının nüfusu kontrol etmek amacı taşıdığını, meselenin ceninin haklarıyla göstermelik bir ilgisini olduğunu, tüp bebeğe verilen destekle açıklamaktadır (Keskin, 2014: 64). Amerika'da tüp bebek tedavisi yaşam yanlısı gruplar tarafından, birden çok embriyonun üretilip bunlardan birkaçının kullanılıp geri kalanının yok edilmesi sebebiyle karşı çıkılan bir konu iken (Hawkins, 2011), Türkiye'de, AKP tüp bebek tedavisine verdiği

desteği sıklıkla dile getirir ve cenin hakkı bağlamında tartışmaya açmaz (Keskin, 2014: 64). 2010 yılında çıkarılan Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği (ÜYTMY) ile üremeye yardımcı tedavi uygulamasında en fazla iki embriyo transfer edilir, (madde. 18/8/b) dolayısıyla kalanlar imha edilir. ÜYTMY ile evli ve heteroseksüel çiftlerin üreme yardımı almasını sağlamak amaçlanmıştır. ÜYTMY'ye göre, sadece eşlerin sperm ve yumurtaları kullanılabilir, donör kullanmak (madde. 18/5) ve bunun için yurtdışına sevk almak/seyahat etmek yasaktır (madde. 18/6). Eşcinsel çiftlerin ya da bekâr kadınların çocuk sahibi olması, AKP'nin muhafazakâr ideal aile anlayışını sarsabilecek alternatifler yaratabileceği için istenmemektedir. Yurtdışındaki merkezlerden donör kullanılmasının yasaklanması, aynı zamanda milliyetçi saiklerin de ön planda tutulduğunu göstermektedir.

Tüm bu tartışmalar ışığında hazırlıkları süren Üreme Sağlığı Hizmetleri Kanun Tasarısı Taslağı, kürtajla ilgili önemli düzenlemeler içermektedir. Taslakla ilgili ilk tartışma konusu, kürtaj için yasal sürenin dört haftaya düşürülüp düşürülmeyeceğinin gündeme gelmesidir. Bu yönde çıkan haberlere, uzmanlar, dört haftada gebeliğin anlaşılmasının bile zor olduğunu, dış gebelikten ayırt edilemeyeceğini ve kürtaj işleminin gebeliğin çok erken döneminde olunduğu için zor olacağını belirterek, yasak tutmakla eş değer görerek karşı çıkmışlardır (*Radikal*, 2012b). Taslakta yasal süre on hafta olarak değiştirilmeden kalmıştır. Ancak kürtajı zorlaştıracak birçok yeni düzenleme öngörülmüştür:

- Doktorlara istemli kürtajda görevden çekilme hakkı tanınacaktır.
- Kürtajdan önce 2-4 gün kararını düşünme süresi verilecektir ve istek olursa gebe kadına veya çiftlere beraber danışmanlık hizmeti sunulacaktır.

- 10 haftayı aşan gebeliklerde, kürtaj işlemi için sadece eğitim hastaneleri ve sağlık kurulları yetkili olacaktır.
- Aile sağlığı merkezleri ve sağlık kuruluşları tarafından ücretsiz ertesi gün hapı verilecektir.
- Evlenmeme, çocuk sahibi olmama ya da az çocuk sahibi olma konularında çalışmalar yapılacak ve kürtaj nadir kullanılan bir yöntem haline getirilecektir.
- Esnek çalışma modelleri sağlanarak annelerin istihdama katılımını arttırmaya çalışılacaktır.
- Gebelik izni 6 aya çıkarılacak ve çalışan kadınlar için kreş yardımları yapılacaktır.
- 10 haftadan sonra isteyerek düşük yapan kadına verilen ceza, 1 yıldan 3 yıla çıkarılacaktır.
- Tecavüz sonucu gebe kalan 15 yaşından küçükler için kürtaj izni, hakim tarafından verilecektir (*Habertürk*, 2012b).

Taslaktaki maddeler Parlamento'dan geçseydi, kürtaj kararı veren kadının, düşünme süresi, kalp atışını dinleme gibi uygulamalar yoluyla süreci ağır psikolojik baskıyla deneyimlemesine yol açılabilirdi ve *de facto* bir yasakla karşı karşıya bırakabilirdi (Kuyucu ve Öngel, 2014: 13). Üreme sağlığı adını taşıyan tasarı, güvenli ve sağlıklı kürtajla ilgili düzenlemelerden bahsetmeyip kadının üreme sağlığına katkı sunmadığı gibi, sınırlandırmalar getirmeyi amaçlamıştır (a.g.m.). Nüfus Planlaması Kanunu değiştirilmese de doktorlara kürtaj konusunda vicdani ret hakkı verildi. Bu durum doktorlar açısından, kimi zaman fişlenme korkusuyla reddetmeye, kimi zaman da daha sonra bahsedeceğimiz gibi performans puanı düşük olduğu için tercih etmemeye yol açabilecektir ve kürtajın yasal ancak ulaşılamaz olmasına sebep olacaktır.

Kürtajı yasaklayan bir kanun değişikliği yapılmamış olsa da başka yasa değişiklikleriyle önlemler alınmaya çalışılmış-

tır. 2012'de mizoprostol içeren iki ilacın satışı hastane eczaneleri dışında yasaklanmıştır (*Milliyet*, 2012). Mizoprostol etkin maddeli ilaçlar, mide ülseri tedavisinde kullandığı gibi gebeliği sonlandırmak için de etkilidir (a.g.m.). Özellikle medikal kürtajlarda düşüğe yardım etmesi için kullanılmaktadır (a.g.m.). Türk Jinekoloji Derneği Başkanı İsmail Mete İtil, mizoprostol içeren Cytotec adlı ilacın Dünya Sağlık Örgütü tarafından tavsiye edildiğini, çünkü bu ilaç sayesinde yaptırılan düşüklerin kürtaja oranla kadın sağlığı için daha güvenli olduğunu belirtmiştir (*Hürriyet*, 2012c). Prof. Dr. Ayşe Akın öncülüğünde yapılan araştırmada, tıbbi düşük için kullanılan düşük haplarının (Mifepristone-Misoprostol), istemli kürtaj için iyi bir seçenek olup olmadığı araştırılmıştır (Akın, 2005). İki yüz yedi kadınla yürütülen çalışmanın sonucunda %95 başarı oranı sağlanmıştır (a.g.m.). Deneyimleyen kadınların %92,8'i, daha kolay, rahat (evde yapabildikleri için), ucuz olması bakımından tekrar gereksinimleri olursa cerrahi kürtajı değil, bu yöntemi seçeceklerini belirtmişlerdir (a.g.m.). Araştırmada, isteyerek düşüklerde karşılanamayan hizmetlerin azaltılması ve kadınların daha az travmatik bir yolla düşük yapabilmeleri için önerilen bir yöntem olduğu sonucu çıkarılmıştır (a.g.m.).

Hükümetin sezaryen doğumlarına da –istenilen kadar çocuk yapılamayacağı için– karşı olduğunu belirtmesinden kısa bir süre sonra, bu alanda da düzenlemelere gidilmiştir. Sezaryenle yapılan doğumların, ancak kadın veya bebek için tıbbi bir zorunluluk olması durumunda yapılabileceği öngörülmüştür (6354 Sayılı Kanun, 2012: madde 1/2). Böylece, sezaryen kadınların ve doktorların tercih etmesine bağlı olmaktan çıkarılmıştır. Sezaryen yöntemiyle yapılan doğumlar Türkiye'de yıldan yıla artmaktadır. 2016 yılında, sezaryen doğum oranı % 53,1 olmuştur, bu Dünya Sağlık Örgütü'nün tavsiye ettiği % 10-15'lik oranın çok üstündedir (Ka-

rabel vd., 2017). Sezaryen doğumların artışının nedenleri tam olarak bilinmemekle birlikte, ileri anne yaşı, normal doğum korkusu, normal doğum sonrasında genital bozukluklara ilişkin endişe, bebeğin daha sağlıklı olacağına yönelik yargı, doktorların ve kadınların daha rahat bir yöntem olduğu için tercih etmeleri gibi sebepler sıralanabilir (a.g.m., 161). Prof. Dr. İsmail Dölen, sezaryen ve normal doğum arasında risk sıralaması yapılamayacağını, normal doğumda idrar kaçırma, rahim sarkması gibi riskler söz konusuyken sezaryende cerrahi bir operasyon olmanın risklerinin söz konusu olduğundan söz eder (Bayün vd., 2014). Dölen, sezaryenle üçten fazla da doğum yapılabileceğini, ancak her bir sezaryende riskin biraz daha arttığını belirtir (a.g.m.). AKP'nin politikasında sezaryen, ikiden fazla yapılan doğumlarda risk arttığından, istenilen sayıda doğuma ulaşılamayacağı için denetimin sıklaştırılması gereken bir mesele haline gelmiştir. Bu kapsamda çeşitli projeler ve eğitimler de düzenlenmeye başlanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Sema Ramazanoğlu, Bursa'da başlatılan Doğumuna Sahip Çık Projesi kapsamında yapılan sempozyuma katılarak, "Normal doğum diye bir şey yoktur; doğumun kendisi normal, doğal, fıtrattan gelen bir yetenektir, sezaryen sadece bu doğal koşullar sağlanamadığı zaman başvurulabilecek bir yöntemdir," açıklamasında bulunmuştur (*Haberler*, 2016). Kadının fıtratına dönmesi, normal doğumu kutsal annelikle birleştiren söylemlere ışık tutmaktadır.

Türk Jinekoloji ve Obstetik Derneği Başkanı Prof. Dr. Cansun Demir, 2014 yılında yaptığı açıklamayla, kürtajın uygulanmasının gizlice yasaklandığını belirtmiştir (Tjod, 2014). Demir'in açıklamasına göre; "Kamu hastanelerinde Sosyal Güvence kapsamında on haftaya kadar ücretsiz uygulanması gereken 'kürtaj' uygulaması hiç yasal dayanak olmaksızın sona erdirildi. Medula Hastane Sistemi olarak bi-

linen GSS (Genel Sağlık Sigortası) ile sağlık tesisleri arasında, hizmetlerin ödemesini gerçekleştirmek için oluşturulmuş sistemde kadın doğum doktorları kürtaj işlemi yapamamaktadır. Medula sisteminden kürtaj için gerekli 'tıbbi tahliye' bölümünün silinmesi ile 'yasal olarak belirlenmiş on haftalık sürede kürtaj talep edenlere' hizmet verilememektedir" (a.g.m.). Sağlık Bakanı Mehmet Müezzinoğlu bu açıklamaya karşılık, kürtajın hastalık olmadığını, zaten SGK kapsamında olmadığını belirtip, SGK kapsamına alınması için Çalışma Bakanlığı'na talepte bulunduklarını ifade etmiştir (*Cumhuriyet*, 2014). 18 Mart 2014'te *Resmî Gazete*'de yayımlanan Sağlık Uygulama Tebliği ile kürtaj SGK kapsamına girmiştir. İsteğe bağlı kürtajın ilk on haftada yasal olması demek, kadınların ücretsiz ve güvenli kürtaja erişiminin devlet tarafından sağlanmasının bir hak olması demektir. Kürtajı yasal kılıp, sadece ücretini karşılayabilen kadınların erişebilmesi yoksul kadınlar için yasak kılmakla veya hayatlarını riske atacak yöntemlere başvurmalarına yol açmakla aynı şeydir. Bu nedenle devletin asıl düzenlemesi gereken alan, kadınlara bu uygulamanın ücretsiz, sağlıklı koşullarla ulaştırılması yönünde olmalıdır.

AKP, kürtaj ve nüfus politikası yönündeki söylemelerini gün geçtikçe sertleştirmiştir ve İslâmi referanslara daha sık başvurmaya başlamıştır. Bir yandan aile planlaması ve kürtajı önlemeye yönelik, diğer yandan da doğumları teşvik etmeye yönelik politikalar izlemiştir. Üç çocuk istemi ve kürtaj karşıtlığına zamanla, doğum kontrolüne karşı çıkış eklenmiştir. Katıldığı bir düğünde Erdoğan, doğum kontrolünü ihanet olarak nitelemiştir (*BBC*, 2014). Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği Başkanı Cansu Demir, Erdoğan'ın ifadelerindeki çelişkiyi göstererek kürtajın yapılmaması için istenmeyen gebeliklerin önlenmesi, yani doğum kontrol yöntemlerinin kullanılması gerekir diye açıklama yapmıştır (*Bi-*

anet, 2014b). Nüfus planlamasını ve doğum kontrolünü dinî bir temele oturtup, "Hiçbir Müslüman aile böyle bir anlayışın içinde olamaz," (*Dokuzeylülgazetesi*, 2016) diyen Erdoğan, hem İslâmi referansla meşruiyet oluşturmakta hem de çoğalmasını istediği vatandaşları işaret etmektedir. Katıldığı düğünlerde Erdoğan, çiftlerin kaç çocuk yapması gerektiğini belirterek nüfus politikasının gündemini bu düğünler yoluyla taze tutmaktadır. Zamanla üç çocuk yerini, dörde beşe bırakmıştır: "Bir olur garip olur, iki olur rakip olur, üç olur denge olur, dört olur bereket olur, gerisi Allah Kerim..." (*Bianet*, 2014c). Hatta Erdoğan, Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklere, Avrupa'nın geleceği olma misyonunu yükleyerek beş çocuk yapmaları yönünde çağrı yapmıştır (*Cnnturk*, 2018). Bu söylemlere Erdoğan, sıklıkla anneliğin yüceliğini, kutsallığını eklemiş ve aslında kadınlar arasında anne olan olmayan hiyerarşisi kurmuştur. Feministler ise, bu kurgunun da dışında, anneliği kabul etmeyenler, anlamayanlar olarak karalanmaktadır: "Bizim dinimiz kadına bir makam vermiş, annelik makamı. Anneye bir makam daha vermiş. Cenneti ayakları altına sermiş. Bunu feministlere anlatamazsın mesela, onlar anneliği kabul etmiyor. Ama anlayanlar yeter bize diyoruz, onlarla yola devam ederiz" (*Diken*, 2014b). Kadınlığın özünü annelik olarak nitelendiren Erdoğan, anne olmayan kadını eksik, yarım olarak nitelendirmekte ve kadınlığını inkâr ettiğini öne sürmektedir (*Hürriyet*, 2016). Meselenin diğer tarafını ise, doğuma yönelik teşvikler oluşturmaktadır. 2015 yılında çıkarılan Doğum Yardımı Yönetmeliği ile canlı doğumlarda tek sefere mahsus olmak üzere; birinci çocuğa 300 TL, ikinci çocuğa 400 TL, üçüncü ve sonraki çocuklara 600 TL devlet yardımı yapılacağı öngörülmüştür (madde. 5/9). 2018 yılında uygulanmaya başlayan Çoklu Doğum Yardım Programıyla da çoklu doğum yapan muhtaç ailelere iki yıl boyunca çocuk başına 150 TL öden-

mesi uygun bulunmuştur (*Sputniknews*, 2018). Bu yardımlar, ailelerin var olan koşullarını iyileştirmeye yetmez, öncelikle o koşulların iyileştirilmesi gereklidir. Devletin bu yöndeki sosyal politikalarını bu anlamda, popülist olarak nitelendirilebilir; çünkü açıktır ki kimse bu miktarlardaki yardımlarla bir çocuğun masraflarını karşılayabilecek koşullara sahip olamayacaktır.

AKP döneminde kürtaj ve nüfus politikalarının dönüşümünü incelediğimizde, özellikle 2012'den itibaren pronatalist bir politika yürütüldüğünü görebiliriz. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki (2014-2018) hedeflerin, diğer kalkınma planlarından farkı da bu görüşü doğrular niteliktedir. Plana göre, Türkiye demografik fırsat penceresinden yararlanabilecek ülkeler arasındadır, ancak yaşlanan nüfusun giderek artması beklentisinden dolayı çeşitli önlemler alınmadığı takdirde, sağlık harcamaları kamu maliyesi üzerinde baskı yaratabilecektir (Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2013: 11-12). Planda pronatalist politikalara geçildiğini gösteren açık ifadeler şu şekildedir;

> Yaşlı nüfusun artmasıyla çalışma çağı nüfusunun (15-64 yaş) bakmakla yükümlü olduğu nüfus gelecekte artacak ve üretken nüfusun payı azalacaktır. Tedbir alınmaması durumunda 2038 yılından itibaren çalışma çağı nüfusunun, 2050 yılından sonra ise toplam nüfusun azalmaya başlayacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede nüfus politikalarıyla doğurganlık hızının artırılması ve yaşlanan nüfusa yönelik etkin ve uygun zamanlı politikaların geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır (a.g.m., 54).

Elbette bu politikalar kadınları hedef almaktadır. AKP'nin neoliberal politikalarıyla uyumlu bir biçimde, planda kadınların iş ve aile yaşamını birlikte yürütebilecekleri uygulamalar getirilmesi gerektiği belirtilmiştir (a.g.m., 55).

Tüm bu bilgiler ışığında, AKP'nin nüfus ve kürtaja ilişkin politikalarını dayandırdığı temeller Frank ve Çelik'e göre, dinî öğelerden çok muhafazakâr ve milliyetçi unsurlara yaslanmaktadır (2017: 202). Yazarlar, Uludere örneğini vererek, Erdoğan'ın Kürtlerin öldürülmesi ile kişisel bir tercih olan çocuk sahibi olmamayı eş tutmasını, Kürtlere hakaret olarak değerlendirir ve zaten yıllardır aile planlamasının Kürtleri hedef aldığını, çoğalması istenenlerin ise Türkler olduğunu belirtirler (a.g.m.). Özkan Kerestecioğlu, Kürt-Türk nüfusunun dengesini korumanın yanı sıra, kadınlara sürekli doğurmalarını söyleyen söylemin, çalışan nüfusun artmasıyla ucuz işgücü sağlamak ve kadını annelikle malul görmek olduğunun altını çizerek muhafazakâr, milliyetçi ve neoliberal politikaların ürünü olduğunu savunur (2014: 18). Kasap ise tezinde, AKP'nin kürtaj karşıtlığının altında, demografik endişelerinin ve sözde devletin refahını koruma amaçlarının dışında, ahlâki ve dinî saikler olduğunu iddia eder (2013: 37). Bunun yolu Kasap'a göre, neoliberal ve neo-muhafazakâr politikalarla paralel giden patriarkal aileni korunmasından geçmektedir (a.g.m.). Türk de benzer bir yorum yaparak kürtajla ilgili çıkışların muhafazakârlıkla birlikte işleyen ataerkil bir ideolojinin izlerini taşıdığını söyler (Türk'ten aktaran Özdemir ve Demirkanoğlu, 2015: 241). 2008 ile başlayan süreç, 2012'ye kadar muhafazakâr ve neoliberal politikaların hem ideal aile anlayışını kuran ve güçlendiren, hem de demografik ve ekonomik göstergelerin devlete yük olmaması için kalkınmacı bir yaklaşımla nüfus politikalarını yönlendirme gayesi olarak nitelendirilebilir. 2012'den sonra kürtaj da gündeme girerek cinayet, ceninin yaşam hakkı gibi söylemler ağırlık kazanmaya başlamıştır. Kadın yok sayılarak ya da cenini öldürmekle tehdit eden bir suçlu olarak gösterilerek ceninle karşıt bir konuma getirilmiştir. Milliyetçi tonlar tüm antinatalist ve pronatalist

politikalarda geçerlidir, ancak Uludere'de kendini çok açıkça ifşa etmiştir. Bu dönem, önceden de belirttiğimiz gibi, aileci retoriğin daha da yükselişe geçtiği ve muhafazakâr söylemlere İslâmi referansların eşlik ettiği, AKP'nin söylemsel düzeyde çok daha sert, uygulamada da çok daha pervasız olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla evlenmek-çoğalmak Allah'ın emrettiği, dinin buyurduğu bir düzlemde savunulmaya başlanmıştır. AKP'nin ideal kadını; "anne", çalışan ancak evini ihmal etmeyen, çocuk, yaşlı ve engellilerin bakımında birinci derecede sorumluluğu olan, sokakta nasıl davranacağını bilen, devlete evlat yetiştirme görevini yerine getiren, Müslüman bir Türk kadınıdır. Dolayısıyla, AKP'nin politikalarını ataerkil ideolojiden uzak düşünemeyiz. Bu ideoloji neoliberal, muhafazakâr, İslâmi ve milliyetçi tüm tonları içererek, kadının beden ve hayatını kuşatan bir biyopolitik stratejiyle beraber yürütülmektedir. Sınırları çizilen bu kadınlığın dışında kalanlar için ölüm risklerini çoğalması AKP'nin hayatla kurduğu ilişkiyi göstermektedir. AKP'nin hayat politikası, kimin hayatının değerli, kimin hayatının değersiz olduğunu gösterirken hayatın nasıl yaşanacağının da sınırlarını çizmektedir.

Kürtaj yasal, ancak ulaşılabilir mi?

Bu bölümde, sağlık politikalarının ve uygulanma yöntemlerinin değişmesiyle, kürtajı karalayan ve nüfusun artmasını teşvik eden söylemlerin etkisiyle, yasal olan kürtaja kadınların erişebilip erişemediklerini sorunsallaştıracağız. Kürtajın uygulamada nasıl yasak hale getirildiğinin izini sürmeye çalışacağız.

Kürtajla ilgili söylemelerin dolaşıma girmediği AKP'nin ilk döneminde, Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) ile aile planlaması, doğum kontrol yöntemlerinin kullanılması, ka-

dınların cinsel sağlığına ilişkin hizmetlere erişimi açısından büyük bir değişim yaşanmış, sağlık sektörünün mantığı tamamen değişmiştir. 2003 yılında uygulamaya konulan Sağlıkta Dönüşüm Programı ile rekabetçi, idari ve mali açıdan özerk sağlık birimleri kurulmuştur ve çalışanların döner sermaye gelirinden performansa göre pay aldığı bir sistem yaratılmıştır. Performans sistemi, çalışanların sağlık hizmeti vermedeki tercihlerini belirleyen bir faktör olmuştur. Kimi hizmetler performans puanı kapsamında değil iken, kimi hizmetler için ise yerine getirilmediği takdirde, negatif performans kapsamında ücret kesintisi yapılmaktadır. Örneğin, ebe ve hemşireler, kendilerine kayıtlı olan hamile kadınları ve yeni doğan bebekleri izleme ve takip etme işlerini yerine getiremezlerse negatif performans kapsamında ücret kesintisi yaşamaktadırlar (Saluk, 2014: 27). Ancak Saluk'un araştırmasının gösterdiği gibi, 15-49 yaş arası kadınların sağlık izlemi ve aile planlaması performans uygulaması kapsamında olmadığından, ebe ve hemşireler ücret kesintisi yaşamamak için, önceliği gebe ve yeni doğan takibine verip bu hizmetleri göz ardı edebilmektedirler (a.g.m.). Kürtaj da performans puanı oldukça düşük olduğu için ve aynı zamanda, fişlenme korkusu yarattığı için doktorlar tarafından tercih edilmemektedir (a.g.m.). Kürtajı doktorlar açısında tercih etmemeye iten bir diğer neden, mesleki sorumluluk sigortası yani hastaya zarar verme durumunda çıkan tazminatı karşılayacak sigortanın, kürtaj işlemi sonucu çıkan zararları karşılamamasıdır (Toksöz, 2011: 80-81). Doktorlar açısından kürtaj, sigortanın yokluğu anlamında riskli, performans puanının düşüklüğü anlamında da gelir getirmeyen ve aynı zamanda vicdani ret söz konusu edilmezse politik bir fişlenmeye maruz bırakan bir operasyon haline gelmiştir.

Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın getirdiği bir diğer yenilik, birinci basamak sağlık hizmetleri için aile hekimliği uygu-

lamasına geçilmesidir. Aile hekimliği, sağlık ocağı uygulamasından farklı olarak kişilerin başvuruları sonucunda hizmet sağlamaktadır, diğer bir değişle göç alan şehirlerde kişiler aile hekimliğine başvurmazsa takibi yapılamamaktadır (Okkaoğlu Mutlu, 2017: 132). Aile hekimlerine verilen bütçe ile kira ve malzeme temini konusunda özerklik tanınmıştır. Bu durum, nüfusu az olan ve kamu binası bulunmayan yerlerin tercih edilmemesine ve bu bölgelerdeki insanların birinci basamak sağlık hizmetine ulaşamamasına neden olmaktadır (a.g.m.). Aile hekimlerinin dengesiz dağılımı, özellikle kırsal kesimdeki kadınların ancak gezici hizmetlere başvurabilmesine yol açmaktadır (Davas, 2010: 24). Aile planlaması için bu hizmetlere erişemeyen ya da nadir erişebilen kadınlar için de bunun anlamı istenmeyen gebelikler ya da kürtaj olmaktadır (a.g.m.). Aile hekimliğinin getirdiği bir diğer sorun, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezleri'nin (AÇSAP) sayılarının azaltılması ile rahim içi araç (RIA) uygulama sertifikası olan hekimlere ulaşmanın güçleşmesidir. Aile hekimliği sisteminde, RIA uygulaması bilen hekimin azlığı ve bu konudaki eğitimlerin yeterli olmaması ya da kullanılan binalarda steril oda imkânlarının olmaması sonucu, bu kontaseptif kullanımı hizmetinin verilemediği ortaya çıkmıştır (Saluk, 2014: 29-30). Türk Tabipler Birliği'nin, aile hekimliğinin birinci basamak sağlık hizmetlerini nasıl dönüştürdüğünü incelediği araştırmaya göre, yeterli malzemelerin ve ortamın olmaması, RIA uygulayacak hekimlerin veya merkezlerin az olması ve aynı zamanda RIA uygulamasının performans sisteminde olmaması sonucunda, aile hekimliğine geçişle beraber, RIA kullanımının azaldığı ortaya koyulmuştur (Çiçeklioğlu vd., 2013).

Sağlık birimlerinin verilen bütçe ile tüm ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladığı mali özerklik, eksik malzemelere kaynak aktarmamaya yol açmaktadır. Toplum sağlığı merkezle-

ri kontraseptif malzemeleri temin etmektedir, ancak bu kayıtlı nüfusu fazla olan aile hekimlilikleri için çoğu zaman yeterli olmamaktadır, bu eksikliği de birimler kendi bütçelerinden kaynak aktararak karşılamak istememektedirler (Saluk, 2014: 30). Özetle, Sağlıkta Dönüşüm Programı ve aile hekimliği uygulamasına geçişle birlikte öne çıkan hizmetler, üreme ve yeni doğan takibi yönünde olurken; kadınların cinsel sağlık hizmetlerine, aile planlamasına ilişkin hizmetlere ulaşması güçleşmiştir. Aile odaklı bir sağlık anlayışı öne çıkarken doğum kontrol yöntemlerine erişim zorlaştırılmış ve bununla birlikte doktorların kürtaj yapmayı tercih etmemeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Gebe ve yeni doğan takibi konusunda en çok tartışma yaratan uygulamalardan biri de GEBLİZ (Gebe, Bebek, Lohusa ve Çocuk İzleme Sistemi) uygulamasıdır. Sağlık Bakanlığı, 2008 yılında yayımladığı genelgeyle, hamileliği tespit edilen kadınların hangi standartlara göre sağlık durumlarının takip edilmesi gerektiğini sağlık kuruluşlarına iletmiştir (Doğum Öncesi Bakım İzlem Protokolü Genelgesi, 2008). İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü, bu takibin düzenli ve planlı yapılabilmesi için elektronik bir sağlık kayıt sistemi, GEBLİZ'i oluşturarak tüm sağlık bilgilerinin tek bir sistem tarafından yürütülmesini amaçlamıştır. GEBLİZ üzerinde aile hekimleri, gebe kadınları tespit edip izlenceye almaktadır ve bebek anne karnından beş yaşına gelinceye kadar aşı ve sağlık kontrolleri için takip edilebilmektedir. Sistemin en büyük artısı, bebeklerin aşı takibi ve sağlık durumlarının kontrolleri düzenli olarak yapıldığı için bebek ölüm oranlarının ciddi oranda düşmesine yardımcı olmasıdır (*Radikal*, 2012c). GEBLİZ bu işlevinin yanında kayıt altına alıp, takip ederek büyük bir denetim ağı da kurmuştur. Bu denetim kadının mahremiyetini ihlal etmektedir, çünkü gebe olduğu tespit edilen kadın bebeği doğurup doğurmamaya karar vermeden veya ha-

mile olduğuna ilişkin bilgiyi kiminle paylaşacağını seçemeden sisteme kaydedilmekte ve sağlık çalışanlarının ev ziyaretleri ya da telefon, SMS gibi yolla bilgilendirme yapmaları sonucunda kadınların aileleri haberdar olabilmektedir. Türkiye gibi kadın cinselliğinin denetlendiği ve sınırlandırıldığı ve namus cinayetlerinin yaygın olduğu bir ülkede, bekâr kadınların ailelerinin bu şekilde haberdar edilmesi, hem insan ve hasta haklarını ihlal etmekte hem de kadının şiddet, baskı ve hatta cinayete kurban gitmesine yol açabilmektedir. 2012'de medyada çıkan haberler üzerine, Sağlık Bakanlığı mahremiyet butonu ekleyerek bu tarz olayları önlemeye çalışmıştır (*Hürriyet*, 2012d). Ancak bu buton sadece ev ziyaretlerini engellemeye yetmektedir, kadın kayıt altına alındığı için şifresi olan herkes girip bu bilgilere ulaşabilmektedir (a.g.m.). Ayrıca bu butondan haberdar olan kadın sayısı oldukça az olduğu gibi sağlık çalışanlarının da çok az bir kısmı bu bilgilendirmeyi yapmaktadır (Saluk, 2014: 33-34). Bekâr kadınlar için hem cinselliğinin hem de gebelik kürtajla sonuçlandıysa, bu bilginin kayıt altında tutulması tedirginlik yaratabilecek bir durum olduğu gibi evli kadınlar için istenmeyen gebelikleri sürdürmeye zorlanmaya yol açabilmektedir. GEBLİZ bilgileri toplama ve bunu bir denetim aracı haline dönüştürme anlamında, hükümetin biyopolitikasıyla oldukça uyumlu bir sistemdir.

Kürtaja erişimde yaşanan sıkıntılar ve uygulamada çıkan sorunlar, daha çok 2012'de hükümet tarafından yapılan kürtaj karşıtı açıklamalar ve bu doğrultuda yürütülen politikalar sonrasında artış göstermiştir. Özellikle aile planlamasından, üreme sağlığı anlayışına geçilerek kadınların devlet tarafından ücretsiz verilmesi öngörülen kontraseptif yöntemlere erişimi büyük oranda azaltılmıştır (Arda ve Arda, 2016: 41). Kontraseptif yöntemleri kullanma sorumluluğu kadınlara yüklenmekte ve bu yöntemlere erişimin engellendiği

kadınlar, bir de hamileliliği sona erdirmenin tüm bedelini ödemek zorunda bırakılmaktadırlar (a.g.m.). Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği'nin devlet hastanelerinde ücretsiz olarak takılması gereken RIA'ların doktorlar yazsa bile hastaneler fatura edemediği için ücret karşılığında takılabildiğini belirten açıklamasından da (Tjod, 2014) görülebileceği üzere, devlet kontraseptif metotların kullanımına destek vermemektedir. Bu durum, en çok yoksul kadınların hayatlarını etkilemektedir. Hükümetin bu politikaları, kadınlar arasında sınıf farklılığını da billurlaştırıp tüm bu süreçleri deneyimleme biçimlerini de değiştirmektedir (Güneş-Ayata ve Doğangün, 2017: 620). Yoksul kadınlar kontaseptif yöntemlere ulaşmakta sıkıntı çekmenin yanı sıra, kürtaj olmak için de maddi koşulları yüzünden kamu hastanelerini tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Kürtaj konusunda zaten hükümetin amacı kadının kendini suçlu hissetmesine yol açmak iken, yoksul kadınlar aynı zamanda devlet hastanelerinde aşağılanma ve psikolojik baskıyla da karşılaşmaktadırlar. Ayşe Arman'a yaşadığı kürtaj deneyimini yazan bir kadın, devlet hastanesinde narkoz bile verilmeden, hasta mahremiyeti önemsenmeden, yanlışlıkla hamile kaldığı için aşağılanmaya maruz kalarak yaşadığı kürtaj deneyimini, "travma" ve "duygusal tecavüz" olarak nitelendirmiştir (*Hürriyet*, 2013b). İstanbul'da kürtaj yaptıran on dört kadınla yapılan araştırmanın sonuçları, kadınların kürtaj deneyimlerine ışık tutmaktadır. Araştırma on dört kadının yaptırdığı on dokuz kürtaj işlemini konu almaktadır, bunlardan üç tanesi devlet hastanesinde, sekiz tanesi özel hastanede, sekiz tanesi özel klinikte yapılmıştır (MacFarlane vd., 2017: 156). Devlet hastanesinde kürtaj yaptıran kadınlar, kötü bir deneyim olarak nitelendirdikleri işlemin mahremiyete saygı olmadığı, duygusal baskı yapıldığı, yargılayıcı bir tavırla karşılaştıkları yönlerine dikkat çekmişlerdir (a.g.m.). Devlet has-

tanelerinde kürtaj olabilmek için en az bir hafta beklediklerini belirtmişler, bir kadın ücret bile ödediğini söylemiştir (a.g.m.). Özel hastanede veya klinikte bu hizmeti alan kadınlar, daha az yargılayıcı, daha kolay, daha hızlı, prosedüre dair bilgi verildiği için öncesi ve sonrasına ilişkin daha farkında bir süreç yaşadıklarını, ancak ücretlerin pahalı olduğunu belirtmişlerdir (a.g.m.). Bekâr kadınlar, kamu hastanelerinde ağır bir şekilde yargılandıklarını dile getirmiş, özel hastanelere giden bekâr kadınlar arasında yargılanma hissi daha az olsa da var olduğu söylenmiştir (a.g.m.). 2012'den önce ve sonra kürtaj yaptıran bir kadın, önceki deneyimini sorunsuz olarak nitelendirirken, 2012'den sonraki deneyimi için, suçlu hissettirmenin, işlemi zorlaştırmanın söz konusu olduğunu söylemiştir (a.g.m.).

Kürtajın Türkiye gündemine oturması ve hükümetin kürtaj karşıtı tutumu, yasal bir sonuç vermese de uygulamada yaşanan en büyük sorun özellikle 2012'den sonra devlet hastaneleriyle yapılan çalışmalarda gözlemlenen kürtaj yapan hastanelerin azlığı sorunudur. Elbette bu eğilim sadece 2012'den sonra ortaya çıkmamıştır, hükümetin muhafazakâr ve pronatalist politikaları yıldan yıla buna zemin hazırlamıştır. 2008 yılında yapılan bir araştırmaya göre, kürtajın yasa uyarınca sadece kadın doğum uzmanları tarafından yapılıyor olması kırsal bölgelerde bu uzmanları bulmak konusunda sıkıntı yaşayan kadınlar için kürtaj hizmetine erişememekle sonuçlanmaktadır (Artiran Igde vd., 2008: 371). 2009'da *Birgün*'de çıkan habere göre, İstanbul'daki on beş devlet hastanesinden yalnızca iki tanesi isteğe bağlı kürtaj yaptıklarını ve evlilik şartı aramadıklarını belirtmiş, yedi tanesi sadece sağlığı tehdit eden zaruri durumlarda yapılabildiğini, altı tanesi ise evlilik şartı aradığını belirtmiştir (*Birgün*, 2009). İstanbul Tabip Odası Kadın Komisyonu Sözcüsü Uzman Dr. Yeşim İşlegen, bunun artan muhafazakârlaş-

ma ve hükümetin neoliberal politikalarının bir uzantısı olduğuna, hastanelerin artık gelen hasta profiline göre etik ya da dinî gerekçelerle hasta haklarını budamaya başladığına işaret etmiştir (a.g.m.). Yasada evli olanlar için eş onayının istenmesi bile tartışmalı bir konu iken, bekâr kadınların tamamen görmezden gelinmesi, kadın cinselliğini denetleme, marjinalize etme ve cezalandırma pratiğidir. Bunu izleyen çalışma, Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın yine İstanbul'daki devlet hastanelerini arayıp kürtaj yapıp yapmadıklarını öğrenmeye çalıştıkları çalışmadır. İstanbul'daki otuz yedi devlet hastanesinden yalnızca üç tanesi isteğe bağlı kürtaj yaptıklarını, on yedisi sadece hayati tehlike gibi zaruri durumlarda heyet onayıyla yaptıklarını, on ikisi ise hiçbir durumda yapmadıklarını belirtmiştir (Mor Çatı, 2015). İsteğe bağlı kürtaj yapan hastanelerin üçünden sadece bir tanesi on haftaya kadar yaptıklarını, diğer ikisi sekiz hafta sınırı olduğunu ifade etmişlerdir (a.g.m.).

Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Merkezi'nin, Türkiye'deki tüm devlet hastaneleri ile yürüttüğü çalışma, bu alandaki en kapsamlı çalışmadır. Kadın doğum servisi bulunan 431 devlet hastanesinin yalnızca %7,8'i isteğe bağlı kürtaj yaptıklarını, %78'i medikal zorunluluk durumlarında yaptıklarını, %11,8'i ise hiçbir koşulda bu hizmeti vermediklerini belirtmişlerdir (O'Neil vd., 2016: 2). Seksen bir ilin elli üçünde isteğe bağlı kürtaj hizmeti veren devlet hastanesi bulunmamaktadır (a.g.m.). Bölgesel olarak da, Doğu Karadeniz ve Batı Marmara'da doğurganlık yaşında olan yaklaşık 1,5 milyon kadın olmasına rağmen, yine isteğe bağlı kürtaj yapan devlet hastanesi yoktur (a.g.m.). Bu veriler bize, güvenli ve ücretsiz kürtaja Türkiye'de erişmenin oldukça güç olduğunu, diğer bir değişle *de facto* bir kürtaj yasağı uygulandığını göstermektedir. Özel sektörde hizmet almaya zorlanan kadınlar için, yi-

ne bir zengin-yoksul ayrımının belirginleşmesinin yanı sıra, şehirlerinde bu hizmeti alamayacak kadınlar için geleneksel yöntemlere veya merdiven altı uygulamalara başvurular artmaktadır.

Hükümetin kürtaj karşıtı söylemleri, toplumdaki kürtaj algısını da dönüştürmeye başlamıştır. 2016'dan 2019'a kadar kürtajın dinî sebeplerle, gelenek vurgusuyla ve ceninin yaşam hakkını savunarak yasaklanması gerektiğini düşünenlerin oranı yıldan yıla artış göstermiştir (O'Neil ve Çarkoğlu, 2019: 39). Araştırmanın sonuçlarına göre, kürtajla ilgili tutumlarda olumsuzluk artmıştır ve siyasi yönelimi dindar ve muhafazakâr olan kişiler en olumsuz yaklaşan gruplardır (a.g.m., 39-40). Dahası 2017'de Ankara'da yapılan bir sokak röportajında, kadınlara kürtajın yasal olup olmadığı sorulduğunda kadınların büyük çoğunluğu yasaklandı diye yanıt vermiştir, ne zaman yasaklandığı sorulduğunda da genel olarak son yıllara işaret edilmiştir (*Emekvegül*, 2017). Yasak olduğu bilgisini haberlerden, sosyal medyadan ve kürtaj hizmetine erişemeyen kadınların anlatılarından edindiklerini söylemişlerdir (a.g.m.). Elbette bu röportaj genellenebilir bir bilgi sunmamaktadır, ancak röportajda rastgele seçilen on beş kadının dokuzunun kürtajı yasak sanması bile yaratılmak istenen atmosferin ne ölçüde etkili olduğu hakkında ipuçları vermektedir. İstanbul'da kürtaj olmuş on dört kadınla yapılan araştırmaya göre, kadınlar 2012'deki Üreme Sağlığı Yasa Tasarısı'nın yasallaşıp yasallaşmadığı yönünde emin olmadıklarını hatta dört kadın kürtaj olmak için gebelik süresinin kısıtlandığına inandığını belirtmiştir (MacFarlane vd., 2016: 65). Araştırma on dört kürtaj hizmeti almış kadın ve on bir uzman (kadın doğum uzmanı, akademisyen, sivil toplum kuruluşu temsilcisi, eczacı, avukat) ile yürütülmüştür ve katılımcıların ortak görüşleri özellikle 2012'den sonra kürtajın uygulanmasına çeşitli engeller, kı-

sıtlamalar getirildiği yönündedir (a.g.m., 67). İktidar söylem yoluyla ve değindiğimiz gibi uygulamadaki kısıtlamalar yoluyla, kürtaj ile ilgili yasal bir değişiklik yapmadan kadınlar arasında yasaklandığına dair bir algı oluşturmuştur.

Yapılamamış görüşmeler hakkında notlar

Türkiye'de kürtajın yasal ancak ulaşılamaz bir konuma geldiğini yukarıda verilen bilgiler ışığında değerlendirmenin yanı sıra saha araştırmasıyla desteklemek ve devlet hastanelerinde kürtajla ilgili değişen prosedürleri gözlemlemek için, Ankara'da devlet hastanesinde çalışan ya da emekli olmuş kadın doğum doktorlarıyla görüşme yapmaya çalıştım. Ancak esas sorun ve veri kabul ettiğim ilk olay bu noktada başladı. Doktorlar konuşmak, kayıt altına alınmak istemediler, böylesine politik bir konuda konuşmaktan çekindiler. Fişlenme korkusu ya da dönemin geneline sinmiş eleştirelliği kendine saklama, kimseye güvenmeme güdüleriyle reddettiklerine inandığım bu durum, hem iktidarın farklılıklara verdiği otoriter tepkilerle insanların hayatlarını nasıl kontrol ettiğini hem de AKP dönemiyle kürtaj konusunda konuşulması gereken, saklanan, değişen uygulamaların devreye girdiğine dair şüphelerdeki haklılıkları gösterdi. Ankara'da birçok devlet hastanesinde kadın doğum doktorlarıyla görüşme yapmak için talepte bulundum, ancak geri dönüş alamadım. Başlangıçta saha araştırması teze sayısal bir veri sunmaktan çok görüşmelerden edindiğim bilgilerin altını çizmek ve kişisel gözlemlerimi aktarmak iken, görüşmelerin yapılamaması araştırmaya farklı bir anlam yükledi. Yapılamayan görüşmelerde görüşmeciler sadece araştırmanın konusunu –onlara ifade ettiğim şekliyle "hastanenizde verilen kürtaj hizmeti ile ilgili bilgi almak"– öğrenince, hazırladığım yarı-açık uçlu soruları bile görmeden görüşmeyi reddettiler.

Görüşme yapabildiğim beş kadın doğum doktorundan edindiğim bilgilere ve bu görüşmeleri yaparken yaşadığım zorluklara yer vereceğim bu bölümde amacım genellenebilir bir veri sunmak değil, yapılmış ve yapılamamış görüşmelerden edindiğim fikirleri aktarmaktır. Görüşmecilerin isimleri ve çalıştıkları hastanelerin isimleri gizli tutulacağından dolayı görüşmecileri; G1, G2, G3, G4 ve G5 olarak adlandıracağım.

Benimle görüşme yapmayı kabul eden ilk kişi, G1[19]; kürtajın yasak olduğu yıllarda göreve başlamış ve yakın tarihe kadar görev yapmış, emekli bir kadın doğum doktorudur. Hem kürtajın yasal olmadığı zamanlarda hem de AKP döneminde kadın doğum doktoru olarak çalışmış olması, dönemler arasındaki farklara ilişkin görüşlerini almamı da sağladı. G1 kürtajın yasak olduğu dönemlerde kadınların ölümlerine ve sakatlıklarına yol açan çocuk düşürme pratiklerinin yaygın olduğunu ve bunun en yüksek mağduriyetini yoksul kadınların yaşadığını ifade etti. Kadınların şiş, tavuk teleği, sabun ya da çeşitli otlarla başlattıkları düşüğün enfeksiyona yol açtığını ve bunun komplikasyonlarının çoğu zaman kadınların ölümüne sebep olduğunu belirtti. G1, kürtaj yasal olduktan sonra devlet hastanelerinde eş izninin uygulamaya konulduğunu, ancak bir süre sonra genellikle eşimin izni var diyen kadınların kendi imzalarının da yeterli görüldüğü bir aşamaya geçildiğini, fakat AKP dönemiyle beraber eş izninin yeniden katı bir şekilde aranan bir şarta dönüştüğünü vurguladı. AKP ile eş izninin daha sıkı tutulan bir kural haline geldiği tüm görüşmeciler tarafından ortak olarak belirtilen bir husustur. G1, AKP dönemiyle beraber, kürtaj yapan devlet hastanelerinin giderek azaldığını hatta İstanbul'da kürtaj yapan iki büyük devlet hastanesi kaldığını, özel hastanelerde de bu oranın ya korkuyla yapılmadığı için ya da kayıtlara başka türlü geçirildiği için düştüğünü belirt-

19 G1: Emekli, erkek, kadın doğum doktoru.

ti. Bazı hastanelerin, "Sekiz haftaya kadar kürtaj yapıyoruz," açıklamalarını ise G1 şu şekilde değerlendirdi;

> Vakum enjektör yöntemiyle, yani 50 cm^3'lük enjektörlerin ucuna plastik kanül takılır ve rahim içine itilir, negatif basınçla vakum yapılarak, rahim içindeki materyal dışarıya alınır. Bunun ilk başlangıcı menstrüel regülasyon durumunda, yani kadının bir iki gün reglinin geçtiği durumda, rahim bu işlemle boşaltılırdı. Daha sonra bunun altı haftaya ve sonra sekiz haftaya kadar güvenli olduğu anlaşıldı. Bakanlık, plastik aletler kullanıldığı için hem kolay, daha ağrısız yapıldığı hem de delinme riski olmadığı için bunun kullanılmasını istedi. Sekiz haftaya kadar bununla yapın dediği için Bakanlık, doktorlar gebelik sonlandırmaya sekiz haftaya kadar izin veriliyormuş gibi yorumladılar bu durumu ve dokuzuncu onuncu haftasında gelen kadınları biz bunu yapmıyoruz diyerek gönderdiler. Aslında etik prensibe göre, gittiği yerde kadın işinin görüleceğini bilmeli, doktorların yardımcı olması gereklidir. Bu hem doktorların hem de Bakanlığın görevi, ancak ortada kalan kadınlar oldu.

G1 hizmetteki bu düşüşün yanı sıra, devletin aile planlaması yöntemlerini de sunmadığını vurguladı. Devletin aile planlaması hizmeti vermemesi sonucunda, kadınlar için aile planlamasının tek seçeneği kürtaj olmaktadır. Ancak kürtaja erişim kısıtlanması, kürtaj olan kadınlara bir daha bu yönteme başvurmak zorunda kalmamaları için bir seçenek sunulmaması, diğer bir deyişle devletin aile planlaması yöntemlerini yaygınlaştırmaması esas olarak kadınları kürtaja itmektedir. G1 doğum kontrol yöntemlerine erişimin kısıtlanmasını nüfus politikalarının bir uzantısı olarak görmekle beraber, bunun cinsel özgürlük anlamına geleceği için de sunulmadığını iddia etti. G1, AKP döneminde kürtajın günah ol-

duğu algısının dolaşıma girmesinin özellikle muhafazakâr erkekleri etkilediğini ve istenmeyen gebeliklerin sürdürülmesi yönünde ısrarcı olduklarını gözlemlediğini belirtti.

Görüşme yapmayı kabul eden bir diğer kadın doğum uzmanı olan G2[20] ile görüşmemiz oldukça kısa sürdü. Son dönemlerde kürtaj yaptırmak isteyen kadınların, bu hizmeti almakta, bu hizmeti veren hastane bulmakta zorluk çektiğini belirtikten sonra, bu durumun Türkiye'ye özgü olmadığını, Amerika'da da son yıllarda bu tartışmaların sürdüğünü ifade etti. Görüşmemizin daha çok başında, sorularımın spekülatif olduğunu ve bu alanda çok bilgisi olmadığını belirterek, başka doktorlarla görüşmemi tavsiye edip görüşmemizi sonlandırdı.

Yaptığım diğer üç görüşme, bir hocamın Ankara'da kadın sağlığı alanında hizmet veren bir devlet hastanesindeki doktoru tanımasıyla mümkün oldu. G3[21]'ü randevu almak için aradığımda, bu hastaneden veri elde edemeyeceğim, dolayısıyla vaktimi boşa harcamam gerektiği yönünde bir uyarı aldım. İsteğe bağlı kürtajın on haftalık yasal sınıra kadar yapıldığını, her şeyin yasalara uygun olduğunu belirten doktor, başka konular çalışmamı bile önerdi. Görüştüğüm kişilerden olumlu ya da olumsuz aldığım tüm bilgilerin veri sayıldığına ikna olduğunda, tez danışmanımdan bu alanda çalışma yaptığıma dair bir yazı getirip başhekimden izin aldığım takdirde görüşmeyi kabul edeceğini bildirdi. Tez danışmanımın yazdığı izin yazısıyla gittiğimde, başhekimi yerinde bulamadığım için başhekim yardımcıyla görüştüm. G4[22] olarak adlandırdığım başhekim yardımcısına tez danışmanımın yazdığı yazıyı ve hazırladığım yarı yapılandırılmış sorularımı sunduğumda aldığım ilk tepki, "Hayır böyle bir ko-

20 G2: Çalışan, kadın, kadın doğum doktoru.

21 G3: Çalışan, kadın, kadın doğum doktoru.

22 G4: Çalışan, kadın, başhekim yardımcısı, kadın doğum doktoru.

nuda görüşmenize izin veremem, bu hastanede zaten kürtaj hizmeti veriliyor, her şey yasalar çerçevesinde yapılıyor, bu sorularla ne öğrenmek istiyorsunuz?" şeklinde oldu. Amacımın yasadışı uygulamalara ilişkin bilgi edinmek olmadığını, sadece hastanedeki kürtaj hizmetine ilişkin prosedürleri öğrenmek istediğimi ifade etmem üzerine G4, görüşmeyi kayıt altına alıp almayacağımı, hastanenin ve görüşmecilerin ismini kullanıp kullanmayacağımı öğrenmek istedi. Kayıt almayacağımı ve görüşmecilerin isimlerini kullanmayacağımı belirttiğimde, hazırladığım yarı açık uçlu sorulara bakıp bazı soruları hızlı ve tek kelimeyle cevapladı. G4 hastanelerinde on haftaya kadar isteğe bağlı kürtaj hizmetinin verildiğini, bunun lokal anestezi yöntemiyle yapıldığını, hastanelerindeki tüm doktorların bu operasyonu yaptığını, vicdani ret gibi bir seçeneğin yasal olmadığı için uygulanmadığını, eş izninin istendiğini, bekâr kadınların kürtaj hizmetinden yararlanabildiğini belirtti. Kürtaj hizmeti almaya gelen kadınlara düşünme, bekleme süresi verilip verilmediğini sorduğumda, G4, "Bazı kadınların hazır olmadığına inanıyoruz ve düşünmeleri için süre veriyoruz," şeklinde cevap verdi. G4, 2012'den sonra hastanede kürtaja ilişkin farklı uygulamalara geçilip geçilmediğine ilişkin soruma, "AKP'nin kürtajla ilgili yasa tasarısında amacının kürtajı yasaklamak değil, bilimin ilerlemesi doğrultusunda bu yasayı yeniden formüle etmek ve üst sınır olmayan kürtajda doktorların düştüğü zor durumu düzeltmek" olduğunu belirten bir yanıt verdi. İsteğe bağlı kürtaj dışında ceninde bir anomali olması durumunda kanun rahim tahliyesi için bir üst sınır koymamıştır,[23] G4 bu gibi durumlarda hem korunmadıkları hem bu anomaliyi geç öğrendikleri için açıkça kadınları suçlayarak hamileliğin ileri haftalarında kürtaj yapmak zorunda kalmak istemediğini belirtti.

23 2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'un 5. maddesi.

G4'ün yanından ayrıldıktan sonra randevu aldığım kadın doğum doktoru olan G3'ün yanına gittim ve buradan bir veri elde edemeyeceğim tekrar gündeme getirildi. G3 çok vakti olmadığını ifade ederek, sorularıma hızlıca göz gezdirip G4'ten farklı olarak hastanede bazı doktorların vicdani ret ile kürtaj yapmayı reddettikleri bilgisini verdi. Hastanede kürtaj hizmeti veren başka doktorlar zaten olduğu için vicdani reddi seçen doktorlara izin verildiğini ifade etti. G3'ten diğer sorularıma dair bir bilgi alamadım, çünkü kendisiyle görüşmem boyunca beni başka konularda çalışmam için ikna etmeye çalıştı. Bu sırada G3'ün yanında olan ve nöbeti henüz başlamamış olan bir diğer kadın doğum uzmanı benimle görüşebileceğini söyledi. Son görüşmecim G5[24] ilk olarak çalıştığı hastanede isteğe bağlı kürtajın on haftaya kadar yapıldığını teyit etti. Ancak bazı doktorların vicdani ret "hakkını" kullanarak bu hizmeti vermeyi reddettikleri gibi kürtaj için gelen kadınları aşağıladıklarını da vurguladı. Son dönemlerde bu aşağılayıcı tavırların hastabakıcı ve hemşirelere de sirayet ettiğini ifade etti. AKP dönemi ile eş iznine zorluk getirildiğini, eşin mutlaka nüfus cüzdanıyla gelmesinin operasyonun ilk şartı olarak kabul edildiğini belirten G5, hastanelerinde bir dönem bekâr kadınlara, müstakbel babadan izin getiremeyeceği için kürtaj hizmeti verilmediğini de iddia etti. Müstakbel babanın, evli olmasa da hak iddia edebileceği, benim rızam yoktu diyebileceği korkusuyla, kürtaj için gelen bekâr kadınların geri çevrildiğini ifade etti. Eş izniyle ilgili G5'in verdiği en şaşırtıcı bilgi; boşanmış bir kadın eğer boşanma tarihinden itibaren ilk altı ay içinde hamile kalır ve kürtaj olmak isterse, eski eşinin iznini almak zorunda kaldığı bilgisidir. G5 bu koşullar altında gelen kadınları, eski eşlerini çağıramadıkları için özel hastane ve muayenehanelere yönlendirdiklerini söyle-

24 G5: Çalışan, erkek, kadın doğum doktoru.

di. Elbette kadın için böyle bir toplumda boşanmak bile can güvenliğini sarsarken eski eşinden olmayan bir çocuğu aldırmak için onun iznini istemek mümkün görünmemektedir. G5 aslında bunun gibi birçok durumda kürtaj için gelen kadınları özel sektöre yönlendirmek zorunda kaldıklarını ve bu durumlardan en öne çıkanın, kadınların kayıt altına alınma korkusu olduğunu iddia etti. Özellikle bekâr kadınların yaşadığı bu endişe, G5'in gözlemlerine göre evli kadınlar arasında da hamileliği sürdürmeye zorlanmak istemedikleri için yaygındır. Kayıt almadan kürtaj yapmadıklarını belirten G5'e, bu durumlarda mahremiyet butonu ile ilgili hastalara bilgi verip vermediklerini sordum. Ancak G5 kendisinin bile sistemde böyle bir seçenek olduğunu bilmediğini, mahremiyet butonunu ilk defa duyduğunu söyledi. Kısacası yasal sınırlar çerçevesinde kürtaj hizmeti verilen bu hastanede, doktorların pek çok durumda kadınları özel sektöre yönlendirdikleri bilgisine eriştim. Özel sektörde kayıt altına alınmadan yapılan kürtajların, bir sorun yaşandığı takdirde nasıl çözüme kavuşturulabileceği bir soru işareti yaratırken, diğer taraftan özel sektördeki kürtaj hizmetinin ücretini karşılayabilmek, bu denklemde pek çok kadın için daha büyük bir problemdir. G5'ten edindiğim birçok bilgi, başhekim olan G4'ün verdiği bilgilerle uyuşmamaktadır. G5'in verdiği ve bu farklılığı gösteren son bilgi, kürtaj işlemi sırasında lokal anestezi verdiklerini iddia eden G4'e karşılık, kürtajın anestezi verilmeden yapıldığıdır. G5 bunu şu şekilde ifade etmiştir; "Lokal anestezi rahmi tümüyle uyuşturmakta yetersiz olduğu için, çoğu zaman anestezi verilmeden kürtaj yapıyoruz. Operasyon zaten çok uzun sürmüyor, kadın kısa süreli doğum sancısı gibi bir acı çekiyor ama dayanıyorlar." Fiziksel olarak kısa da olsa bir acı çekilmesinin yanı sıra, kürtaj işlemi pek çok kadın için duygusal bir acıya karşılık gelebilir; bu işlemi izlemek, yapılırken bi-

linçli olmak hastanelerin önemsediği bir şey olmasa da kadın için anlam ifade edebilir.

Kadir Has Üniversitesi'nin Toplumsal Cinsiyet Merkezi tarafından yürütülen çalışmaya göre, Ankara'daki yirmi dokuz devlet hastanesinden dördünde isteğe bağlı kürtaj hizmeti verilmektedir (O'Neil vd., 2016: 15). İsteğe bağlı kürtaj hizmeti veren bir hastanede bile böyle sorunların var olması, geniş bir örneklemle çalışma yap(a)madığım için genellenebilir bir bilgi sunmamakla beraber, ulaşılmazlığa ve değişen algılara dair fikirler sunduğu kanaatindeyim. Yapılmış ve yapılamamış tüm bu görüşmeler ışığında, sadece kürtaj hizmetine değil görüşmecilere de ulaşamamak, AKP'nin kürtaj hakkındaki söylem ve uygulamalarının ne kadar etkin olduğunu göstermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Feminizm İçinde Kürtajın Söylemsel ve Politik Hatları

Bu bölümde, feministlerin kürtajı nasıl politikleştirdikleri, bu konuda ürettikleri argümanlar ve yaptıkları eylemler tartışılacaktır.

Feminizm içinde kürtajın söylemsel hatları

Feministlerin kürtaj meselesini sorunsallaştırma biçimleri, farklı söylemsel hatlar çizmiş ve sanıldığının aksine *pro-choice/ pro-life* (seçim yanlısı/ yaşam yanlısı) dikotomisinin oldukça ötesine geçmiştir.

Hak temelli argümanlar

Kürtaj karşıtı söylemin ileri sürdüğü temel önerme, fetüsün insan olduğudur. İnsan olduğu için de yaşama hakkı vardır ve dolayısıyla, kürtaj yoluyla öldürülmesine izin verilmemelidir. Ceninin tıbbi ve hukuki statüsü ile ilgili tartışmalar, modern dönemde tıbbın, insan bedenini inceleme nesnesi olarak görmesiyle başlamıştır (Çoban, 2015: 86). Tıptaki ge-

lişmelerin hukukla girdiği ilişki, ceninin statüsüyle ilgili bilgilerin iktidar alanına girmesine kaynaklık etmiştir. Fetüsün insan sayılıp sayılmayacağı ya da ne zaman insan sayılabileceğine ilişkin, tıbbi, hukuki, dini, ahlâki kimi ölçütlerin geliştirildiği geniş bir alan yaratılmıştır. İnsan olmanın başlangıcının, döllenmeden itibaren, acı duyma hissinin gelişmesiyle, beyin fonksiyonlarının çalışmasıyla, organların oluşmasıyla, kendilik farkındalığının gelişmesiyle, doğum anıyla gibi çeşitli ölçütlerle açıklanması, benzer şekillerde çürütülmelerine de kapı aralamaktadır. Bu ölçütler, beyin ölümü gerçekleşmiş kişilerin, yeni doğanların, zihinsel ya da bedensel engellilerin hukuki ve insan olma statülerini sorunsallaştırdığı gibi, insan DNA'sına sahip her hücrenin potansiyelini de tartışmaya açar. Jennifer Saul'un örneğiyle, zigot biyolojik olarak bir insan olsa da biz onun rahim duvarına yerleşmesini engelleyen doğum kontrol ilaçlarının kullanımını nadiren tartışıyoruz ya da kanserli hücrelerin yok edilmesini sorun etmiyoruz (2003: 113). Saul, biyolojik olarak insan olmakla, ahlâki insan topluluğu içinde var olan insan olma kavrayışı ayrımını ortaya koyarak aslında meselenin ne kadar muğlak olduğunu gözler önüne serer. Buna karşı çıkan görüşler, fetüsün insan olma potansiyeline gönderme yaparak ayrımı bu ölçüt üzerinden temellendirir (Çokar, 2008: 114). Cenin, eğer gelişmesine izin verilirse, insan olma potansiyeli taşır. Potansiyellik argümanını kimi kürtaj yanlıları da kullanarak, henüz toplumsallık içinde deneyimlere sahip olmayan bir varlığın yaşamının sonlandırılmasıyla, bunu edimsel olarak kazanmış birinin yaşamının sonlandırılmasının aynı olamayacağı sonucunu çıkarırlar (a.g.m.). Ceninin yaşamı potansiyeldir, ancak kadın fiili olarak yaşamakta ve hayatının etkilenmesi edimselleşmektedir (Çoban, 2015: 87).

Fetüsün insan olup olmadığını belirlemenin önemi, kürtaj karşıtları için yaşam hakkı savunusu yapabilmekken, kür-

taj yanlıları için ise bu önermeyi çürütmek, meselenin moral olarak üstün görünen bu boyutunu bertaraf etmek içindir. Ancak birçok feminist, fetüsün insan olup olmadığı tartışmasının bir adım ötesine geçerek, fetüsün yaşama hakkı karşısında konumlandırılabilecek biçimde kadınlar için çeşitli hak temelli argümanlar geliştirmişlerdir. Kadının kendi bedeni üzerinde tasarruf hakkını öne süren görüş, fetüsün insan olup olmamasını bir karara bağlama sorunsalına bağlı kalmadan, fetüs insansa bile, kadının kendi bedeniyle ilgili kendisinin karar verebileceği fikrine odaklanır. Bu hakkın en önemli temsilcisi Judith Jarvis Thomson'dır. Thomson, "A Defense of Abortion" adlı yazısında kurduğu kemancı analojisi ile bu hakkı savunmuştur (1971). Thomson'ın kurduğu analoji şu şekildedir; "Bir sabah kalktığınızda kendinizi bir hastanede ünlü bir kemancıyla sırt sırta buluyorsunuz. Kemancının ölümcül böbrek yetmezliği hastalığı var ve uygun bulunan tek kan türü sizinki, bu yüzden, müzik severler sizi kaçırıp dolaşım sisteminize kemancıyı bağlamış. Doktor gelip size kabloları çıkarıp gidebileceğinizi söylüyor, ancak bu durumda kemancı ölecek. Eğer 9 ay sabredebilirseniz; bu sürenin sonunda kemancı tamamıyla iyileşecek ve kabloları çıkarmanız sorun yaratmayacak" (a.g.m., 48). Thomson, bunu gerçekleştirmeniz durumunda büyük bir incelik göstermiş olursunuz, ancak bunu yapmaya razı olmak zorunda da değilsinizdir, der. Thomson, fetüsün yaşam hakkı tartışmasını anlamsız bulsa da iddiasını bu önermenin kabulüyle yapar. Ona göre, yaşam hakkına sahip olmak, başka birinin vücudunu kullanmasına izin verme hakkına sahip olmak değildir. Yaşam hakkı; öldürmeme hakkı değildir, haksız yere öldürmeme hakkıdır. Nasıl kemancıyı kendisinden ayırmak adaletsiz bir davranış değilse, var olmak için kadının bedenini kullanan cenin için de öldürmek, adaletsiz bir öldürme biçimi değildir. Thomson, bir şeyi yapmak kolaysa

–örneğin kemancıya bir saat bağlı kalmak– bunu yapmadığınız için, bencil, ahlâki olarak kabul edilemez bir davranış göstermiş olabilirsiniz, ancak bu sizi yine de adaletsiz kılmaz, kimse başkası için fedakârlık yapmaya zorlanamaz iddiasını ortaya atmıştır. Thomson'ın düşüncelerine eleştiriler, hem kürtaj yanlıları hem de kürtaj karşıtları tarafından gelmiştir. Eleştirilerin odağı, kemancı hikâyesinde kaçırılma durumu olmasıdır, diğer bir deyişle; irade dışılık söz konusudur. Oysa hamilelik, tecavüz dışında, gönüllülük esasıyla oluşmaktadır (Saul, 2003: 116). Hamileliğin, tecavüz dışında kadının isteği doğrultusunda gerçekleştiği fikrine, Catharine MacKinnon itiraz eder. MacKinnon, kürtaj tartışmalarının aslında, kadın için birbirine bağlı olan cinsellik, üreme ve toplumsal cinsiyet konularının birbirinden ayrı meselelermiş gibi, birinin üzerindeki denetim diğerlerini etkilemiyormuş gibi yürütüldüğünü iddia eder (2015: 213). Kürtaja ilişkin savunuları farklı olsa da hem liberallerin hem de sağcıların paylaştıkları görüş, kadının cinselliğini kontrol edebileceği yönündedir (a.g.m.). Ancak MacKinnon'a göre, bu bir yanılgıdır, cinsel ilişkiye girmek kadın ve erkeğin eşit rızaları sonucu gerçekleşmez, erkek zorlar kadın mecbur kalır (a.g.m., 214). MacKinnon, kadınların kontraseptif yöntemlere başvurmamalarının, ilişkiye hazır, açık izlenimi vermekten çekinmeleri olduğunu, kontraseptif yöntemler kullanan kadınların tecavüz durumunda bile sorgulanabildiklerini savunur (a.g.m.). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği içinde yaşayan kadın bu izlenimi vermektense, kürtaj olmayı tercih eder hale gelmektedir. "Kadınlar için istenmeyen, çoğunlukla acı dolu, sarsıcı, tehlikeli, bazen yasadışı ve potansiyel olarak yaşamı tehdit edici bir olgu olan kürtaj, yine de önceden korunmaktan daha az maliyetli gibi geliyorsa, cinselliğin özgür olduğu söylenemez. Bununla birlikte, kürtaj politikasına hiçbir zaman açıkça kadının nasıl gebe kaldığı

kapsamında, yani toplumsal cinsiyet eşitsizliği koşullarındaki cinsel ilişkinin bir sonucu olarak, yani bir zorla cinsellik sorunu olarak yaklaşılmamıştır" (a.g.m., 215).

Thomson'a yönelik eleştirilerin bir diğer odağını, meselenin sadece hamilelik deneyimiyle, kadının bedenini kullandırmasıyla ilgili bir şey olarak ele alınmasından duyulan rahatsızlık oluşturur (Saul, 2003: 119). Thomson'ın sorunsallaştırmadığı konu, kadının anne olmak isteyip istemeyeceğidir (a.g.m.). Rosalind Hursthouse, dokuz ay bitince bir çocuk dünyaya getiriyorsunuz ve ömrünüzün sonuna kadar anne olmuş oluyorsunuz diyerek kürtaj kararına kadının hamilelik sürecinden çok, anne olmaya hazır olup olmadığı ya da bebeğe yeterince iyi bakıp bakamayacağı üzerinden karar verdiğini iddia eder (1987: 206). Evlatlık verme seçeneği ise, birçok kadın için psikolojik olarak kolay bir karar değildir (Saul, 2003: 121). Hursthouse, istenmeyen gebeliğini sonlandırmayıp evlatlık veren kadınlar hakkında aklımıza gelen; ne kadar düşünceli olduğu mudur, yoksa ne kadar soğukkanlı olduğu mudur diye sorarak toplumun çocuk konusunda kadından derin bir duygusal bağ beklentisi içerisinde olduğunu hatırlatır (1987: 210). Leslie Connold kırk beş Avustralyalı kadınla istenmeyen gebeliklerin nasıl üstesinden geldikleri ile ilgili yaptığı çalışmasında, kadınlara evlatlık verme hakkındaki görüşlerini de sormuş, hem seçim yanlısı hem seçim karşıtı kadınların ortak tutumunun, evlatlık vermenin duygusal olarak çok acı vereceği için, en az tercih edecekleri yöntem olacağı sonucuna ulaşmıştır (2000).

Kürtajı hak üzerinden savunmak, hamileliği, fetüs ve kadın arasındaki düşmanlık üzerinden inşa etmeyi doğrular ve yeniden üretir (Smyth, 2002: 337). Oysa kürtaj meselesi, kadın ve devlet ya da kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi işaretlemelidir (a.g.m.). Hak argümanları, fetal hak savunucuları tarafından kolayca istismar edilebilir; çünkü önermeleri, fe-

tüsün hak sahibi insana ahlâki olarak eşit, hatta masum olduğu için üstün olduğu ve yaşam hakkının, tercih hakkına göre, ahlâki ağırlığa sahip olduğu yönündedir (a.g.m.). Kadının kendi bedeni üzerinde tasarruf hakkı, otonomi hakkı tüm bağlamlarından koparılıp fetüs için tehlikeli, bencil, ahlâki zayıflığının göstergesi olarak addedilmeye zemin hazırlar, çünkü karşısında yaşam gibi kutsal bir hak bulunmaktadır. Bu düşmanca ilişkinin tarafı yapılmak, kürtajı hak argümanlarıyla savunan feminist görüşün, meseleyi kendi kavramlarıyla yeniden inşa etmesini engellemektedir. Hak argümanını eleştiren bazı feministler, hak teorisinin temelde maskülen bir ontolojiye gömülü olduğunu, dolayısıyla kadınların eşitsizlik problemleri için yetersiz olmanın yanı sıra, bu eşitsizlikleri beslediğini iddia ederler (Smyth, 2002: 338). Bu görüşün dayandığı temel, birey kavramının, Locke'un, maskülen, hâkim birey kavramından gelmesi, kadını bu kavramsallaştırmadan dışlamasıdır (a.g.m.). Susan Himmelweit, Amerika'da kürtajı sınırlayan yasaların yürürlüğe girmesini örnek göstererek kadının hakkının her zaman geri alınmaya açık olduğunun altını çizer ve hak argümanlarını eleştirir (Himmelweit, 1988: 39).

Sally Markowitz, otonomi argümanlarının kürtaj meselesinde feminizm için kimi sorunlar yaratacağını öne sürer (Markowitz, 1990: 2). Markowitz öncelikle, fetüsün yaşama hakkı olduğunu farz edeceğini, çünkü bunun gerçek olup olmamasının feminist kürtaj hakkı savunusuyla bir bağının olmadığını iddia eder (a.g.m.). Fetüsün statüsüne odaklanan bir feminizmin, kişi olma probleminin nasıl çözüleceği meselesinden öteye gidemeyeceğini savunur (a.g.m.). Otonomi argümanları, cenine odaklanmamak anlamında yararlıdır, ancak meselenin toplumsal cinsiyet boyutunu da görmeyi başaramaz, dolayısıyla otonomi iddiası herkes için öne sürüldüğü takdirde, kadının cinsiyetçi toplumdaki statüsü-

nü göstermekte başarısız kalır (a.g.m., 3). Toplumsal cinsiyet boyutunu dikkate almamak, hamile kalanın kadın olmasını, yani kadın olmaktan ileri gelen ezilmişliği fark edemediği gibi, kadınlar arasındaki farkların da göz ardı edilmesine yol açar (a.g.m.). Markowitz'in son eleştirisi de, otonomi hakkının erkek idealinden geldiği için, feminizmin savunusunun erkek merkezli bir hattan olmaması gerektiği yönündedir (a.g.m., 4).

Özen etiği

Özen etiğinin kürtaj savunusunda dayandığı temel, kadının karar verme mekanizmasında özen ve sorumluluk gibi kavramların öne çıktığını, yani kadınlığın farklı bir bilinç yapısı anlamına geldiğini öne sürmesidir. Carol Gilligan yürüttüğü sosyal deneyin çözümlemesinde, kadınların ve erkeklerin ahlâki konularda farklı kavramlar üzerinden meseleye yaklaştıkları ve bu anlamda zihin yapılarının farklı olduğu sonucuna ulaşmıştır (1982). Gilligan'a göre, kadınlar, ahlâki bir konuyu diğerleri ile girdiği ilişkideki sorumluluk esasına göre ele alırken erkekler meseleye, hak çatışması olarak bakmakta ve haklar arasında soyut bir üstünlük sıralaması yapmaktadır (a.g.m.). Gilligan'ın kürtaj yaptırmış kadınlarla yaptığı görüşmelerde öne çıkan kavramlar bencillik ve sorumluluk ekseninde gelişirken, vardıkları sonuç genellikle kendi ve öteki için ahlâki bir eşitlik yaratıp, özeni her iki taraf (kendi ve fetüs) içinde sağlamak yönündedir (a.g.m., 90). Diğer bir deyişle kadınlar, kürtaj kararı sürecinde hak sorgulamasına değil, eyleminin etkilediği kişiye olan sorumluluğu doğrultusunda bir düşünce süreci geçirirler.

Connald'ın önceden bahsettiğimiz çalışması da kadınların kürtaj kararı söz konusu olduğunda özen etiği doğrultusun-

da karar verdiğine işaret etmektedir (2000). Seçim yanlısı kadınların argümanları, anneliğin büyük bir sorumluluk gerektirdiği ve yeterince iyi bir anne olmayı önleyecek, bireysel, ekonomik ve benzeri koşulların varlığında kürtajın gerçekleştirilebileceği yönündedir (a.g.m.). Eğer çocuk için yeterli bu koşullar yoksa, bazen en özenli karar doğurmamaktır. Kürtaj, ahlâki olarak sorumluluklu bir karardır. Connald, kadınların görüşünden şu sonucu çıkarıyor; kürtaj yanlısı feminist savunu çoğu zaman fetüs üzerinden politika yaparak, kadınların kürtaj hakkındaki düşüncelerine işaret edemeyip, fetüsün önemsenmediği intibasını bırakıyor, oysa kadınlar, tam da fetüse önem verdikleri için bu kararı alıyorlar. Cannold, sorumlu anneliğin odağa alındığı bir feminist yaklaşımın daha yararlı olduğunu öne sürüyor.

Will Kymlicka, özen etiğinin başkaları için sorumluluk taşıma fikrini inceleyerek sorumluluk yaklaşımında iki tür ölçüt olduğunu iddia eder (2002: 410). Kişisel/öznel yaralanma ile objektif halksızlık/adaletsizlik, başkalarına karşı sorumluluklarımızdaki sınırı belirleyen ölçütler olarak anlaşılır (a.g.m., 412). Öznel yaralanma üzerinden kurulacak ilişkiler, başkalarına karşı tam bir sorumluluk içermesi ve kendi iyi olma halini ikinci plana atması bakımından, hem adaletsiz hem de baskılanmaya açık bir etik öne sürer (a.g.m.). Objektif haksızlık ise, kimi özen teorisyenleri tarafından, insanların önlenebilir acıları da görmezden gelmelerine yol açabileceği için eleştirilir (a.g.m.). Kymlicka'a göre, özen teorisyenleri kadının kendini ikinci plana attığı ve sömürüye açtığı bir yolu önermezler, özenin kendiliği içermeyen ve kendini feda etmeyi ifade eden bir konsept olmayıp, tam da kendine karşı da özeni öğrendiği bir süreç olarak kodlarlar (a.g.m., 413). Kymlicka, feminist özenden kast edilenin kadının sömürüye ve tahakküme maruz kalmamasını da içeren bir etik olduğuna işaret ederek özenin her kadın ve her

bağlam için sabit bir anlamının, bir ölçütünün olmadığını vurgular (a.g.m., 414-415).

Özen etiğine getirilen eleştirinin odağında, kadın kimliğini normatif olarak, özellikle annelik terimleriyle inşa ettiği için, hak teorilerinin eleştirildiği özcülüğü yeniden ürettiği düşüncesi vardır (Smyth, 2002: 339). Bu eleştirilere göre özen etiği, toplumsal cinsiyetin ve cinselliğin pratikte uygulandığı ahlâki çerçeveye meydan okumaktan ziyade onu doğrulamaktadır (a.g.m.). Kadınların toplumsal olarak edindikleri ev içi ve bakım konusundaki rolleri, onlara sanki fıtrattan gelen, içgüdüsel özelliklermiş gibi gösterilir ve kadın başkalarıyla ilişkilerinde, duygusal yanıyla hareket eden varlıklar olarak kodlanır. Kökeni çok eskiye dayanan erkek aklı, kadın duyguyu temsil eder önermesini verili kabul eden düşünceler, kürtaj konusunda kadını odağına almakla bir adım öteye gitmeyi başarsalar da bu önermeyi yeniden üreterek annelik kavramına yüklenen kutsal anlamları sorunsallaştırmayı başaramazlar.

Sorumluluk ve karar verme yetkisi

Alison Jaggar tarafından ortaya atılan bu görüş, yasal kürtaj hakkının, toplumsal koşulları göz önüne alarak, ahlâki olarak meşrulaştırılmasını hedefler (1994: 281). Jaggar, her kadının kürtaja karar verme hakkı olup olmadığını iki prensibe dayanarak belirler (a.g.m., 282). Birincisi yaşama hakkıdır, ancak dar anlamda anlaşılan soyut hak değil, tam bir insan yaşamı için gerekli tüm koşulların sağlandığı yaşama hakkıdır (a.g.m.). Doğmuş olmanın değil, gerekli besleyici gıdalara, temiz havaya, sıcak insan ilişkilerine vb. ihtiyaçlara kavuşmanın tam bir insan hayatı sayılabileceğini öne sürer (a.g.m.). İkinci prensip ise, kişisel kontrol ilkesi olarak adlandırılabilecek (Markowitz, 1990: 5), kararların ancak ve

ancak onlardan önemli derece etkilenenler tarafından verilebileceği görüşüdür (Jaggar, 1994: 282). Jaggar bu iki prensibin, kürtaj konusunda hangi noktaları açığa çıkardığını göstermeye çalışır. İlk prensibe göre, bir kişi ya da kurum eğer çocuk için doğum öncesinde ve sonrasında tam bir insan yaşamının gereklerini ona sunmuyorsa, çocuğun koruyucusu statüsünde olamaz (a.g.m.). Bu özel statü, ancak koşulları tümüyle sağlayanlar tarafından elde edilebilir ve bu koşulların yokluğu durumunda da, çocuğun yaşama hakkını iddia etme ya da kürtajı yasaklama gibi bir otoriteye sahip olunamaz (a.g.m.). İkinci prensibi göz önüne aldığımızda da kadınlar, hem hamilelik sürecini yaşayan, doğumu yapan hem de toplumsal olarak çocuk büyütmenin sorumluluğunu büyük ölçüde taşıyanlar olarak, bir çocuğun dünyaya gelmesinden en çok etkilenen gruptur (a.g.m., 284). Yeni bir çocuğun dünyaya gelmesi tüm toplumu ilgilendiren ve etkileyen bir olgudur, ancak bu etki kadının hayatına yaptığı etkiyi göz önüne aldığımızda minimal kalır. Jaggar, devletin, temel ihtiyaçları karşılamada bile bu kadar yetersiz konumda olduğu bir toplumsallığın içinde, kürtaj kararında söz sahibi olamayacağını iddia eder (a.g.m., 285). Babanın kürtaj konusunda söz sahibi olamayacağını da Jaggar, yine toplumsal bağlama referans vererek açıklar. Baba, çocuğun doğumundan ne kadar etkilenebileceğini seçme şansına sahiptir, aynı evde yaşamayabilir ya da onu finansal olarak desteklemek zorunda bırakan yasalar bile olmayabilir (a.g.m., 283). Jaggar, bazı babaların gönüllü olarak çocuk bakımına ortak olabildiklerini, ancak yine de toplumsal olarak seçme şansları varken kadının seçme şansının bile olmadığına dikkat çeker (a.g.m.). Jaggar tüm bunların doğrultusunda kürtaja karar verme hakkının kadında olduğunu savunurken bunun mutlak bir haktan ileri gelmediğini, kadının toplumdaki durumundan kaynaklandığını ifade eder (a.g.m., 285). Eğer top-

lumda büyük dönüşümler yaşanır ve çocuk büyütmek her cinsiyetin beraber yerine getirdiği bir hal alırsa, devletin, kadın ve çocuk refahı için her türlü koşulu yerine getirdiği bir politika hâkim olursa ve özgürlük ve eşitlik için yeterli koşullar sağlanırsa, ancak o zaman, kürtaja karar verenin kadın olması gerektiği argümanını aynı güçle savunmak mümkün olmaz (a.g.m., 286-287).

Markowitz, Jaggar'ın görüşlerinin felsefi çevreler tarafından yeterince ilgi çekmemesini üzücü bulmanın yanı sıra, farkında olmadan bireyin özerklik hakkını savunan argümanları haklı çıkardığını iddia eder (1990: 5). Ona göre Jaggar, sadece özerklik argümanının daha sofistike bir versiyonunu bize sunar; eğer kürtaj bazı toplumlarda izin verilebilir bazılarında verilemez ise, bunun nedeni hamilelik ve anneliğin bazı toplumlarda kişisel özerkliği engellemesi, bazı toplumlarda ise engellememesindendir (a.g.m.).

İzin verilemez fedakârlık ilkesi

Markovitz kürtaj savunusunda, Thomson'ın başkaları için fedakârlık yapmaya mecbur olmama düşüncesine benzer bir hattan yola çıkıp meseleyi Thomson gibi bireysel bir hakka değil, iktidar ilişkilerine bağlar (1990). Markowitz, feminizmin bireysel haklara değil, toplumsal cinsiyetler arasındaki güç ilişkilerine odaklanarak başkaları için fedakârlığın ne zaman istenebileceğine yanıt üretmesi gerektiğini ifade eder (a.g.m., 7). Markowitz, önerdiği düşünceyi "izin verilemez fedakârlık ilkesi" olarak adlandırır (a.g.m.). Bu prensibe göre, eğer bir grup, toplumda diğerleri tarafından sistematik olarak baskı görüyorsa, bu grubun, baskıyı arttıracak ya da sürdürecek bir fedakârlık yapmasına izin verilemez (a.g.m.). Bu ilke yalnızca kürtaj konusunda değil, toplumdaki tüm ezilmiş grupların çıkarlarını korumak için

kullanılabilir ve feministler bu gruplarla dayanışma içinde olabilir (a.g.m., 8). Bu ilkenin kürtaj meselesinde kullanılabilmesi için Markowitz, feminist bir şartın kabul edilmesi gerektiğini öne sürer; "Kadınlar bir grup olarak cinsel olarak erkekler tarafından ezilenlerdir ve bu baskı ne başka tür baskılar açısından tam olarak anlaşılabilir ne de onlara indirgenebilir" (a.g.m., 8). Kadınların bu baskıları, etnik, ırksal, sınıfsal bağlamlarda farklı şekillerde deneyimlemeleri söz konusudur, ancak kadının yaşadığı baskıyı nasıl anlamlandırırsak anlamlandıralım, kürtaj karşıtı bir politika bunu daha kötüye götürecektir (a.g.m.). Bu prensip ve feminist şart, cinsiyetçi bir toplumda yaşadığımız için kürtaj talebini meşrulaştırır (a.g.m., 9). Markowitz, koşulların iyileştirilmesinin, kimi kadın için yararı olabileceğini ama kürtaj karşıtlığının cinsiyetçi bir toplumda, finansal ya da fırsatlara ilişkin ne önerirseniz önerin cinsel baskıyı besleyeceğini iddia eder (a.g.m., 10). Markowitz, MacKinnon gibi, kadının cinsel yaşamının kontrolünün elinde olmadığı bir toplumda hamile kalmasının bedelini, yine kendisinin ödediğini savunur (a.g.m.). Markowitz fetüsün statüsünün feminizmden bağımsız olması gerektiğini ifade etse de izin verilemez fedakârlık prensibinin, fetüs için uygulanabilirliğini sorgular (a.g.m., 11). Fetüsün baskılanmış bir grup olmasının mantıksızlığını, şu şekilde açıklar; bu ilke, daha fazla dezavantajlı bir grubun, daha az dezavantajlı olanlardan yardım alma hakkını öngörmez, sosyal baskının yalnızca bir dezavantajına odaklanır ki fetüs henüz baskıyı oluşturabilecek toplumsal ilişkilere girmemiştir (a.g.m.). Markowitz, kürtajı, fetüs ve kadın arasındaki hak savaşına değil, toplumdaki iktidar ilişkilerine odaklanarak açıklar ve böylelikle meselenin toplumsal cinsiyet ve iktidar bağlarını görmezden gelmez.

Mahremiyet argümanı

Amerika'da, 1973 tarihli Roe v. Wade davasında, Yüksek Mahkeme, kürtajı özel alanın konusu olduğuna ve devletin bu mahremiyet alanına karışamayacağına dayanarak serbest bırakmıştır. Liberal feminist kanat tarafından kucaklanan bu görüşe göre, cinsellik, devletin müdahalesinin dışında kalması gereken özel bir meseledir (Weisberg, 1996: 931). Kürtajın yasallaşması için verilen mücadelelerde, özellikle Amerika'da liberal feministlerin lobi faaliyetlerinin kayda değer etkileri olmuştur. 1965 Griswold v. Connecticut davasında, Yüksek Mahkeme, doğum kontrol yöntemlerinin kullanımı konusunda ilk kez mahremiyet ilkesine dayanarak kontraseptifti serbest kılınca, feministler bu ilkenin kürtaj meselesinde de geçerli olacağı görüşüyle anayasal itirazda bulunmuşlar ve Roe v. Wade davası görülmüştür. Ancak kürtajı mahremiyet alanının konusu olarak ele alıp yalnızca bu yasal hakkın tanınmasını savunmak, pek çok feminist tarafından, devletin bu hakkın kullanımını sağlama sorumluluğunu göz ardı etmesi bakımından eleştirilmiştir. Nitekim Amerika'da, 1976 Hyde yasa değişikliği ile kürtaj için kamu fonlarının kullanımı yasaklanmıştır. Yüksek Mahkeme, devletin özel alana karışmama yükümlülüğünün, bu alanda yapılan aktivitelere yardım etmek anlamına gelmediğini belirterek (Stetson, 2001: 255-256) kürtajı yasal, ancak pek çok kadın için ulaşılamaz bir statüye getirmiştir.

> Özel yaşam yasası, gebeliği önleyici yöntemlerden pornografiye ve kürtaj kararına kadar evlilik ve ailenin dışında kalarak bireyin bedensel bütünlüğünü korumayı vicdan ve özel yaşam özgürlüğünü garanti eder. Ama kadının bu değerlere ulaşma hakkını garantilemiş midir? Özel yaşam yasası bunun yerine, geleneksel liberal değerleri bireysel haklara çevirerek, böylece bu hakları bazı toplumsal gereklilik-

> lere bağımlı kılmaya çalışır (...) Kadınların toplu gereksinimlerini eril üstünlüğe bağımlı kılmanın aracı yapar (MacKinnon, 2015: 217).

Mahremiyet hakkının eleştirildiği diğer boyut ise, kamu/özel ayrımını beslemesi ve özel olanın politikliğini göz ardı etmesidir. Mahremiyet savunusu özel bir alan varsayar ve sosyal ilişkilerin, ev ve evlilik için meselelere ne kadar nüfuz ettiğini anlayamaz, bu da kadının, cinsellikte şiddetin öznesi olduğunu göz ardı etmesine ve cinsel baskının giderek kötüleşmesine yol açar (Poovey, 1992: 240). MacKinnon özel alanın politikliğini, özel alandaki rıza varsayımı ile açıklar (2015: 220). Özel yaşam, iktidar ilişkilerinden bağımsız göründüğü ölçüde erkeğin zor kullanımını kadının rızası doğrultusundaymış gibi kabul eder ve bu zor, üstesinden gelinmesi gereken bir şey olarak görülmez (a.g.m., 220-221). Özel yaşam, seçim yapılabilen bir alan gibi algılanır ve saldırının özel alanda olması, onun politikliğini görmezden gelir; oysa kadın cinselliği zaten saldırılabilir olması ile özdeşleşmiştir (a.g.m., 221). MacKinnon, kürtajın da toplumsallığından sıyrılarak soyut bir hak olarak verilmesinin, kadınlara yalnızca geri alınma tehdidini içinde barındıran ve üremeyle ilgili kararı yine eril iktidara bırakan bir denetim biçimi olduğunu ileri sürer (a.g.m., 222).

Maud Anne Bracke, İtalya'da kürtajın yasalaşma sürecini anlattığı makalesinde, özel olanın kamusal olarak tartışılmasına dair bir takım uyarılarda bulunur (2017). Bracke, kürtajla ilgili hikâyelerin anlatılmasının, bilinç yükseltme ve toplumda tabu kabulünün yıkılması anlamında iyi bir etkisi olduğunu dile getirirken şu soruyu sormak gerektiğini söyler; "Her şey kamusal bir şekilde tartışılmalı mı ve eğer öyleyse kim tarafından ve kim için?" (a.g.m., 536). Bracke, kişisel olanın politik olduğunu, ancak kişisel olanı her zaman

kamusal kılmanın ise kimi bedelleri olabileceğini iddia eder (a.g.m.). Feminizm, bireysel anlatılarda meseleyi geniş bir sosyokültürel sorun olarak ele alırken bunun toplumdaki yansıması, bireysel acı ve mağduriyete dönüşebilmektedir (a.g.m.). Bracke, feminizmin, bu anlatıları başkaları tarafından kodlanmasını önleyecek stratejilerle sürdürmezse, yapmak istediğinin tersi kimi yargılara yol açabileceğinin uyarısını yapar. Ancak bu uyarı öyle görünüyor ki direniş yöntemlerinin performatif etkilerini azımsar ve nelerin kamusal olarak tartışılabileceği nelerin tartışılamayacağı konusunda normatif bir kategorileştirmeye kapı açar.

Seçim yanlısı (pro-choice) görüş

Hak temelli argümanların bir kolu olan seçim yanlısı görüşler, literatürde ve toplumsal tartışmalarda adını en sık duyduğumuz argüman olması sebebiyle ayrı bir başlıkta değerlendirilmeyi gerekli kılmaktadır. Seçim yanlısı/yaşam yanlısı (*pro-choice/pro-life*) dikotomisinin kamusal tartışmadaki ağırlığı, kürtaj meselesinin biyopolitik kontekstini görmede başarısız kaldığı ölçüde, bu argümanlar indirgemeci ve gerici olmanın ötesine geçememektedirler. Seçim yanlısı görüş, yasal kürtajın kadının opsiyonu olması gerektiğini ve kadının verebileceği bu karara devletin karışmaması, bu alanda düzenleme yapmaması gerektiğini savunur (Smith, 2005). Kürtajı seçen kadınların, çocuk büyütmenin zorluklarının farkında olması ve bunu iyi bir şekilde yerine getiremeyeceği durumlarda kürtajın bir seçenek olması, kadının hazır olduğu zaman anne olabilme fırsatı sunması bakımından, seçim yanlısı görüş tarafından savunulur (Saul, 2003: 130). Seçim yanlısı argümanlar, fetüsün ahlâki durumunu sorunsallaştırmazlar, ancak yaşam yanlısı görüşlerle girdiği dikotomik karşıtlık, onların kolayca yaşam karşıtı olarak kodlanmasına yol

açar. Bazı yaşam yanlısı feminist görüşler, seçim yanlısı feminist argümanı bu doğrultuda eleştirir. Serrin Foster, feminizmin birilerini kontrol etmeyi, baskılamayı, yok etmeyi reddettiğini, yaşamın, barışın, adaletin savunucuları olarak feministlerin asla bir şiddet biçiminin başkalarına uygulanmasını kabul etmemeleri gerektiğini (2015) söyleyerek seçimin yaşam karşıtı yönünü vurgular. Foster'a göre, feminizm kadını kürtaja iten koşulların iyileştirilmesini talep etmek yerine, hamileliği sonlandırma hakkı talep ederek aslında kadınların ihtiyaçlarına ihanet etmektedir (a.g.m., 16).

Smith, seçim yanlısı görüşlerin, yaşam yanlısı görüşlerden çok farklı olmadığını taleplerinin farklı olmasının, aynı düşünceye hizmet ettikleri gerçeğini değiştirmediğini iddia eder (2005: 120). Smith, seçim yanlısı ve yaşam yanlısı görüşlerin, renkli kadınların, yoksul kadınların ve engelli kadınların üremeye ilişkin sorunlarını marjinalize ederek beyaz üstünlüğünü ve kapitalizminin yapılarını maskelediğini savunur (a.g.m., 119). Smith'e göre, yaşam yanlısı görüşün özelliği yaşama bağlılık değil –çünkü kürtajı kriminalize etmek özellikle yoksul ve renkli kadınların ölümüne sebep olur–, üreme hakkı meselelerinde ceza adaletinin müdahalesine bağlılıktır (a.g.m., 123). Seçim yanlısı gruplar ise, kürtajın kriminalize edilmesini savunmuyor olsalar da kriminalize etme rejiminin kendisini de sorguladıkları da söylenemez (a.g.m., 127). Dolayısıyla iki görüş de kadını bu duruma sokan kapitalist sistemi, ekonomik, politik, sosyal koşulları sorgulamaz (a.g.m., 134).

Seçim yanlısı görüşe dair en temel eleştiri, kadınlara seçim hakkı vermenin her zaman o hakka erişmek demek olmadığı, bunun için gerekli koşulların yaratılması gerektiği yönündedir (Saul, 2003: 130). Seçimi öne sürmek, kadınlar arasında, o seçimi kullanabilmek açısından bir hiyerarşi kurar; bu da yoksul kadınların yasaya aykırılığını temsil eder

(Smith, 2005: 128). Kürtaja erişim, düzgün bir sağlık hizmeti ve çocuk bakımı, çocuklar için kabul edilebilir yaşam seçenekleri olmadan "seçim", içi boş ve soyut bir kavramdır, renkli kadınların yaşadığı gerçeklikten uzaktır (Luthra, 1993: 44). Petchesky de seçim hakkının, üremeyle ilgili tüm imkânların verildiği ve tüm kadınların bu hizmetlere erişebildiği koşullar altında anlamlı olduğunu ifade eder (1990). Saul, kürtaj hizmetine erişmenin kimi ülkeler için ödenebilir boyutta veya ücretsiz olmasının yeterli olduğunu, İngiltere gibi kimi ülkeler için ise, kürtaj ücretsiz olsa bile sorunun, örneğin iki doktorun onay vermesinin gerektiği veya ücretsiz kürtaj servisi veren yerlerde az hekimin bulunması sonucu uzun bekleme sürelerinin oluşması gibi sebeplerden kaynaklandığını belirtir (Saul, 2003: 133-134).

Seçim yanlısı argümanın eleştiriye açık olduğu bir diğer nokta, seçimin ahlâki ölçütlerinin ne olması gerektiği yönündedir. Seçim hakkı demek, seçimi tüm ahlâki eleştirilerin ötesine koymak demektir ve bu bazı feministler için fazla güçlü bir formülasyondur (a.g.m., 134). Kimi feministler için kürtaj kararının herhangi bir ahlâki dayanağı olması gerekmezken, kimileri için ahlâki bir ölçütün varlığı gereklidir (a.g.m.). Kürtajla ahlâki bir bağ kurmayan görüşler, kadının zaten bu kararı çoğu zaman çocuğa bakamayacağı gibi ahlâki sebeplerle aldığını, dolayısıyla kadının deneyimi hakkındaki görüşünü yok sayar (a.g.m.). Elbette her kararın dayandığı tutarlı olsun olmasın ahlâki bir görüş vardır, ancak haklar ahlâki görüşlerimizi onaylamak zorunda değildir (a.g.m., 135).

Üreme özgürlükleri

Hak söylemlerini eleştiren feminist görüşler, soyut olarak kalan bu hakların gerçekleştirilebilmesi için üreme özgürlüklerine vurgu yaparlar. Toplumlardaki dezavantajlı ka-

dınların (özellikle yoksul kadınlar, renkli kadınlar ve azınlık gruptaki kadınlar) kürtaja erişimini garanti edemeyen hak argümanları yerine, üreme özgürlükleri, kadının üreme ile ilgili tüm kararlarda söz sahibi olması gerektiğini ileri sürer. Üreme özgürlükleri formülasyonu, farklı kadın gruplarının, özellikle de üreme haklarının dağıtımıyla ilgili olarak farklı tanımlandığı kültürel politikaları dönüştürmek için bir çabasıdır (Smyth, 2002: 340).

Elizabeth Kingdom, kadının üreme alanındaki ihtiyaçlarının ne kadar karmaşık olduğunun tanınmasının gerekliliğini vurgular (1991: 51). Bu ihtiyaçlar; seks eğitimi, kontraseptif kullanımı, çocuk bakımı, doğum öncesi bakım, barınma, beslenme ve günlük bakımdaki tüm gereksinimlere uzanır (a.g.m.). Kingdom, üreme özgürlüklerinin sosyal koşullardan bağımsız olamayacağının altının çizilmesini, hak sloganlarında hakkın toplumsallıktan bağımsız olarak sahip olunan bir şey gibi gösterilmesi karşısında, önemli olduğunu ifade eder (a.g.m., 54).

Poovey, her kadının hayatı boyunca bazı üreme fırsatları deneyimlediğini ama hepsinin bir çocukla sonlanmasını istemeyeceğini ve her gebeliğin, özellikle istenmeyen gebeliklerin kadının dahil olduğu sosyal ilişkiler ağını etkilediğini ileri sürer (1992: 252). Bu vurgulardan ilki, kürtajı kontrasepsiyon bağlamına yerleştirmekteyken ikincisi, kürtajı sosyal ihtiyaçları tanıyan diğer hizmetlerin (doğum öncesi bakım, çalışan kadınlar için günlük çocuk bakımı gibi) yanına yerleştirir (a.g.m.). Poovey'e göre, kürtajı bu şekilde yeninden konumlandırmak, isteğe bağlı kürtajın, güvenli ve etkili doğum kontrolünü savunan, günlük bakım ya da ücretli izni onaylayan, karşılanabilir sağlık servisinin garanti altına alınmasını isteyenler tarafından savunulmasını arttırabilir (a.g.m.). Poovey'e göre, herkesin aynı şeyi isteyeceği varsayımını reddedip bireyleri homojen değil, heterojen olarak

ele almalı ve tercihlerinin anlamlı olabilmesi için gerekli seçimi yapabilecek kaynaklara erişimlerinin eşit olarak sağlanmasını talep etmeliyiz (a.g.m., 253).

Petchesky, yasal kürtajın tek başına üreme özgürlüğü sağlamayacağını, sadece kadınların bir noktadan diğerine geçebilmelerine olanak sağlayabileceğini savunur (1990; 389). Tek başına kürtajın, sorumlulukları toplumsallaştırmayacağını, kadına toplumla veya erkekle olan ilişkisinde güç vermeyeceğini veya cinselliğini özgürleştirmeyeceğini ifade eden Petchesky, kürtajla, kadının toplumdaki konumunun bağına dikkat çeker (a.g.m.). Petchesky, feministlerin güvenli ve ücretsiz kürtajı, tüm kadınlar için pozitif bir sosyal ihtiyaç olarak savunması gerektiğini ifade eder (a.g.m., 391). Kürtaj kadının ihtiyaçları için gereklidir, sadece bedensel sağlığı ve otonomi için değil, işinde, cinselliğinde ve başkalarıyla olan ilişkilerinde de kontrol sahibi olabilmesi için (a.g.m.). Bu perspektifle bakarsak, güvenli, karşılanabilir, etiketlemelerden uzak bir kürtaj, bireysel seçimin konusu değil, toplumun sağlamak zorunda olduğu eğitim ve sağlık gibi pozitif bir yarardır (a.g.m.). Diğer bir deyişle, kürtaj, ne bireysel bir hak ne refah hakkıdır, sosyal bir haktır (a.g.m.). Petchesky, kadının üremeyle ilgili tüm tedavi ve hizmetlere ulaşmasını ve üreme kararına saygı duyulmasını istemenin yanında, üreme özgürlüğünün kapsamına kültürel ve sosyo-ekonomik değişimlerinde girmesi gerektiğini iddia eder (a.g.m., 396). Bu değişimlerin gerçekleşmesi ve üreme ve çocuk büyütme ile ilgili kolektif bir sorumluluğun alınması durumunda, Petchesky kadının üreme ile ilgili öncelikli olma iddiasının değişmeyeceğini, kimsenin zorla kürtaj olmaya ya da olmamaya, kısırlaştırılmaya veya cinselliğe zorlanamayacağını, bireysel ve bedensel bütünlüğün her sosyal koşulda devam edeceğini savunur (a.g.m., 400).

Smyth, üreme özgürlükleri argümanlarının, yasal terimlere nasıl tercüme edilebileceği konusunda belirsizlik yarattığını belirterek bu görüşteki sorunun açıklama sağlamaya çalışmakla, politik ilke üretmek arasındaki kafa karışıklığından kaynaklandığını öne sürer (2002: 340-341). Smyth'e göre, Petchesky kadına üreme konusunda mutlak bir kontrol hakkı vermezken üreme kararının toplumla birlikte verilmesine de karşı çıkar, yani hem kürtajı sosyal bir hak olarak niteleyip hem de devletin bu karara karışmamasını istememek bulanık bir savunu yaratmaktadır (a.g.m., 340). Smyth daha bütünlüklü bir iddianın, bedensel bütünlüğü öne çıkaran bir argümanla kürtaj hakkını savunabileceği görüşündedir (a.g.m., 342). Kadını, rahim ve kendisi olarak birbirinden ayırmak, onun kendini hayal ettiği bütünlüğüne bir saldırıdır, dolayısıyla bedensel bütünlüğü savunmak, bireysel üreme özgürlüklerini ret edecek olasılıkları sınırlayacak kadar spesifiktir (a.g.m.).

Türkiye'de feminist hareketin kürtajı politikleştirme biçimleri ve söylemsel hatları

Türkiye'de feminist hareketin kürtaj konusunda, kabaca üç dönemden geçtiğini söyleyebiliriz. Bunlardan ilki, feministler tarafından kürtajın yasak olduğu yıllarda, illegal kürtajın kadın sağlığına olumsuz etkilerini, özellikle yoksul kadınların hayatlarını tehdit altında bıraktığını öne sürerek güvenli, ücretsiz, yasal kürtaj savunusunun yapıldığı dönemdir. Kürtaj yasallaştıktan AKP'nin pronatalist politikalara ağırlık verdiği ve kürtaj cinayettir minvalindeki açıklamalarına kadar, Türkiye'deki feministlerin, bu konudaki suskunluk dönemi olarak adlandırılabilir. Dönemin dergilerinde kürtaj, diğer ülkelerin hak kazanımı ya da kaybını konu edinmiştir. Tür-

kiye'de kürtaja ilişkin sorunsallaştırılan tek şey, yasanın öngördüğü eş izni olmuştur. Kürtajın yasal olması, üstünde politika/söylem üretmeye gerek kalmayan bir hak olarak kabul edilmesine yol açmıştır. Yalnızca *Yeter* dergisinin (Kumru, 1989: 4-6) bir sayısında, Türkiye'deki kürtaj deneyiminin, yasal ya da illegal aşağılayıcı bir zihniyetle yönetildiği vurgulanmıştır. Kürtajın yıllarca tartışılmaması, AKP döneminde patlak veren tartışmalara, feministlerin hazırlıksız yakalanmalarına, otomatik tepkiler vermelerine neden olmuştur. Ancak bu dönem yine de feminizmin kürtaj üzerine söylemler ürettiği, mücadele alanları yarattığı, kendi içinde oldukça çeşitli fikirlerin dolaşıma girdiği bir düzlem yaratmıştır.

Kürtajın yasallaşmasına yönelik feminist talepler

Türkiye'de ikinci dalga feminist hareket,[1] siyaset alanının daraldığı 80'ler sonrasında, kadınların yeni bir siyasal alanı açıp genişletmeleri, örgütlenmeye başlamalarıyla hızla canlanmıştır. Ancak bu tarihlere gelininceye kadar, kadın sorunlarını dert edinmiş, çeşitli mecralarda bir araya gelmiş kadınların, dergi, gazete ve seminerler yoluyla seslerini duyurmaya çalıştıkları bir gerçektir. 1978'de gerçekleştirilen "Türk Toplumunda Kadın" semineri ve seminerin derlenerek kitap olarak yayımlanması, kadın sorunlarını akademik bir çerçeve içinde almanın ve sistematikleştirmenin dönüm

1 Türkiye'de 80'lerde ve 90'larda kadın hareketine ilişkin okuma önerileri için bkz.
Yeşim Arat, "1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizmin Radikal Uzantısı", *Toplum ve Bilim*, sayı 53, s. 7-19.
Şirin Tekeli, "80'lerde Türkiye'de Kadınların Kurtuluşu Hareketinin Gelişmesi", *Birikim*, sayı 3, s. 34-41.
Nilüfer Timisi ve Meltem Ağduk Gevrek, "1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi", yay.haz. Aksu Bora ve Asena Günal, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13-39.
Selma Acuner, "90'lı Yıllar ve Resmi Düzeyde Kurumsallaşmanın Aşamaları", yay.haz. Aksu Bora ve Asena Günal, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 125-158.

noktası olmuştur (Kandiyoti, 2011: 41). Kitap, dönemin kadın gündemini görmek açısından oldukça önemlidir. "Nüfus, Sağlık, Beslenme" bölümünün altında, Sabahat Tezcan, "Türk Kadınlarının Sağlık Sorunları" başlıklı bir yazı yazmıştır. Tezcan, kadın sağlığındaki en büyük sorunun, yüksek doğurganlık ve çocuk düşürmeye bağlı hastalıklar ve anne ölümleri olduğunun altını çizmiştir (1982: 59). Doğum sayısının artmasına bağlı olarak kadınların sistemik ve üreme organları hastalıklarının arttığını gözlemleyen Tezcan, kadınların gebelik sayıları ile istedikleri çocuk sayısı arasında büyük bir fark olduğunu, bunun bir kısmının doğumla, bir kısmının ise düşükle sonlandırıldığını belirterek yasadışı kürtajı sorunsallaştırmıştır (a.g.m., 63-64). Araştırma sonuçları kürtajın yasadışı olmasının her kadının ortalama bir ya da iki düşük yapması gerçeğini değiştirmediğini gösterdiğini ifade eden Tezcan, bu oranın yıllar içinde giderek arttığına da dikkat çekmiştir (a.g.m., 65-68). Tezcan kadınların sağlık sorunlarını ele aldıktan sonra, kimi öneriler geliştirmiştir ve kürtaj gerçeğine dikkat çekerek yasal koşulların yaratılması gerektiğini belirtmiştir (a.g.m., 71).

> Eğer sağlıklı olmak sosyal yönden de iyilik hali ise, kadını sosyal yönden huzursuz, rahatsız eden istemediği gebeliğinin sonlandırılması da hakkı olmalıdır. Eğer çok sayıda çocuğun olması, sık aralarla gebe kalması, ekonomik ve ailevi geçimsizlikler gibi sosyal nedenler varsa çoğu kez kadın çocuk düşürmeye mecbur kalıyor. O halde yasalarımız tıbbi ve öjenik (nesil sağlığı) nedenler yanında sosyal nedenlerden bir veya birkaçının bir arada bulunduğu durumlarda da çocuk düşürülmesine izin verecek biçimde yeniden düzenlenmelidir (a.g.m., 71).

Dönemin yasal kürtaj savunusu yapan ilk dergiłerinden biri, İlerici Kadınlar Derneği tarafından çıkarılan, *Kadınların*

Sesi dergisidir. Dergide, kürtaj, bir-üç aylık hamileliklerin sonlandırılması olarak tanımlanmış, hekimler tarafından, hastane ortamında ve ilk üç ay içinde yapılmasının sağlığa bir zararı olmayacağı, ancak güvensiz ve sağlıksız koşullarda yapılacak kürtajın zararlı olduğu belirtilmiştir (Kürtaj Nedir, 1978: 21). Yasal kürtaj talebi ise, ailelerin istedikleri kadar ve istedikleri zaman çocuk sahibi olabilmek için, ancak tüm doğum kontrol yöntemlerinin işe yaramadığı son çare olarak başvurmaları için gerekli olduğu öne sürülmüştür (a.g.m.). Yasadışı kürtajı, "İstenmeyen gebeliklerden kurtulma uğruna ülkemizde her gün altmış kadın ölüyor," ifadesiyle eleştiren Yıldız Cıbıroğlu, çizgi hikâye yoluyla özellikle yoksul kadınların deneyimlerine ışık tutmakta ve dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'i, meclise gelen yasal kürtaj önergelerini reddettiği için eleştirmektedir (1980: 14). Cıbıroğlu, kadının istenmeyen gebeliklerde önünde duran seçeneklerinin; "ucuz olsun diye ehliyetsiz doktorlara gidip masada kalmak, çok para verip yine de ölümü göze almak, sağlıksız yollarla evde komşu tavsiyesiyle çocuk düşürmeye çalışmak ve çocuğu doğurmak, işten ayrılmak ve bu hayat koşullarıyla iki çocukla aç kalmak" şeklinde olduğunu belirterek kürtajın ücretsiz ve yasal olması gerektiğini vurgulamaktadır (a.g.m., 15).

1978 yılında çıkmaya başlayan *Kadınca* dergisi, ilk olarak güzellik, moda, dikiş-nakış, sağlık gibi konularda yazılar çıkaran bir dergi iken, Duygu Asena'nın haber müdürü olarak işe başlayıp derginin içeriğini değiştirmesiyle, kadın haklarından söz eden bir dergiye dönüşmüştür (*Bianet*, 2006). Asena, o dönemdeki feminist söylemlerin kendini duyuramadığını, ancak *Kadınca* dergisinde, cinsellik, şiddet, eşitlik, kadın hakları ile ilgili yazıların beğenilmesi ve derginin tirajının yükselmesiyle feminist söylemlerin ilgi görmeye başladığını iddia eder (a.g.m.). Asena kürtajın ya-

sallaşmasında, dergide kürtajla ilgili yürüttükleri kampanyaların büyük etkisi olduğunu ifade eder (a.g.m.). Derginin Şubat 1979 sayısında, kürtajın "suç" olmasına rağmen yapıldığı, ancak kadınların sakat kalmalarına hatta ölümlerine yol açtığı için bir an önce yasallaştırılmasının "halkın sağlığı" için gerekli olduğunun altı çizilmiştir (Asena vd., 1979: 67). Kürtajla ilgili açık oturum düzenlenen derginin bu sayısında, çok sayıda doktor ve avukat görüş bildirdiği gibi, sanatçı, lokantacı, ev kadını, pazarlamacı, sekreter gibi mesleklerden kişiler de görüşlerini bildirmiş ve kadınlar kürtaj deneyimlerini paylaşmışlardır. Avukat Ali Sözen, kürtajın yasaklanmasının nedenini nüfusun artmasının istenmesi olarak gördüğünü söyleyerek, kürtajın buna engel olmadığını, kürtaj yasal olursa insanların "en büyük istekleri olan çocuk sahibi olmanın" değişmeyeceğini belirtip, yasadışı kürtajın en yıkıcı etkilerini yoksul kadınların yaşadığını ifade etmektedir (a.g.m., 68). Sözen, mutlak bir kürtaj serbestisi değil, devletin kontrolünde gerçekleşen, bunun dışındakilerin suç sayıldığı bir düzenlemeyi öngörür (a.g.m.). Doç Dr. Selçuk Erez de, yoksul kadınların yasak kürtajdan en çok etkilenenler olduğunu belirtir ve kürtaj yaptıranların en öne çıkan sebeplerinin sosyal nedenler olduğunu ifade ederek yasanın üç aya kadar sosyal nedenleri de içine alan bir biçimde değiştirilmesi gerektiğini savunur (a.g.m., 68-69). Dergide konunun uzmanı olan olmayan tüm görüşler, kürtajın yasak olsa da uygulandığını ifade etmekte ve kürtajın yasallaşmasını kadının sağlığı için savunmaktadır. Diğer bir deyişle, savunular; kadın hakkı ve devletin bedeni, cinselliği ve üremeyi kontrol etmesi gibi konulara değinmez, yalnızca kürtajın yasak olmasının kadın sağlığına yönelik olumsuz etkileri vurgulanır. Kürtajın yasallaşmasının, yani hukukun müdahalesinin yeterli olduğu öngörüsü vardır denilebilir.

Kürtaj hakkında yazılar yazılan bir diğer dergi, Yazko'nun çıkardığı *Somut* dergisidir. 1983 yılında derginin bir sayfası, kadınlar tarafından hazırlanmıştır ve o dönem yasallaşma sürecinde olan kürtajı, darbe hükümetinin nüfusu denetleme politikasının aracısı kılmasına karşı eleştirel yazılar yazılmıştır (Keskin, 2014: 73-74). Şule Torun, hazırlanmış olan kürtajla ilgili yasa tasarısının, hem sorunlu yanlarına hem de yeterli hizmeti sağlayıp sağlayamayacağına ilişkin şüphelerine yer verdiği bir yazı yazmıştır (Torun, 1983: 4). Torun'a göre, yasayı değiştirmek yeterli değildir, kürtaj hizmetinin herkes tarafından eşit ve ulaşılabilir olması için gereken malzeme, doktor ve hastanelerin, ülkenin dört bir yanına duyurulması ve temin edilmesi gerekmektedir (a.g.m.). Yasa değiştirilirken bu önlemlerin alınması için zorlayıcı hükümler bulunmalıdır. Aynı zamanda, kadınların bu hizmeti alırken psikolojik şiddet (aşağılanma, kötü muamele gibi) görme ihtimaline karşı da önlemler alınması gerekmektedir. Torun'un önemsediği ikinci sorun ise, kürtaj olmak için eş izni şartı olmasıdır (a.g.m.). Torun, bunun hem evlilik dışı ilişkileri hem de bu yolla kalınan hamilelikleri yok sayarak devletin sorumluluğunun dışına ittiğini iddia eder. Eş izninin yarattığı bir diğer sorun, hem bedensel hem de bakımla ilgili tüm dolaysız etkilerin kadın tarafından yaşandığı bir durumda kararı kocaya bırakmanın, hem kadının bedeni üzerindeki tasarruf hakkına hem de onu güçlü-güçsüz ilişkisinde savunmasız bırakmaya yol açmasıdır (a.g.m.). Torun'un kürtaj konusundaki yaklaşımı, Jaggar'ın Sorumluluk ve Karar Verme Yetkisi teorisine oldukça yakındır. Özellikle kararın neden kadında olması gerektiği konusunda Jaggar da Torun da karardan en fazla etkilenecek kişi olarak kadına işaret ederler. Torun eş izninin kadını daha savunmasız bırakacağı, üstündeki baskıyı arttıracağı yönündeki düşünceleriyle de Markovitz'in İzin Verilemez Fedakarlık İlkesi'nde öne sürdüğü düşünceleri paylaşır.

Bu yazı, o dönemde kürtaj meselesine şadece hukuksal bir anlam yüklemeyen, feminist perspektifler geliştirmiş ve yasanın değiştirilmesinin yetmeyeceğini belirten ilk yazılardan biridir. Derginin bu sayısında aynı zamanda, kadınlara kürtaj hikâyelerini anlatmaları için de çağrı yapılarak hem deneyimlerini aktarmaları hem de bundan sonra kürtaj olsalar ne gibi koşulları tercih edeceklerini anlattıkları bir alan yaratılmıştır (Bize Yazar Mısınız?, 1983: 4). Derginin otuzuncu sayısında, Stella Ovadia, kürtaj yasalarının kadınlara özgürlük getirmek amacıyla değil nüfus politikalarına yön vermek için kullanıldığını ve 1983'teki yasanın da buna hizmet ettiğini öne sürer (1983: 4). Ovadia, bu maksatla yapılan bir yasanın, ileride zorla kısırlaştırma gibi uygulamalara da yol açabileceğine dikkat çeker (a.g.m.). Torun'un bahsettiği gibi, Ovadia da yasanın evlilik dışı cinselliği yok saydığını ve evli kadınları da eşinin vesayetine soktuğunu ileri sürer (a.g.m.). Ovadia dönemin feminist söylemine paralel olarak, meselenin özel alana hapsedilmesine, mahremiyet sayılmasına karşı çıkar, çünkü bu kadını özgürleştirmeyeceği gibi, bir vesayetten başka bir vesayete geçmesine sebep olmaktadır (a.g.m.). Dilek Cindoğlu ise, kürtaj olma hakkının "verildiğini", onu tamamlayacak olan kürtaj olmama hakkının da kadının bedeni üzerinde tasarruf yetkisini kullanabilmesi için savunulması gerektiğini iddia etmiştir (1983: 4). Cindoğlu'nun tespiti yerindedir, nitekim dergide yayımlanmış olan kürtaj hikâyesi aslında, babanın istemediği bir çocuğu dünyaya getiren bir kadının, "kürtaj olmama hakkını" kullanırken yaşadığı sıkıntıları gözler önüne seren bir hikâyedir: "Çocuğu aldırmam için yapılan bu baskılarla kürtaj yasağı aynı dünya görüşünün, aynı toplumsal amaçların sonucu: aile kurumunun, aile de erkek yetkesinin savunulması... Kadının bedenine bile sahip olamaması, en küçük isteğini gerçekleştirmek için ait olduğu erkeğin keyfine bağlı olması..." (Bir Kürtaj Hikâyesi, 1983: 4).

Kürtajın yasallaşmasından 2000'lere kadar feminist gündemde kürtaj

Türkiye'de feminist hareket, 80'li yıllarda bilinç yükseltme gruplarıyla bir araya gelen kadınların, kampanya ve eylemler yoluyla görünürlük kazanmasına sahne olmuştur (Timisi ve Ağduk Gevrek, 2002: 15). 90'lı yıllara gelindiğinde ise, 80'lerde oluşturulmuş gündemlere, daha kurumsal bir açıdan yaklaşıldığı görülmektedir (a.g.m., 38). Dağınık feministlerin bir araya gelişi ilk olarak, Perşembe Grubu'nun çağrısıyla 1989'da, Birinci Feminist Hafta Sonu olarak adlandırılan toplantıda gerçekleştirilmiştir (a.g.m., 28). Feministler tartışılacak gündemler olarak "kadın politikası, örgütlenme, dayanışma ve iletişim, feminist kimlik, patriarki, cinsiyet ilişkileri, feminist teori, yakın gelecekteki eylem önerileri" gibi konuları belirlemişlerdir (a.g.m.). Hafta Sonu'nun bitiminde "Kadınların Kurtuluşu Bildirgesi" yayınlanmıştır (a.g.m., 29). Bildirge, kadının üremeye ilişkin sorunlarına da değinmektedir: "Doğurma hakkımızı ancak evlilik içinde kullanabiliyoruz. Bir kez evlenince doğurmama hakkımız yok. Buna karşılık doğum kontrolünden sadece biz sorumlu tutuluyoruz." (Çatlak Zemin, 2018). Kürtajın yasallaşmasından sonra bu alandaki tartışmaların yönü, annelik, çocuk bakımının kadına yüklenmesi, üremeye yardımcı tedavilerin kadınlara etkileri, doğum kontrol yöntemlerine ulaşım ve kadının sorumluluğu, kürtajda eş izni gibi meselelere çevrilmiştir. Dönemin öne çıkan dergileri incelendiğinde, kürtajın feminist gündemde pek yer almadığı ve kürtaja dair politik bir söylem geliştirilmediği görülmektedir.

1988-1990 yılları arasında çıkartılan *Kaktüs* dergisi, ilk Sosyalist Feminist Dergi özelliği taşımaktadır (Çatlak Zemin, 2019). Derginin çoğu sayısında kürtaj hakkına ilişkin görüşler bulunmakla birlikte, bunlar başka ülkelerin kürtaj

hakkına ilişkin mücadele, kazanım ve kayıpları konu edinmektedir (Öztürk, 1988: 21). Derginin yedinci sayısında, Amerika'nın Missouri eyaletinde kürtajın yasaklanması ve Adalet Bakanlığı'nın yasayı anayasaya uygunluğu açısından inceleyeceğini bildirmesi üzerine yapılan gösterileri, eylemleri konu eden bir haber bulunmaktadır (*SF Kaktüs*, 1989: 50). Haberin ayrıntıları verildikten sonra, konunun neden önemli olduğu *Kaktüs* yazarları tarafından şu şekilde ifade edilmiştir; "Bu olay en temel sorunlarımızdan birini gündeme getiriyor: Bedenlerimiz üzerinde biz ve sadece biz söz sahibi olmalıyız" (a.g.m., 51). *Kaktüs* yazarlarının kürtajı politikleştirdiği temel argümanın, beden üzerindeki tasarruf hakkı olduğu söylenebilir. Yazarlar, kürtajı hak argümanıyla çerçevelendirerek Amerika'daki durumu kazanılmış hakların kaybı olarak değerlendirmektedirler. Bu hakkın dayandığı temel ise, kadının bedeni üzerindeki tasarruf hakkına dayanmaktadır. Türkiye'de zaten kürtaj "kazanılmış bir hak" olduğu için, iddia edilebilir ki, *Kaktüs* yazarları Türkiye'ye dair politik bir söylem geliştirmeyi gerekli görmemişlerdir. Yaptıkları haberlerde ve söyleşilerde, diğer ülkelerin yasalarındaki değişiklikleri gündeme getirmiş ve yasal kayıpları geri adım olarak değerlendirmişlerdir. Türkiye'ye dair kürtajın tartışılmayıp, yalnızca konu edinildiği tek mesele eş izni olmuştur, bu da 8 Mart çağrısı (Tertip Komitesi, 1989: 8) yapılırken bedenlerinin kontrolünün kadınlarda olmadığını örnekleyen bir mesele olarak sunulmuştur.

1987-1990 yılları arasında yedi sayı çıkaran *Feminist*[2] dergide de kürtajı ele alan iki yazı yayınlanmıştır; birinci sayısında, kadın bedenini ilgilendiren bir konu olması sebebiy-

---

2 Dergini içeriği hakkında ayrıntılı bir okuma için bkz. Elif Pınar Aciyan, "80'li Yıllarda Türkiye'de Kadın Hareketleri: 'Feminist' Dergisi Üzerine Bir İnceleme", yay.haz. Şengül Kocaman ve Yasemin Ulutürk, 5. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (11-14 Temmuz 2019 / Bandırma) Bildiri Tam Metin Kitabı, Asos Yayınları, Ankara, 2019, s. 73-83.

le, eş izninin olmaması gerektiği belirtilmekte (Feminist Yazarları ve İstanbullu Feministler, 1987: 30), dördüncü sayısında ise, kürtaj olan bir kadının hikâyesi paylaşılmaktadır (Ayşe, 1988: 14-15). 1995-2000 yılları arasında altmış dokuz sayı çıkarmış olan *Kadınlara Mahsus Gazete/Pazartesi*[3] de, çoğunlukla Amerika ve Avrupa'daki kürtaj düzenlemelerine yer vermiştir. Kadınların doğum kontrol ve kürtaj deneyimlerini anlattıkları anlatılar yer almıştır. Ancak yine *Pazartesi* dergisinde de kürtaja yönelik bir politik tartışma yürütülmemiştir. 8 Mart taleplerinin yazıldığı on ikinci sayıda, "Kürtaj olma hakkımın geri alınmasını istemiyorum" ve "kürtaj olmak için kocamın iznine tabi olmak istemiyorum" (İstemiyorum, 1996: 2) şeklindeki talepler, yasal kürtajın yeterli olduğunu, tek sorunun eş izni olduğunu iddia eder görünmektedir. Bu dergilerde de kürtajın hak temelli argümanla savunulduğu söylenebilir.

1988 yılında Perşembe Grubu'nun çıkarmaya başladığı *Yeter*[4] dergisinin, toplam on iki sayısından[5] yalnızca bir sayısında kürtajla ilgili bir yazı mevcuttur. Türkiye'de kürtajın yasal ve yasal olmayan dönemlerinde ve bir Kuzey ülkesinde kürtaj yaptırmış bir kadın, yaşadığı süreçlere ilişkin deneyimlerini aktarmıştır (Kumru, 1989: 4-6). Bu yazının önemi, kürtajın sadece yapılıp yapılmadığı üzerinden değil, yapılırken yaşatılan sürece ilişkin söz söylemesi bağlamında, hak argümanının yetersizliğini göstermesidir. Nitekim yazar, Kuzey ülkesindeki kürtaj deneyimini anlatırken herhangi bir duygusal baskıya, yargılayıcı tavra maruz kalmadığı gibi,

3 Dergi hakkında ayrıntılı bir okuma için bkz. Filiz Koçali, "Kadınlara Mahsus Gazete Pazartesi", yay.haz. Aksu Bora ve Asena Günal, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 73-86.

4 Dergi hakkında ayrıntılı bir okuma için bkz. Aksu Bora, *Femizim Kendi Arasında*, Ayizi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 205-207.

5 Derginin yalnızca bir sayısı Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Derginin tüm sayılarına ulaşmam için bana özel arşivini açan Aksu Bora'ya teşekkür ederim.

sürece ilişkin bilgilendirme ve sürecin en az komplikasyon ve acısız geçmesi için verilen hizmetlere vurgu yapmaktadır (a.g.m., 4-5). Türkiye'de ise, yasal dönemde de yasal olmayan dönemde de kürtajın kadını aşağılayıcı ve baskılayıcı bir süreç yarattığını ve tıbbi dilin kadını yok saydığını iddia etmektedir. "Türkiye'de kürtaj, ister legal ister illegal koşullarda olsun, kadını terörize ederek yaşanan bir süreç. Ahlâki yargılamaların güçlü baskıları bir yana, bizzat tıp adamlarının kürtaj aleyhtarı hallerindeki kadını adam yerine koymama tavırlarından hep çok rahatsız olduğumu düşünmüşümdür" (a.g.m., 5). Derginin genelinde kürtaja ilişkin politik bir tutum olmasa da bu yazı, dönemin yasallıkla yetinen tavrına küçük bir müdahale olması bakımından önemlidir.

AKP döneminde feminizmin kürtajı politikleştirme biçimleri ve söylemsel hatları

Türkiye'de feminist hareket, üreme ve cinselliği gündemine alırken çoğu zaman, annelik kavramını ve cinsel özgürlüğe yönelik saldırıları/şiddeti odağına almıştır. Kürtajın yasal olması, feminist hareket açısından hakkında politik bir argüman geliştirilmediği ölçüde, yeterli bir kazanım izlenimi vermektedir. Nitekim *Amargi*'nin 2008 Güz sayısında, "Feminist hareketin önüne koyması gereken temel gündem nedir? Niçin?" sorusuna, cinsel politika, şiddet, kadın istihdamı, neoliberal patriyarka, savaş, barış, demokrasi, yoksulluk, farklılıklara dayalı feminist dayanışma gibi meseleler etrafında yanıtlar verilmiş (Öz, 2008: 23-28), kürtaj öncelikli bir gündem olarak görülmemiştir. 2012'de patlak veren kürtaj tartışmalarına kadar *Amargi* dergisinde, üreme ve kürtaj hakkında, yalnızca bir tane yazı bulunmaktadır. 2008 Kış sayısında, sağlıkta dönüşüm programının, kadın sağlığı ko-

nusundaki olumsuz etkilerini inceleyen yazıda, kadının üreme konusundaki kararlarını kendisinin seçemediği, kadın sağlığına ilişkin pek çok şeyi kapsamayan bir sistem olduğu savunulmuştur (İşleğen, 2008: 10-11). Erdoğan'ın 2008'deki üç çocuk söylemi, hükümetin pronatalist politikalara geçtiğinin göstergesi olsa da o dönemde çıkan dergilerde buna yönelik feminist argümanlar üretilmemiştir. Kadınlar o dönem tepkilerini, özellikle 8 Mart yürüyüşlerinde, "Diyelim ki doğurduk sen mi bakacaksın?", "Tayyip şaşırma sabrımızı taşırma kendin yat kuluçkaya bir Türkçük, iki Türkçük, üç Türkçük doğurmaya," gibi sloganlarla göstermişlerdir (*Bianet*, 2008b). Bu slogan, çoğalması istenen nüfusun kimler olduğunu da işaretlemesi bakımından, iktidarın biyo-siyasetini açık etmektedir.

AKP döneminde kürtajın feminist gündeme girmesi ilk olarak, Sosyalist Feminist Kolektif tarafından çıkarılan *Feminist Politika* dergisinin 2010 Yaz sayısındaki, "Kürtaj hakkı: Rahim bizim, hayat bizim, karar bizim" adlı dosya ile olmuştur. *Feminist Politika* dergisinin 2009 Sonbahar sayısında, "Bedenimiz Bizimdir" adlı dosyanın altında yeni üreme teknolojilerini biyolojik annelik söylemini ve kadını annelik ile malul gören anlayışı yüceltmesi sebebiyle eleştiren (Yetener, 2009: 26-27) bir yazıyla beraber, kürtajı eş iznine bağlayan yasayı sorunsallaştıran (Gülüm, 2009: 44) bir yazı mevcuttur; ancak kürtaja ilişkin feminist argümanların sunulması, 2010 Yaz sayısı ile başlamıştır. Sosyalist Feminist Kolektif'in kürtaj konusunda ortak fikirlerini ifade ettikleri yazıda, kürtaj, kadının bedeni üzerindeki tasarruf hakkı çerçevesinde bireysel bir tercihe değil, toplumsal bir hakka yaslanan bir hatla savunulmuştur:

> Kürtaj hakkının feminist savunusu, ancak kadınların kendi bedenleri, yaşamları ve kimlikleri üzerindeki tasarruf hak-

> kı üzerine kurulabilir. Kadınların doğurganlığı temelinde kurulan erkek vesayetine; birey olarak erkeklerin, devletin, sermayenin, tıbbın kadın bedenini tahakküm altına almaya çalışmasına toptan karşı çıkmak için, kürtajı bireysel bir tercih olarak değil, kadınları özgürleştirecek bir toplumsal hak olarak kabul etmeli ve bu temelde savunmalıyız (Sosyalist Feminist Kolektif, 2010: 22).

Cenin statüsü konusunda, potansiyel haklara işaret edilip, ceninin yaşama hakkının mutlak bir hak olmadığı, kadının kendi bedeni üzerindeki tasarruf yetkisinin ve seçme hakkının bu yüzden üstün olduğu yargısına varılır (Uğurlu, 2010: 25-26). Kürtaj hakkına erişmedeki mevcut engelleri eleştirip, devletin sağlıklı ve güvenli kürtaj hizmeti sunması gerektiğini iddia ederken (Davas, 2010: 24), kürtaj süresi konusunda kararın, kadınların özgül koşullarına göre belirlenmesi gerektiğini vurgularlar (Sosyalist Feminist Kolektif, 2010: 23). *Feminist Politika* dergisinde kürtaj savunusu kadının bedeni ve cinselliği üzerindeki hakkı ve üreme özgürlükleri temelinde savunulmuştur. Liberal hak söylemlerinden ayrılan bu görüş sadece yasal kürtajı değil kürtaja erişmedeki meseleleri de konu edinir. Devlet bir yandan kürtaj hizmetine kadınların erişimini garanti altına almalı, bir yandan da yasal süre gibi konularda geri çekilmeli ve bu alanda düzenleme yapmamalıdır. *Feminist Politika* dergisinde düşülen ikilem hem meseleyi toplumsal bir hak olarak görüp hem de kadının haklarını üstün kılarak cenin/kadın karşıtlığını üreten liberal söylemi beslemesidir. Ceninin hakkı/kadının hakkı tartışmasına giren tüm görüşler, karşıt refleksle-rini yeniden üretir ve meseleyi cenin/kadın karşıtlığı sarmalından çıkaramaz. Cenine ilişkin söz üretmek meseleyi politik, toplumsal, ekonomik bağlamlarının ikinci plana atıldığı, ahlâki bir düzlemde tartışmanın risklerini taşır. Bu da daha

önce de vurgulandığı gibi yaşam hakkı gibi moral olarak üstün bir hak karşısında "yaşamsal" görünmeyen seçim hakkı savunusunun kolayca karalanmasına yol açar.

2012'de Erdoğan'ın, "Her kürtaj bir Uludere'dir," açıklamasından ve kürtajı kısıtlamaya ilişkin yasal düzenlemelerin yapılacağının duyurulmasının ardından, kürtaj, Türkiye'de tüm feminist hareketlerin gündemine oturmuştur. Sokak eylemliliğini ilk başlatan Sosyalist Feminist Kolektif, 27 Mayıs'ta Dolmabahçe Başbakanlık ofisinin önünde, "Kürtaj haktır, Uludere katliam", "Kürtaj hakkımdan başbakana ne?" yazılı pankartlarla Erdoğan'ın açıklamalarını protesto etti. 30 Mayıs'ta, Ankara Kadın Platformu, benzer sloganlarla bir eylem düzenledi ve hükümeti, hem Uludere olayındaki yaklaşımı hem de kürtaj söylemi üzerinden eleştiren bir basın açıklaması yaptı. Bu eylemleri, 7 Haziran'da yirmi iki şehirde eş zamanlı yapılan oturma eylemi, 28 Haziran'da "Bekâret, Gebelik, Kürtaj Fişlenemez" pankartıyla yapılan yürüyüşler izledi. Eylemlilikleri organize etmek için Kürtaj Haktır Karar Kadınların Platformu oluşturuldu. Platform, kırkı aşkın örgütün bir araya gelmesinden oluşmuştur ve temel talepleri öncelikle, güvenli, sağlıklı ve erişilebilir bir kürtaj hakkı olmakla birlikte, yasal sürenin on iki haftaya, tecavüz durumunda yirmi dört haftaya çıkarılmasını ve yine tecavüz durumunda kadının beyanının yeter kabul edilmesini, kadınların doğum kontrol yöntemlerine ücretsiz olarak ulaşabilmesini ve erkeklerin korunma yöntemlerinin arttırılmasını, eş izninin yasadan çıkarılmasını, sezaryenin kadının ve doktorunun kararına bırakılmasını isteyen maddelerden oluşur (Sosyalist Feminist Kolektif, 2016). Platform bir broşür hazırlayarak kadınları kürtaj konusunda bilgilendirmeyi amaç edindiği gibi, mevcut yasal ya da uygulamadaki sorunları tartışmaya açmaktadır. Broşürde kürtaj hakkı, yaşam hakkı ve vücut bütünlüğü hakkı doğrultu-

sunda savunulmuştur (Kürtaj Haktır Karar Kadınların Platformu, 2012). Kürtaj kararının kadının olması gerektiğini savunan platform, bu argümanı hem doğum ve hamileliğin kadının vücudunda gerçekleşmesi hem de doğumdan sonra çocuk bakımı ile ilgili neredeyse tüm sorumluluğun toplumsal olarak kadına yüklenmesi ile açıklar (a.g.m.). Burada yine Jaggar'ın teorisiyle uyumlu bir argüman söz konusudur. Platformunun aktivistlerinden Ayşegül Taşıtman ve Sakine Günel, hükümetin kürtajla ilgili çıkışını, neoliberal ve muhafazakâr politikaların bir ürünü olarak değerlendirmiş ve cinsiyetçiliğin bu politikalar ekseninde derinleştiği iddiasında bulunmuşlardır (Taşıtman ve Günel, 2014: 62). Aktivistler, kürtajın bir seçim değil, patriarkal sistem içinde bir zorunluluğa tekabül ettiğini belirterek, seçim yanlısı ve beden savunusu yapan görüşleri, kadını biyolojik alana hapsetmekle eleştirmişlerdir (a.g.m., 63). Platformun basın açıklamalarında dile getirdiği, "Kürtaj hakkımızı tartıştırmıyoruz," ifadesi, uzun bir yasal kürtaj sürecinden sonra, kısıtlanmasının yarattığı korkuya hızlı verilmiş bir tepkisellik izlenimi vermektedir. Bu reaksiyoner çıkış, kürtajın Türkiye'de feministler arasında bile yıllardır tartışılmadığı ve söylem üretilmediği bir mesele olarak, aslında sözü iktidara vermek istemeyen bir anlayışın ürünüdür. Halbuki, tartışmanın kendisi, hem feminizm içindeki görüşlerin çeşitliliğini ortaya çıkarmış hem de politik olarak iktidarın söylemlerini sorunsallaştırmak için imkânlar sunmuştur. Aksu Bora, bu çıkışın kimi tartıştırmadığının belirsizliğine gönderme yaparak kürtaja dair farklı bir argüman ortaya koyabilecek kadınları da içerebileceğine işaret eder (Bora, 2012a: 32). Bu feminizm içindeki görüşleri, "doğru feminizme" göre eleştirmek gibi tutumların ortaya çıkmasına sebep olur (Özkazanç, 2013: 253). Karakuş ve Günel, kürtaj tartışmalarının, feminizm içinde farklı söylemlerin benimsenmesine yol aç-

tığını ve bunun da bundan sonra da devam edecek önemli tartışma konuları ürettiğine dikkat çekerler; "Kürtaj hak mıdır? Bedenimiz bizimdir sloganı mücadeleyi böler mi? Ben üzerinden kurulan söylemin politik karşılığı nedir? Kürtaj hakkı mücadelesi kadın-erkek beraber mi yürtülmeli? Kürtaj bir doğum kontrol yöntemi olabilir mi?" gibi (2012: 14).

Eylem ve yürüyüşlerin yanında, "Kürtaj Yasaklanamaz" başlıklı bir imza kampanyası başlatılmıştır. 900 örgüt ve 55.000 kişi tarafından imzalanan ve cumhurbaşkanı, başbakan, aile ve sosyal politikalar bakanı ve sağlık bakanına gönderilen metin, kürtajın yasaklanmasının, kadının yaşamı, sağlığı, cinselliği ve doğurganlığı üzerindeki haklarının ihlali demek olduğunun, kadını güvensiz koşullarda gerçekleşecek kürtajlara itmesi bakımından, kadın ölümlerini arttıracağının vurgulandığı bir çağrı yapar (Sosyalist Feminist Kolektif, 2012a). Metinin içerdiği talepler ise, Kürtaj Haktır Karar Kadınların Platformu'nun sunduğu taleplere oldukça benzer bir biçimde, kürtajın güvenli, ücretsiz ve ulaşılabilir olması, yasal sürenin uzatılması, kontraseptif yöntemlere ulaşımın sağlanması ve erkeklere yönelik korunma yöntemlerinin yaygınlaştırılması, cinsel eğitimin verilmesi, doğum izninin arttırılması, kreş, çocuk bakımı gibi konularda, daha iyi, kapsamlı hizmet verilmesi şeklinde özetlenebilir (a.g.m.).

Bu dönemdeki tartışmalara, Türk Tabipler Birliği Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu tarafından da açıklama gelmiştir. Açıklamada, kürtaj hakkı, kadınların yaşam hakkı olarak nitelendirilmiş ve gebelikteki ölüm sebeplerinden ilkinin, güvenli olmayan yollarla yapılan kürtaj olduğu gerçeği sunulmuştur (Türk Tabipler Birliği Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu, 2012). Kürtaj yasağından etkilenecek olanın kadın olduğunu hem gebelik ve risklerini üstlenen olması hem de çocuk bakımındaki cinsiyetçi düzenin sorum-

luluğu kadına yüklemesi bağlamıyla açıklayarak kadının hayatının ömür boyu değişeceği vurgulanır (a.g.m.). Tüm bunlar ışığında, açıklamada kürtaj, bir toplumsal hak olarak savunulur: "Kürtajın yasal bir hak, bir seçim özgürlüğü olarak savunulması kadar, sosyal bir hak olarak savunulması da yaşamsaldır. Çünkü kadınlar için özgür, ücretsiz, ulaşılabilir, yasal bir kürtaj hakkı aynı zamanda yaşam hakkıdır. Kadınlar devlete değil, kendilerine aittir!" (a.g.m.).

Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği (TJOD) ise yaptığı basın açıklamasında, güvenli yollarla yapılan kürtajın anne ölümlerine etkisine dikkat çekmiş ve Türkiye'nin bu yolda gerçekleştirdiği ulusal eylem planlarıyla, anne ölümlerinin azaldığını vurgulamıştır (Tjod, 2012). TJOD daha sonra, "Kürtaj Raporu" hazırlayarak bilimsel veriler sunup, kürtajın yasaklanması durumunda kadın sağlığını nasıl olumsuz etkileyeceğini açıklamıştır (Tjod, 2013). Rapora göre, güvenli olmayan düşükler sonucunda, dünyada her sekiz dakikada bir kadın ölmektedir (a.g.m.). Dünya Sağlık Örgütü 2007 verilerine göre, bu her yıl 68.000 kadının ölümü, 5,3 milyon kadının ise sakat ya da hasta olması anlamına gelmektedir (a.g.m.). Türkiye'de 1983 ve 2008 yıllarını esas alarak karşılaştırma yapıldığında, kürtajın yasallaşmasından sonra, anne ölüm hızı altı kat azalmıştır ve Türkiye'deki düşüğe bağlı anne ölüm oranı %2'dir (a.g.m.). Rapora göre, kontraseptif yöntemlerin kullanımı iki katına çıkmıştır ve bu doğrultuda isteyerek düşük hızı da üç kat azalmıştır (a.g.m.). Türkiye dünya ortalamalarına göre, gerek anne ölümlerinde gerekse kürtaj sıklığında oldukça iyi bir durumdadır. Rapor, kürtajın yasaklanmasının, sadece anne ölümlerini dramatik bir biçimde arttıracağını, eğer kürtaj oranları düşürülmek isteniyorsa, cinsel sağlık konusunda eğitimi yapılandırmak, aile planlaması hizmetlerini etkin kılmak, kontraseptif yöntemlere ulaşımı sağlamak ve erkek-

lerin katılımını arttırmak gibi önlemlerin alınması gerektiğinin altını çizer (a.g.m.).

Kürtaj tartışmaları ekseninde yürütülen bir diğer kampanya ise, *Bianet*'in "Kürtaj Hakkı" kampanyasıdır. Kampanyanın öne çıkardığı slogan ise, "Benim Bedenim, Benim Kararım" olmuştur (*Bianet*, 2012b). Kampanyada istenen, kadınlar için; "Benim Bedenim, Benim Kararım" ya da "Benim Meselem", erkekler için ise; "Kadının Bedeni, Kadının Kararı", "Sevgilimin Bedeni, Sevgilimin Kararı" ya da "Bu Kadınların Meselesi" gibi sloganların, bedene ya da bir kağıda yazılarak, çekilen fotoğrafların yollanmasıdır (a.g.m.). *Bianet* ekibi bu kampanyaya başlamadan önce, yapılan toplantılarla, dünyada ses getiren, dikkat çekiciliği olan kampanya örneklerini araştırmış ve görsel kullanılarak yapılan kampanyaların görünürlüğünün daha fazla olduğu kanaatiyle bu yöntemi seçmiştir (TÜSEV, 2013).

Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı'ndaki kadın akademisyenler de "Kürtaj Tartışmasına Tepkisiz Kalma" başlıklı bir imza kampanyası başlatmışlardır (*Bianet*, 2012c). Çağrı metninde, kürtajın yasaklanmasının kürtajı azaltmayacağı, güvenli olmayan yollarla yapılan kürtajı arttıracağı ve bu sebeple kadın ölümlerini arttıracağı kaygısı dile getirilirken kürtaj, kadının cinselliği üzerinde denetimi olmadığı için başvurulan son çare olarak ifade edilmiştir (*İpetitions*, 2012). Kampanyaya 12.000'e yakın kişi imza vermiştir (a.g.m.). Bir diğer imza kampanyası ise, "Bedenime Dokunma" başlığı ile, hükümetin kürtajı sınırlamayı öngören yasa tasarısına karşı dava açmak, sessiz kalmamak çağrısı yapmaktadır (*İstanbulgerçeği*, 2012). Emine Ayhan, "Bedenime Dokunma" söyleminin iktidarın biyopolitik stratejisine yeterli bir argüman üretemediğini, bedeni iktidarın yönetme mantığından soyutlayarak, saf bir ideolojik olgu olarak görerek, ona yine bu boyutta refleksif bir tepki verdiği-

ni iddia eder (2012: 13-14). Bu söylem kadının bedenine ilk defa müdahale ediliyormuş, sanki demografik veya sağlığa ilişkin sebeplerden dolayı kadının bedeni başka hiçbir müdahaleye maruz kalmamış izlenimi vermesi bakımından, seçim yanlısı söylemlerin bireyci ve soyut argümanlarına gönderme yapar (Özgüler ve Yarar, 2017: 148).

> Bedenimi her hareket ettirdiğimde, hatta bunu her düşündüğümde onun mutlak egemenin yasasına tabi olduğunu biliyorken, onu sadece yaşatmak için günde on-on iki saat kadar çalışmak zorundayken, kadın görünümümden dolayı kamusal alanda aşırı görünürlük ile görünmezlik sarkacında bir varoluş sürerken, sözün kısası onun üzerindeki yasal, ekonomik ve cinsi/cinsel sınırlanmayı her dakika hissederken, sanki bedenlerimize ilk kez dokunuluyormuş gibi bir izlenim yaratıyordu bu söylem. Bu yüzden bedene yaptığı vurgunun âdeta "bedensiz," yani bedenin bilincinden uzak bir saf-düşüncenin ürünü olduğunu düşünmekten kendimi alamadım (Ayhan, 2012: 14).

Erdoğan'ın açıklamasıyla başlayan kürtaj tartışmalarına yönelik ilk tepkiler, eylemler ve kampanyalar bu şekilde özetlenebilir. Bu tartışmalar, Türkiye'de feministler arasında çeşitli savunma hatlarının doğmasına sebep olmuştur. Feministler içindeki çeşitliliğin indirgenemeyeceğini kabul ederek öne çıkan üç hattın argümanlarının, politikleştirme biçimlerini görmek açısından incelenmesi gerekmektedir. İlki, tartışmaların başlamasından önce kürtaj dosyası çıkararak, kürtajı toplumsal bir hak olarak savunduğunu iddia eden, *Feminist Politika* dergisi yoluyla görüşlerine yer veren, Sosyalist Feminist Kolektif'tir. Kürtajın Türkiye gündemine oturmasından sonra, *Feminist Politika* dergisi 2012 Yaz sayısında, bu tartışmaları değerlendirmek için kürtaj mini dosyası hazırlamıştır. Dergide, kürtaj hakkının basit bir seçim

hakkı olmadığı, çünkü yasal hakların onlara ulaşılmasını garanti etmediğini belirterek, kürtaj hakkından anlaşılması gerekenin, devletin bu hakkın gerçekleştirilmesi için gereken tüm koşulları yerine getirdiği, ihtiyaçların tüm kadınları kapsayacak biçimde karşılandığı, bir toplumsal hak kavrayışında söz edilir (Toksöz ve Barın, 2012: 12-13). Devletin rolünün sadece bu şartları sağlamakla sınırlı olduğu, bunun ötesindeki hiçbir düzenlemenin kabul edilmediği belirtilir (a.g.m., 13). Sosyalist Feminist Kolektif'in sitesindeki bir başka yazıda ise, Baytok, hak anlayışını yine toplumsal bir bağlama yerleştirse de argümanlarının "Bedenimiz Bizimdir" sözüyle özetlenebileceğini iddia etmektedir. (2012a)

> Kürtaj haktır çıkışı gerici değildir, elitist de değildir. Çünkü kürtajın hak olduğunu tekrarlarken varolan bir haktan geriye düşmek yerine ucuz/ücretsiz, erişilebilir, sağlıklı ve kadının beyanı doğrultusunda karar verilecek bir hak talebini açığa çıkarıyoruz. Aynı zamanda erkeklerin korunmasının bu meselenin esasına dair olduğunu dile getiriyoruz. Kadınlar için doğum kontrol yöntemlerinin eksikliğinden söz ediyoruz. Kadınların cinsel ilişkiyi reddebileceklerini önemle vurguluyoruz. Kürtaj hakkının cinsellikle doğurganlığın ayrıştırılması anlamında da pozitif bir yanı da olduğuna dikkat çekiyoruz. Zaten feminist bakış açısıyla ele alındığında bir toplumsal hakkı savunmak ancak bu şekliyle olabilir (...) Zorla doğurmak, istemeden hamile kalmak, çocuk yetiştirecek gücü olmamak, çocuk bakımının kadına yüklenmesi gibi bir sürü nedene yönelik bir yasal düzenleme kürtaj hakkı. Elbette her yasal düzenleme gibi erkek egemen yansımaları var. Kürtaj kararını inisiyatifimize almak için mücadele ederken emeğimiz ve cinselliğimizle ilgili arka planın mücadelesini de birlikte verdik. "Bedenimiz bizimdir" sözü aslında tüm bunları dile getiriyor (a.g.m.).

Bu tarz argümanlar, her ne kadar kapsayıcı olduğunu iddia etse de liberal seçim yanlısı görüşün soyut kadın kategorisi desteklemektedir, çünkü bahsettiğimiz beden kimindir ve bu bedenler homojen bir biçimde mi iktidarın dolayımına girmekte ve aynı deneyimleri mi yaşamaktadır sorularını gün yüzüne çıkarır (Özgüler ve Yarar, 2017: 149-150). Türkiye'de Kürt feminist hareket, özellikle 90'lardan sonra, Türk feministleri yaşadıkları kadınlık deneyiminin içerdiği etnik, sınıfsal ve azınlık olma anlamlarını yok saymakla eleştirerek onlardan ayrılmıştır (Çaha, 2011: 439). 1995'te faaliyete geçen ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi), Kürtlerin olduğu illerde kadınları hedef alan, okuma-yazma, sağlık, kadın girişimciliği, sosyal-kültürel aktiviteleri yaygınlaştırmayı öngören merkezlerdi (a.g.m., 443). Merkezlerin işlevleri Kürt kadınlar tarafından, asimilasyon ve doğum kontrolün sağlanmasıyla, Kürt nüfusunu azaltma, kontrol altına alma olarak görülürken, Türk feministler bu merkezleri, Kürt kadınların kamusal alanda sesini duyurmasının bir aracı olarak yararlı buluyorlardı (a.g.m.). Kürt feministler, bu doğum kontrol politikasının siyah kadınlara yapıldığı gibi, bir tür soykırım olduğunu ve bunu, Türk feministlerin anlayamadığını iddia ederler (a.g.m.). İktidarın biyopolitik stratejisinin yaşatma ya da ölüme atma olduğunu ve nüfusla olan ilişkisinde, hangi nüfusların artması hangilerinin ölüme atılmasının istendiğini Türkiye'de örnekleyebileceğimiz Kürtler, kimi zaman Uludere, kimi zaman doğum kontrol politikaları ile bunu yaşamaktadırlar. Bu nedenle başa dönecek olursak, bedenlerin iktidarın işleyişiyle yüzleşmeleri holistik bir biçimde anlaşılamaz.

İkinci söylemsel hat, hak söylemlerini eleştiren *Amargi* yazarları tarafından çizilmiştir. Esra Demir, kürtajı hak üzerinden savunduğumuz zaman, hakların yorumlanmasında, uyuşmazlıklarda, hakkın sınırlılıklarında karar verici olan

devleti, haktan nasıl yararlanacağımız konusunda karar verici tayin etmiş oluruz, bu da devletin politikaları doğrultusunda hakkımıza karşı tavır almasına yol açar, diyerek eleştirir (2012: 11). Kürtajı hak olarak ele almak, tüm kadınlar için aynı güçlendirici etkiyi yapamayabilir, çünkü kadınlar arasındaki etnik, sınıfsal, cinsel farklılıklar denetim mekanizmasının farklı işleyişlerine cevap üretemez (a.g.m., 9). "Kürtajı bir hak olarak savunduğumuzda, bir beden denetim biçimine karşı koruma talep ederken, başka denetim biçimlerine maruz bırakılan kadınların hikâyelerini dışlamış, farklı denetim biçimleri arasındaki bağı kopartmış ve belki de başka deneyimlerden geçen kadınlara karşı kullanılabilecek argümanların inşasına yol açmış olmaz mıyız?" (a.g.m.). Hak söylemi aynı zamanda, iktidarın kurduğu dile benzer biçimde, bizi kadın/cenin karşıtlığına götürür. Kürtaja ilişkin hak uyuşmazlıklarında, kadın ve cenini birbirlerinin hakkını ihlal eden, birbirleriyle zarar ilişkisi kuran karşıt özneler olarak konumlandırmış oluruz (a.g.m., 10). Aksu Bora da, hak argümanıyla çıkış yapmayı Uludere analojisinden sonra, iktidarın beklediği, istediği ele oynamak olarak değerlendirir (2012b). Bora, "Hak dediğimiz şey, kürtajın kendisi olamaz, ancak kürtaj gibi zor bir kararı aldıktan sonra, güvenli ve sağlıklı koşullarda kürtaj olmak hakkından söz edebiliriz," der (a.g.m.). Diğer bir deyişle, haktan bahsedeceksek, kürtaj yüzünden ölmemek hak olabilir, kürtajın kendisi değil (Bora, 2012a: 34). Bora'nın hak argümanlarına temel karşı çıkışı, iktidarın Uludere ile kürtajı beraber anmasındaki mantığın yeteri kadar açık edilmeyip meseleyi iktidarın çizdiği çerçeveler içinde tartışmanın tuzağına düşülmesidir (a.g.m., 32). "Erdoğan'ın açıklamalarını basit bir gündem saptırması olarak alamayız, çünkü Uludere'de de kürtaj söyleminde de kastedilen kimin öleceğine ya da kimin yaşayacağına iktidarın karar vereceğidir"

(a.g.m., 33). Bora, feminizm içinden verilen tepkinin de iktidarın bu yetkisinin sorgulanması yönünde olması gerektiğini düşünmektedir (Tokdoğan, 2012: 184). Bora'ya göre, kürtaj hak olsun olmasın kadınlar yine kürtaj olurlar, çünkü bazen bu kararı vermek gerekebilir, dolayısıyla kadınların çoğu hangi inanç ve düşüncelere sahip olurlarsa olsunlar kürtaj yasağına karşı çıkarken söz üretmemiz gereken yer burasıdır; kürtaj yasağına farklı deneyimlerle, argümanlarla iktidarın eylemlerini sorunsallaştırarak politika üretilmelidir (Bora, 2012a: 34). Alev Özkazanç tarafından da paylaşılan bu görüş (2013), kürtajın biyopolitik bağlamlarını teşhir eder. Kürtaj konusundaki söylemler iktidarla hesaplaşmaya gitmeden, iktidarın elinde tuttuğu yaşatma hakkını sorunsallaştırmadan kurulduğu takdirde yaşama ilişkin feminist bir politika üretmenin olanaklarını sunamaz. Kürtaj iktidarın söylemlerinde yaşama hakkıyla bir araya gelirken feminizm seçim, hak gibi söylemlerden öte iktidarın yaşam anlayışını sorgulamalıdır.

Amargi yazarları, kürtaj tartışmalarındaki "Benim Bedenim, Benim Kararım" sloganını da tartışmaya açmışlardır. Zeynep Direk, "Benim, Bedenim" ifadesinin iki anlamı olduğuna dikkat çeker; birincisi, bedenimin sahibi benim olarak anlaşılabilecek, bedeni sahiplik ilişkisi üzerinden bir nesneye indirgeyen anlayış, ikincisi ise, ben bedenimim olarak anlaşılabilecek, ben ve bedenin ayrı olmadığı fikrine yaslanır (2012: 5). İlk anlayış, bedenin sahibinin kim olduğu tartışmalarını beraberinde getirdiği için, kürtaj tartışmalarında öne çıkarılan anlam bu olmuştur (a.g.m., 6). Benim bedenim olmam önermesi ise, sıklıkla bedenden ibaret olmakla özdeşleştirilip o bedeni biçimlendirmek için gereken denetim pratiklerine açılmaya yol açmaktadır (a.g.m.). Direk, ruh/beden ikiliğinin ötesinde bir yorum yapılıp, kürtaj meselesinde, benin özgürlüğünün üremenin denetiminin elin-

de olmadığı bir durumda sınırlanacağını ileri sürerek, bu özgürlük ile kürtajı haklı çıkarır mıyız sorusunu sorar (a.g.m., 6-7). Beden kavrayışı aynı zamanda, fetüs için de bir konum yaratılması gerekliliğini oluşturur. Fetüs bedenin bir parçası olarak kabul edilirse, statüsünü ve haklarını bedenden ayrı ileri süremez, eğer taşıyıcı bedenden farklı ise, ondan ayrı ileri sürebileceği hakları da vardır (a.g.m., 7). İlk durumda kürtaj, fetüsü ilgilendirmeyen, bedenin bir parçasının kesilip atılması iken, ikinci durumda, bir başkasının yaşam hakkını ihlal etmek anlamına gelebilir, ancak fetüsün anneden bağımsız bir varlık olduğunu ileri süremeyiz (a.g.m.). Direk, cenin ile kadın arasındaki ilişkiyi çok farklı bir bağlamda anlamamız gerektiğini öne sürüyor; "Burada başka aynıya bağlıdır, aynı başkaya yalnızca mekân olmakla kalmaz, onun yaşamsal koşullarını sağlar, besin ve oksijen verir, büyümesi için gerekli, tüm kimyasal şartları sağlar (...) Kürtaj ayrı bir varlığın hayat hakkını ortadan kaldırmak değildir; öyleyse, yaşamak için aynıya bağlı olan başkaya yaşama koşullarını sağlamayı reddetmektir yalnızca" (a.g.m.). Bu görüş Judith Jarvis Thomson'ın kemancı analojisine benzemektedir. Kemancının varlığı ayrı gibi görülse de yaşamak için aynıya bağlıdır. Direk'in argümanı, Thomson'ın adaletsiz yere öldürmeme olarak nitelendirdiği düşünceyle paralellik taşır. Ancak Thomson başkalarına karşı fedakârlık yapmak zorunda olmadığımızı vurgulayarak ceninin statüsünün öneminin olmadığını belirtirken Direk ceninin statüsünü belirlemek için aynı argümanı kullanmaktadır.

Benim bedenim söyleminin, derin bir felsefi tartışması yapılabilir. Beden üzerindeki tasarruf yetkisi nerde başlar, sınırları var mıdır, benden ayrılmış bir beden var mıdır ya da bedenden ayrı bir ben var mıdır gibi sorulara cevap ararken kürtaj tartışmalarında önemli bir nokta gözden kaçırılmış olur; iktidarın biyopolitikası, yalnızca bedenleri mi denetim

altına almaya çalışıyor? Hükümetin açıklamalarına bu sloganla karşı çıkmak, meseleyi hem indirgiyor hem de fetüsün yaşam hakkı argümanıyla gelen iktidarın karşısında, asla kazanılamayacak ahlâki bir üstünlük savaşı verilmiş olunuyor. Nitekim Erdoğan, Diyarbakır'da yaptığı konuşmada, bu sloganı hedef alarak feministleri eleştirmiştir; "Diyorlar ki bu vücut benimdir, tercih hakkımı kullanırım. Bunun daha çok feminist kesim propagandasını yapıyor. Bunun yanında yaşam hakkı var. Biz yaşam hakkından hareket ediyoruz. Bir vücutta cenin öldürüldüğünde ha yaşam halinde öldürülen ha orada. Bizim için aynıdır. Bunu öldürme hakkına kimse sahip değil" (*NTV*, 2012b).

Feminizm içinde kürtajın nasıl bir deneyim olarak ele alınması gerektiği ile ilgili tartışmalarda, kimi feministler kürtajın zor, duygusal bir karar olduğunu ileri sürerken kimi feministler de meseleyi ahlâki ve duygusal bir zemine çekmenin bir savunma hattı yaratmaktan çok, kadını anne olarak gören anlayışı ürettiğini iddia eder. Sosyalist Feminist Kolektif yazarlarının genel eğilimi, kürtajın "zor bir seçim" olarak sunulmasını, tartışmayı ahlâki düzleme çekip bu seçimin tercih edilmemesi için psikolojik baskıya maruz bırakılmaya yol açtığı için eleştirmektedir (Toksöz ve Barın, 2012: 12). Demet Bolat da kürtaja başvuran kadınların çoğu zaman bir zorunluluk halinden bu tercihi yaptığını, ancak kürtajı tartışırken zorunluluk, pişmanlık, suçluluk gibi kavramlarla tartışmak zorunda olmadığımızı vurgulamaktadır (2012: 19). Yine Feminist Politikanın 15. sayısında kürtaj hikâyelerini anlatan kadınların yazılarında dikkat çeken, meseleyi vicdani bir sorun olarak kurgulamamalarıdır (Dürdane vd., 2012: 17-18). *Amargi* dergisindeki yazılarda ise, kürtajın kadın için kolay bir deneyim olmadığı üzerinde durulmuştur. Direk, kürtajın acı bir deneyim olduğunu; hatta yapıldığı dönemde bunu hissetmeyen kadınların bile, o ka-

yıp hissinin hafızasında bir yerlerde olduğunu mutlaka duyumsayacağını iddia eder (2012: 5). Bora da kürtajın kategorikleştirilebilecek bir deneyim olmadığını, her kadının, hatta aynı kadının farklı kürtajlarının, farklı deneyimler[6] olduğunu savunurken bunun duygusal bağlamlarından kaçınmanın mümkün olamayacağını savunur (2012a: 32). Bu duygusal bağlam, ben ve öteki arasında kurduğumuz hatta, beni ben yapanın, ötekine olanlar olduğu bir politik söyleme işaret eder; "Hiçbirimiz kendimizden ibaret değiliz" (a.g.m., 33). Petchesky, kürtajın "gerekli kötülük"[7] olarak feministler tarafından kurban söylemleriyle savunulmasının, kadınların koşullarının evrensel olarak erkek şiddetine indirgenmesine ve anneliği idealleştirerek her istenmeyen gebeliğin sonlandırılmasını trajedi olarak gösterilmesine yol açtığı için eleştirir (1990: 389). Petchesky, bireysel deneyimlerin acı verici olup olmadığı hakkında bir yargı sunmadığını, deneyimin toplumsal terimlerle nasıl ifade edilebileceğinin üzerinde durduğunu ifade eder (a.g.m., 390). Jeannie Ludlow, feminizmin, kürtaj söylemlerinde travmatik olma derecesine göre bir hiyerarşi kurulduğunu öne sürer (2008: 29). Ensest, tecavüz, aile içi şiddet gibi, kürtajın zorunluluk olduğu ve politik olarak anlatıldığı, kürtajın haklı sebep olarak desteklendiği durumlar ve söyleyemediğimiz şeyler olarak adlandırdığı, kontraseptif yöntem kullanmama ya da yanlış kullanma, kürtaj sonrası keder, kürtaj yaptırmanın ekonomisi gibi kürtajı savunmada sessiz kalınan durumlar arasındaki ayrıma işaret eder Ludlow (a.g.m., 29-30). Bu travma söylemleri, kürtaj yaptırmanın tüm diğer nedenleri-

---

6 Kürtaj yaptıran kadınların verdikleri farklı duygusal tepkiler üzerine yapılan çalışma için bkz. E.W. Freeman, "Influence of Personality Attributes on Abortion Experiences", *American Journal of Orthopsychiatry*, cilt 47, sayı 3, s. 503-513.

7 Petchesky bu ifadenin, hamileliğin bir mağduriyet sonucu meydana geldiğini, bu yüzden kürtaj gibi bir "kötülüğe" mecbur kalındığını işaretlediğini öne sürer.

ni en iyi ihtimalle sorgulanır, en kötü ihtimalle anlamsız kılar (a.g.m., 33). Sujatha Jesudason benzer bir şekilde, kürtaj anlatılarında genel olarak kadını kurban pozisyonuna sokarak ve kürtajı onların hikâyelerinin odağı yaparak dile getirdiğimizi savunur (2015: 3). Bu kurban anlatımında kadın, güçsüz ve yardıma, desteğe muhtaçtır ve genellikle en savunmasız yoksul, renkli, genç, kırsalda yaşayan, tecavüz kurbanı kadınlar bu grubu oluşturur (a.g.m.). Jesudason, hikâyelerde kadına değil kürtaja odaklanarak, kürtajı bir sonuç gibi gösterip, ona ulaşmadaki yolculuğu önemsemeyerek, ilham ya da güç verici hikâyeler oluşturamadığımızı iddia eder (a.g.m.). Jesudason'a göre, kadınların zorlukları nasıl aştıklarını, kendileri ve toplum hakkında ne öğrendiklerini, kürtaja ulaşmak ya da ulaşamamaktan neler çıkardıklarını anlatmaları, feminist hareket için kahraman bir anlatı geliştirmeye yarar, bu da insanların deneyimleri arasında kurulan hiyerarşi tartışmalarına odaklanmalına değil, birbirleriyle gerçek bağlar kurmalarına yol açar (a.g.m., 3-5).

Kürtaj deneyimine ilişkin toplumda mağdur söylemleri dolayıma sokmak, her kadının yeterli bir nedeni olup olmadığını kanıtlaması, kürtajını meşrulaştırması gerektiğine ilişkin bir algı yaratmaktadır. Her kadın bu deneyimi gerek zor gerek herhangi bir vicdani hissin olmadığı biçimlerde farklı şekillerde yaşayabilmektedir. Bu yüzden, kadınların bu farklı hikâyeleri birbirleriyle paylaşmaları, kimi için yara sarma işlevi, kimi için ise daha güçlü hissetmeye yarayabilir, ancak daha da önemlisi kürtajın bir gerçeklik olduğu, kadınlar tarafından konuşulduğu bilgisini dolayıma sokar. Kadınları kürtaj kararı vermeye iten sebeplerin, toplumsal koşulların üzerinden atlanılmaması gerektiği gibi, kadınlar salt bu koşulların ürünü değillerdir. Buna yönelik politikalar geliştirebilirler, kürtajı ve dolaşıma giren tüm söylemleri altüst edebilirler.

Hükümetin kürtaj düzenlemelerine karşı yürütülen eylemlerde, feminizmin uzun yıllardır tartıştığı "Eylemlere erkekler gelmeli mi?" meselesi, yine öne çıkan tartışmalardan biri olmuştur. Sosyalist Feminist Kolektif, kürtaj için eylem çağrısının muhatabı olarak kadınlara seslenmiştir ve çağrı metninde kadınların katılımı sıklıkla vurgulanmıştır (2012b). Hatta Cemre Baytok, erkeklerin eylemlere gelmemesi gerektiğini açıklayan bir yazı yazmıştır (2012b). Baytok, kadınların yaşadığı ezilme, sömürülme ve şiddetin bir grup olarak erkekler tarafından yapıldığını ve bu nedenle feminist mücadele yürütülürken erkeklerden bağımsız bir mücadele yürütülmesi gerektiğini öne sürer (a.g.m.). Kürtaj eylemine katılmak isteyen "iyi niyetli" erkeklerin söylemleri, bu sistemin bir parçası olmalarını değiştirmez ve faili oldukları bir mücadelenin parçası olamazlar. Baytok yazının sonundaki dipnotta, bahsedilen erkeklerin trans bireyler olmadıklarını not düşer. Bu bile, yazının tümünde kesin sözlerle ifade edilen kadınlar/erkekler dikotomisinin, aslında ne kadar kaygan bir zeminde olduğunu gösterir. Feminizmin, toplumsal cinsiyet, queer gibi kavramlarla olan ilişkisinden sonra, kategorik bir erkeklik ve kadınlık yaratmak ve erkeği ne olursa olsun patriarkanın faili addetmek, sistemin söylediklerini kabul etmek demektir (Tokdoğan, 2012: 188). Bora'nın sözleriyle; "Tamam adam sana kadın, ötekine erkek diyor ve hayat onun böyle demesi üzerine kuruluyor da sen bunu niye o kadar değişmez bir şey gibi alıyorsun? Sana verilen isme neden bu kadar hevesle sahip çıkıyorsun? Erkekler ve kadınlar ataerkiyle ilişkilerinde o kadar da kolay ayrıştırılabilir iki cinsiyet mi?" (a.g.m.). Feminizmin kürtaj savunusunda kadını merkeze alan söylemleri, queer aktivistler tarafından, heteronormatif cinselliği doğruladığı için eleştirilir (Sutton ve Borland, 2018: 1383). Kadınların kürtaj olmasını yasaklayan bir yasa, trans erkek için, hem kürtaja eri-

şimi yasaklamış, hem de toplumsal cinsiyetini inkâr etmiş olur, dolayısıyla toplum ve devlet katında kurgulanan kürtajın öznesinin nasıl değişebileceği sorusunu sorar queer kürtaj savunucuları (a.g.m., 1381). Arjantin örneğinde, kürtaj konusunda, cinsiyetten öte üreme kapasitesini vurgulayan bir mücadele yapılması sonucunda, kürtaj yasasında, kürtaj hakkı kadınlara değil, "hamile kalma kapasitesi olan insanlara" verilmiştir (a.g.m., 1389).

Üçüncü politik hat ise, Müslüman kadın yazarların ortaya attıkları görüşler etrafında şekillenmiştir. Yazarların çoğu, dinî inanışları sebebiyle kişisel olarak kürtaj yaptırmaya karşı olsalar da hükümetin çıkışını hem dinin yorumlanması hem de eril söylemler yüzünden eleştirmişlerdir (Kubilay, 2014: 390). İslâmi kadın yazarlar bir yandan da feministlerin beden üzerinden geliştirdikleri argümanlara karşı çıkarak yasak kürtajın yol açacağı sorunlara işaret etmişlerdir (a.g.m.). Yazarların hükümete yönelik eleştirilerinin temelini, kürtajı yasaklamanın esasen dinsel saiklerle değil, ekonomik-politik sebeplerle olduğunu görmeleri oluşturur (a.g.m., 399). Yazarlar, hükümetin diğer politikalarının dine uymadığına işaret ederek altında yatan esas sebebin, nüfusu çoğaltma, ucuz iş gücü ve hatta doğu-batı nüfus dengesini sağlama anlayışı olduğunu vurgularlar (a.g.m., 401). İslâmi kesimin erkeklerinin dinden uzaklaşarak kapitalizme hizmet eden uygulamalara yöneldiklerini ifade ederler (a.g.m., 402). Karşı çıkışlarının ilk boyutu bu söylemlere dayanırken diğer bir boyutu, kürtaj tartışmalarındaki eril söylemler/erkek dili ile ilgilidir (a.g.m., 403). Kullanılan eril dilin, hem otoriter, katı, buyurgan yanlarına işaret edilir hem de erkeklerin kadınlarla ilgili meselelerde kendilerine bu kadar birincil söz hakkı edinmeleri eleştirilir (a.g.m., 403). Ancak bu eril dili eleştirirken yapılan vurgu çoğu zaman, kadının rahmine düşen fe-

tüsle ilk elden kurduğu hayallerle, süslü bir annelik imajına yaslanmaktadır:

> Bebeğin, dünya ne kadar kalpsiz olursa olsun, yine de karaya adım atma, müşahede ve tezahür alanına çıkma, doğma hakkı vardır hakkaniyet tarafından bakılınca. Kadın yalnız ve ıssız bırakıldığı acımasız koşullarda, bebeğin dünyayı adımlayamamış ayakları, çarpan kalbi ve susturulmuşluğu karşısında herc-ü-merc olurken, bir de başkalarının hiçbir iyilik vaat etmeyen kuru, boş, sadra şifa olmayan fikirlerini dinlemeye tahammülü olabileceğini hiç sanmıyorum. Rüyalarında bebeğin elinden tutup kırlarda dolaşmakta, uyanınca ruhunun iç odalarında kendini mahkûm etmektedir, gülüp oynar görünürken (Ramazanoğlu, 2012).

Yazarların eleştirdiği eril dil, özellikle hükümetin tecavüz durumunda bile "Doğurun, devlet bakar," yönündeki söylemlerini hedef alır (Kubilay, 2014: 404). Yazarlar, tecavüz durumlarında kürtaja daha ılımlı bakan bir tablo çizerler (a.g.m., 405). Bu aslında çelişkili bir önermedir, çünkü kürtajı belli durumlar için savunulabilir kılmak, cenin yaşamının hangi kategoriler altında değerli olup olmadığına dair belirsiz bir alan sunarken yaslanılan temellerin ne kadar dayanaksız olabileceğini gösterir. Dinî söylemlerin "Allah'ın verdiği canı Allah alır" kabulüne karşı, hangi koşullar altında bu yetkiyi alabiliriz, hangi durumlarda öldürme iktidarını savunabiliriz? Bu savunma hattı aynı zamanda, önceden değindiğimiz kurbanlaştırarak haklı çıkarma meselesine dayanarak kadının failliğini yok eder.

AKP'nin içinden yasanın değiştirilmesine karşı çıkan Fatma Bostan Ünsal, İslâmi çalışmalar profesörü Beyza Bilgin, İslâmi muhafazakâr yazar Başkent Kadın Platformu temsilcisi Hidayet Şefkatli Tuksal, İslâm hukukunu referans vererek, ruh 120 gün üflenmediği için, ruh bedene girmeden fe-

tüsün tahliye edilebileceğine dikkat çekerler (Frank ve Çelik, 2017: 210). Hükümetin İslâmi yorumlarının olduğundan hoşgörüsüz ve politik olarak değişebilen yönlerine vurgu yapan yazarlar, Diyanet'in de bu politikaların yürütücüsü olarak, kürtaj hakkında çıkardığı fetvalarındaki farklılıklara işaret ederler (a.g.m., 211). İktidarın bu dinî yorumlarına karşı çıkarken yazarların birçoğu, yasal bir düzenlemenin Müslüman olan olmayan, inanan inanmayan tüm kadınlara karşı, belli bir görüşü dayatmak anlamına geleceğini ifade ederler (Özgüler ve Yarar, 2017: 151).

İslâmi kadın yazarların değindikleri bir diğer nokta ise, kürtajı yasaklamanın sonuçlarıdır. Hidayet Şefkatli Tuksal, kürtajın yasaklanmasıyla kürtajın bitmeyeceğini, çünkü kadınların aile planlaması ve kontraseptif yöntemlere ulaşmada ciddi sıkıntılar çektiklerini ifade ederek merdiven altı uygulamalar sonucu kadınların hayatlarının tehdit altında olacağına dikkat çeker (2012). Cihan Aktaş da benzer bir biçimde, kadınların illegal yollarla da olsa, bu yola başvuracaklarını belirtir ve önemli olanın, kadını buna mecbur bırakan nedenlerin devamlılığının sağlanmaması olduğunun altını çizer (2012).

Kürtaj tartışmalarında hükümete karşı konumlarını bu şekilde özetleyebileceğimiz Müslüman kadın yazarların bir diğer itirazı, feministlerin kürtajı beden üzerinden ele alıp tartışmalarına yöneliktir. "Bedenim benimdir" anlayışını eleştiren yazarlara göre, bedenimiz bize emanet edilmiştir ve bedenimiz üzerindeki her türlü tasarruf yetkisinin sahibi olamayız (Kubilay, 2014: 408). Feministlerin eylem ve söylemlerinde kapsayıcı bir dil kullanmadıkları, toplumun nabzını tutmakta başarısız oldukları için, gösterilere katılamadıklarını belirten yazarlar, Müslüman kadınların da üreme ve doğum kontrolüne ilişkin sorunları olduğunun altını çizerler (a.g.m., 407-408). Beden üzerindeki tasarruf yetkisinin, ce-

ninin yaşamını sonlandırmak gibi bir hak vermeyeceğini ifade eden yazarlar, yaşama hakkını savunurlarken, çoğu zaman cenin yerine bebek sözcüğünü kullanarak, yaşayan bir canlı tasavvuru oluşturmayı amaçlarlar (a.g.m., 410). Yazarların kürtaj yasağına karşı bulundukları konum, kürtajı bir hak, tercih ve beden politikasıyla değil, yasağın kendisine yönelik bir politika üreterek ele almaları ve kişisel olarak da kürtaja karşı çıkmaları anlamında seçim yanlısı/yaşam yanlısı görüşlerin ötesinde bir yerdedir (Özgüler ve Yarar, 2017: 152). "Ben, kürtaja karşıyım. Ama devletin kadınlara ne yap(ma)ması gerektiğini söylemesine de karşıyım" (Atlas, 2012). Ancak kürtaj yasaklarının kadın sağlığını tehdit edeceğini öne sürerken, sadece tecavüz, ensest gibi durumları meşru kabul ederek, kadınların deneyimleri hakkında otoriter dilleri eleştirirken, bu deneyimlerin sadece çıkmazda olunduğunda, acı ile yaşandığını öngörerek, kadının bedeninden ayrı bir "bebek" tasavvuru çizip kadını taşıyıcı statüsüne indirgeyerek, yasakçı zihniyetten çok da uzağa gidildiği söylenemez.

Kürtaj, Biyopolitika ve AKP Üçgeninde Feminist Politikanın Olanakları

Türkiye'de feministlerin kürtaj tartışmalarındaki tutumlarının eleştirel değerlendirmesi önceki bölümde yapılmış, hak ve beden temelli argümanların sınırlılıkları gösterilmiştir. Öncelikle vurgulanması gereken nokta, kürtajın nasıl, ne şartlarda ve neye dayanarak gerçekleşirse gerçekleşsin, yasal olsun olmasın, bir gerçeklik olduğudur. Bu realitenin tanınması, kadınların bu zorunluluğa başvurmalarındaki koşulların da tanınmasını gerektirir. Zorunluluktan kasıt, meseleyi vicdani bir tartışmaya sürüklemek değildir, üzerinde ahlâki bir uzlaşının mümkün olamayacağı (olmasının da gerekli olmadığı) kürtajın, yaşamsal bir zorunluluk olarak kavranması gerekmektedir. Bu yaşamsal zorunluluktan kasıt ilk olarak, meselenin en basit biçimiyle "ölmemeyi" çağrıştırmaktadır. Feministlerin, "Yasal kürtaj değil, yasak kürtaj öldürür," sloganı (*Bianet*, 2012d) bu anlamda oldukça çarpıcıdır, çünkü yaşamı kutsadığını söyleyen iktidara karşı yaşamayı talep etmektir. Kürtaj yasağının nelere yol açtığından bahsettikten sonra, bu talebin eksik yanı, desteklenmesi gereken noktaları ve meseleyi hu-

kukun meselesi yapmanın, hangi noktaları kör bırakacağı anlatılacaktır.

Kürtajın yasak olduğu ülkelerde, kadınların önünde kabaca dört seçenek bulunmaktadır. Bunlardan ilki, doğurmaya mecbur kalmak, ikincisi, yasal olan ülkelere seyahat etmek, üçüncüsü, evde kadınların yıllar süren deneyimleri sonucunda buldukları düşük yapma yöntemlerine başvurmak ve sonuncusu güvenli olmayan, "merdiven altı" yerlerde kürtaj yaptırmaktır (Çoban, 2015: 90-91). Yasal ülkelere seyahat etmenin en bilinen örneğini, İrlanda'da yaşayan kadınlar oluşturmaktaydılar. İrlanda'da kürtaj yasağı, 2018'de 12 haftaya kadar kürtajın yasal olmasını öngören yasa tasarısının onaylanmasıyla sona ermiştir (*BBC*, 2018). 1983'ten beri İngiltere'ye kürtaj için seyahat eden en az 170.000 kadın olduğu bilinmektedir (NWCI, 2018). Elbette bu seyahatlerin hem mali hem manevi bedelleri yüksektir. Hem kliniğin hem ulaşım, barınma masraflarının karşılanması pek çok kadın açısından mümkün olmayabilir. Diğer yandan, operasyona yalnız gitmek zorunda kalmak, iş veya okuldan izin almak, operasyonu bir seyahatle olacağı için saklamanın zorlukları yaşanabilmektedir (Çoban, 2015: 90). Bir diğer seçenek, kadınların evde çeşitli otlar ya da aletlerle düşük yapmaya çalışmalarıdır. Kadınlar çoğunlukla, tavuk teleği, çiriş, şiş, sabun, maydanoz sapı, ebegümeci sapı gibi malzemelerle keseyi delmeye, rahimde kimyasal etki yaratmaya ya da çeşitli bitkiler içerek düşüğü başlatmaya çalışırlar (a.g.m., 91). Bu yollarla düşük başlatmaya çalışan kadınlarda kapılan mikrop, tüm vücuda yayıldığı için ya da şok, kanama ve böbrek yetmezliği oluştuğu ve hatta pek çok kadının organlarının çürümüş olduğu tespit edildiği için, düşük girişimi ölümleriyle sonuçlanır. Dünyada her yıl, 220.000 kadının kürtajla ilişkili sebeplerden öldüğü bilinmektedir ve Türkiye'de yasal olmadan önce anne ölümlerinin %50'den fazla-

sının nedeni, güvenli olmayan yollarla yapılan düşüklerdir (Durukan vd., 2015: 36-39).

Yasal olmayan kürtajın yol açtığı sorunlar ve ölümlerin boyutu görüldüğü gibi, yasallık mücadelesini veren pek çok ülkedeki kadın için hayati bir önem taşımaktadır. Ancak Türkiye'deki duruma geri dönecek olursak, yasallığın yeterli olmadığını güvenli ve ücretsiz kürtaj hizmetine ulaşmadaki sıkıntıların incelendiği bölümde, *de facto* bir kürtaj yasağı döneminden geçildiği anlaşılmaktadır. Feminizm, hukukun alanında mücadele etmeye devam ettiği sürece, sınırları iktidar tarafından çizilmiş bir alanda, yeterli özgürleştirici alanlar yaratmayı başaramaz. Belirlenecek yasal süreler ya da kabul edilecek koşullar hakkında söz üretmek, hangi durumlarda ve zaman aralığında ceninin alınabileceğine ilişkin bir tartışma yürütmektir ki bu bizi ceninin ne zaman insan sayıldığının belirlenmeye çalışıldığı o muğlak alana hapseder, tıbbın ve hukukun diliyle gerekçelendirilmeye çalışılan bu argüman, baştan kaybedilmiş, iktidarın çerçevesine hapsolmuştur. Alev Özkazanç, ceninin alınmasına ilişkin bu sürelerin, aslında kadınların deneyimi yoluyla kuşaktan kuşağa edinilen bilgilerle oluştuğunu savunmaktadır (2013: 257). Ceninin büyümesinin kürtajın risklerini arttırması, çevresindeki insanların fark etmesini istememe veya kadının psikolojisi için hamile kaldığını öğrendiğinden onu aldırmaya karar verene kadar geçen en kısa sürenin on-on iki hafta olması, yani kadınların kürtaj olma deneyimlerinin ulaştığı bir sonuçtur (a.g.m.). Özkazanç, dinin, tıbbın, hukukun bunu çeşitli ölçütler yaratarak sunmasına karşılık, bunun bir kadın pratiği olduğu realitesini vurgulamanın önemine işaret eder: "Bu realite, kadınların kendi beden, doğurganlık ve yaşamları üzerinde tam bir söz ve denetime sahip olamadıkları, çocuk doğurma ve bakımının son derece eşitsiz koşullarda kadınların sırtına yüklendiği ataerkil toplumların realite-

sidir" (a.g.m., 257-258). Bu realitenin kendisi, başta dile getirilen kürtajın yasal ya da değil, kadınlar tarafından yaşamsal bir zorunluluk olduğu fikrini açıklamaktadır. Bu sebeple, feminizm yasaların neden yeterli olmadığına dikkat çekmeli, iktidarın yaşam anlayışını tüm pratikleriyle sorunsallaştırıp, yaşamdan ne anladığını ortaya koymalıdır.

Öncelikle iktidarın kürtaj ile ilgili açıklamasının, "Her kürtaj bir Uludere'dir," cümlesiyle başlaması, bir tesadüf, gündem değiştirme, üstünü kapatma taktiği olmanın tersine niyetini açık etmek, biyopolitikasını en yalın haliyle ortaya koymak olarak okunduğu takdirde, yaşamdan ne anladığı teşhir edilebilir. İktidarın yaşam kavrayışını anlamak, kaçış hatlarını, farklı arzuları göstermek ve örgütlemek için yol sunacaktır. Burada belirtilmesi gereken bir husus, iktidarın yapıp ettiklerine odaklanıp buradan bir feminist politika üretmek değildir, aksine bunları teşhir etmeyi önemsemeli, ancak karşıhegemonyayı kurabilecek dinamiklere işaret edilmelidir. Biyopolitik uygulamalar özellikle üreme kapasitesinden dolayı kadın bedenini ve yaşamanı düzenlenme ve denetlemeye yönelmektedir. AKP'nin özellikle üçüncü döneminden sonra, kadın ve aileye ilişkin politikalara ağırlık vermesi, bu bağlamda kürtaja fiili engeller koyması cinsiyetçi atağının bir kutbunu oluştururken, diğer taraftan, yapılan açıklamalarla kadınları ve feministleri hedef gösteren nefret söylemleri dolaşıma sokulmaktadır (Özkazanç, 2015b: 24-25). Ancak iktidarın biyosiyasetini anlamlandırmak için, kadınların belki başat olduğu ama herkesi çeşitli düzeylerde içine alan pratiklere de işaret etmek gerekmektedir. AKP'nin gerek kadın politikalarında, gerekse toplumun tüm katmanlarını çeşitli biçimlerde denetleyen diğer tüm biyopolitik yönelimlerinde, hayattan yana ve hayatın yaşanabilirliğini arttıran bir uğrağa rastlanmadığı gibi, nüfusu "makbul vatandaşlık" hatlarıyla bölen, bu şekilde ekonomik verimliliği sağlayan, neolibe-

ral politikaları muhafazakâr bir toplum mühendisliği ile yürüten, yönetemediği tüm unsurlara karşı daha otoriter pratiklere yönelen, farklı yaşam biçimlerine karşı giderek daha sert tepkiler veren, bir iktidar görünümü yaratmaktadır. Kadına yönelik şiddetin, kadın cinayetlerinin yükselişe geçmesi, Soma'daki madencilerin ölmesi, Gezi eylemleri sırasında polisin orantısız güç kullanımı sonucu ölen gençler, Tahir Elçi, Hrant Dink, Ceylan Önkol, Dilek Doğan cinayetleri, Cizre'de bodrum katında yaşanan katliam, Ankara Gar patlamasında ölenler...iktidarın sessiz kaldığı, "ölmesine izin verdiği" örneklerden sadece birkaçı iken, yaşam hakkı savunusu yapılan fetüs için, yaşamın olanaklarına dair neler söylenebilir? Her şeyden önce, bu fetüsün bir takım potansiyelleri taşıması gerekmektedir: ucuz işgücü, milleti için canını vermeye hazır asker, bakım işlerine gönüllü ideal kadın, anne, baba, Türk, Müslüman, namuslu, heteroseksüel, evli... O durumda bile yaşamın kıyısına düşme riski hep vardır. İktidarın sözde yaşam savunusunun altında aslında çok daha temel bir düşünce yatmaktadır; karar yetkisi. Kürtaj tartışmalarında kadını fetüsü öldüren, onunla karşıt pozisyona sokmak, ölüme karşı yaşamı savunuyor olarak görünmenin bir yoludur. Ancak iktidarın esas elinde tutmaya çalıştığı güç, kimin öleceğine, kimin yaşayacağına karar veren olma yetkisidir (Tokdoğan, 2012: 185). Butler, kimi hayatların hayat olarak sayılmadığı çerçeveler yoluyla, yasının tutulmamasına işaret eder (2015: 43). İdrak edilebilir bir yaşamı belirleyen şey, yasının tutulabilirliğidir, bir yaşamı yası tutulabilir kılan, idrakını sağlayacak normları doğru biçimde tekrarlamaktır (Butler, 2005). Bu ölümlerin yasının tutulmaması, yaşamlarının da yaşam olarak algılanmaması anlamına gelir çünkü yas tutmak ölümler karşısında öfke duymayı gerektirir, haksız bir ölüme duyulan öfkenin ise siyasi potansiyelleri, düzen ve hiyerarşiye olan tehdidi muazzamdır (Butler, 2015: 43).

Böyle bir iktidar tahayyülünde, kadınlar neden kürtaj olmak zorunda kalıyorlar? Tecavüz, ensest gibi evliliklerinde dahil olduğu tüm rıza dışı cinsel ilişkilerin varlığı, ekonomik, psikolojik ve sosyal açılardan bir çocuğun bakımını üstlenecek durumda olamamak, çocuk bakımına ilişkin sorumlulukların kadınlara yüklenmesi, bekâr olarak toplumsal baskıyı kaldıramamak veya babasız bir çocuk büyütmenin toplumsal ve ekonomik yüklerini üstlenmek istememek, esnek çalışma koşullarının güvencesiz işgücü konumunda olmak istememek, anne olmak istememek ya da yeniden anne olmak istememek... Kadınlar bu sebeplerin varlığı altında fetüsün durumunu vicdan meselesi olmaktan çıkardıkları için değil, bu sebeplere yol açan ataerkil, neoliberal, muhafazakar, milliyetçi tüm tonlara karşı yaşanabilir bir yaşamı savundukları için kürtaj oluyorlar.

> Kürtaj, bir hak olarak görüp düzenlendiği için değil, ya da bebeğin yaşamını vicdani bir sorun yaşamadan sonlandırılabilir bir şey olarak deneyimledikleri için değil, henüz doğmamış olanın yaşamı ile doğmuş olan çocukların ve kendi yaşamları arasında zor bir tercihe zorlandıkları için. Yaşamı, sadece canlı olarak var kalmanın ötesinde, kaderine sahip olma, kendi istediği gibi yaşama özgürlüğü olarak en geniş manasıyla gördükleri için (Özkazanç, 2013: 258).

Feminizm bu sebeple yaşamdan ne anladığını, yaşanabilir yaşamın koşullarını üretmeli ve iktidara karşı bir hayat politikası ortaya koymalıdır. Yasal değişikliklerin olmaması bu mücadelenin bittiğini göstermez, yaşamsal tüm zorunluluklara ve bu zorunlulukları dayatan koşullara karşı feminizmin söz üretmesi gerekmektedir. Yaşamı yeniden tanımlamaya ya da iddia etmeye yönelik herhangi bir düşüncenin riskleri vardır, çünkü yaşam, kendinden menkul bir anlama sahip değildir. Yaşam, koşullara bağlanmış, sosyal poli-

tik bir süreçtir. Ancak ne zaman iktidar yaşamı hedefi ya da nesnesi olarak alırsa, direniş de iktidara karşı kendini yaşamanın yanına koyar ve yaşamı iktidara karşı çevirir (Deleuze, 1988: 92). Bu iktidar ve direniş kavrayışının Butlercı yorumu, feminizmin kürtajı politikleştirme olanakları için kapı aralamaktadır. Butler, yaşam kavramını tanınma meselesi ile birlikte düşünüp bazı hayatların idrak edilebilir, bazı hayatların ise dışkılanmış olmasını sağlayan sosyal süreçleri sorunsallaştırır (2015). Tanıma, Butler'ın kavramsallaştırdığı yaşanabilir yaşamın olasılıkları konusunda önemli bir rol oynar. Kimin hayatının yaşanabilir bir özne olarak tanınmış ya da tanınabilir sayılabileceği sosyo-politik süreçler tarafından belirlenir (a.g.m., 13). Yaşanabilirlik o halde, sosyal olarak yaşanabilir bir hayatı, birbirimize bağlı varlıklar olarak sürdürme yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, kürtaj konusundaki tartışmaları yönlendiren hususlar yaşamın kendisi olmamalıdır, çünkü neyin yaşam ya da canlı sayılıp sayılmadığına yönelik argümanlar, tam da bazı hayatları idrak edilebilir, bazılarını dışkılanmış sayan çerçevelere hizmet eder (a.g.m., 25). Hayatın insanların birbirine bağımlılığı ve onu devam ettirecek sosyal koşullara bağlı oluşu, bir varlığın hayatta olmasından öte, hayatta kalması için gereken koşulları sorgulamayı mümkün kılar (a.g.m., 26). Bu sebeple Butler, kürtaj meselesinde yaşamın birbirine bağımlı koşullarını, yaşanabilir bir yaşamın koşullarını tartışmamız gerektiğine işaret eder (a.g.m., 29). "Bir hayatın gelişim şansının olmadığı yerde, olumsuz yaşam koşullarının iyileştirilmesi için uğraşmak gerekir (...) Biz esasen hayatın kendisine değil hayatı mümkün kılan koşullara karşı yükümlüyüz" (Butler, 2015: 29). Feminizm bu bağlamda, iktidarın kürtaj tartışmalarındaki çerçevelendirmesini, yaşam söylemini ve bu söylemin etrafındaki tüm çerçeveleri ifşa etmeyi önemsemeli, aynı zamanda yaşanabilir yaşam koşulla-

rı için mücadele etmelidir. "Bir iktidar matrisi içinde biçimleniyor olabiliriz ama bu, hayatımız boyunca bu matrise sadık kalmamız ya da onu istemsizce tekrar tesis etmemiz anlamına gelmez" (a.g.m., 151).

KAYNAKÇA

7/14787 Sayılı Yazılı Soru Önergesi, 2006, https://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-14787c.pdf (11.05.2019).

7/7940 Sayılı Yazılı Soru Önergesi, 2012, https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-7940s.pdf (14.05.2019).

2010/14 sayılı Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu Başbakanlık Genelgesi, 2010, *Resmî Gazete*, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100525-12.htm

2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1983, *Resmî Gazete*, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2827.pdf

4857 Sayılı İş Kanunu, 2003, *Resmî Gazete*, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf

5170 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 2004, *Resmî Gazete*, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/05/20040522.htm#1

5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 2004, *Resmî Gazete*, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm#1

5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2005, *Resmî Gazete*, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm

5763 Sayılı İş Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2008, *Resmî Gazete*, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/05/20080526-5.htm

5840 Sayılı Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu, 2009, *Resmî Gazete*, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5840.pdf

5982 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 2010, *Resmî Gazete*, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100513-1.htm

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun, 2012, *Resmî Gazete*, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6284.pdf

6354 Sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2012, *Resmî Gazete*, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/07/20120712-12.htm

Acar, Feride ve Altunok, Gülbanu, "The 'Politics of Intimate' at the Intersection of Neo-liberalism and Neo-conservatism in Contemporary Turkey", *Women's Studies International Forum*, cilt 41, sayı , 2012, s. 14-23.

AEP, "Evlilik Öncesi Eğitim Programı", 2012, https://www.aep.gov.tr/egitim-icerikleri/evlilik-oncesi-egitim-programi/ (23.04.2019).

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, "137 Sığınma Evi Yetmiyor Başlıklı Haberle İlgili Basın Açıklaması", 2018, web adresi: https://www.ailevecalisma.gov.tr/basin-aciklamalari/137-siginma-evi-yetmiyor-baslikli-haberle-%C4% B0lgili-basin-aciklamasi/ (29.02.2019).

Aiken, Abigail RA vd., "Abortion in Ireland and Northern Ireland", *Obstetrics, Gynaecology and Reproductive Medicine*, 2019, s. 1-2.

Akdoğan, Yalçın, *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

Akkaya, Gülfer, "Cinsiyet Eşitliği mi, Fırsat Eşitliği mi?", *Bianet*, 2011, web adresi: https://m.bianet.org/biamag/kadin/129022-cinsiyet-esitligi-mi-firsat-esitligimi (07.03.2019).

AK Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, 2002, http://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/ (12.02.2019).

Akın, Ayşe, *Türkiye İçin Yeni Bir Seçenek Tıbbi Düşükler*, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara, 2005.

Akın, Ayşe ve Aykut, Nihal Bilgili, "Nüfus Politikasının Oluşturulmasında Türkiye Deneyimi", *Sağlık ve Toplum*, cilt 21, sayı 3, 2011, s. 3-11.

Akın, Ayşe, "Türkiye'de Nüfus Doğum Kontrol Yöntemi ve İsteyerek Düşüklere Yönelik Politikalar: Nedenleri ve Sonuçları", *Toplum ve Hekim*, cilt 27, sayı 5, 2012, s. 323-336.

Akşam, "Tecavüze Uğrayan da Kürtaj Yaptırmamalı", 2012, web adresi: https://www.aksam.com.tr/guncel/tecavuze-ugrayan-da-kurtaj-yaptirmamali--1188 00h/haber-118800 (14.05.2019).

Akşit, Elif Ekin, "Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Yaklaşımları", *Toplum ve Bilim*, sayı 118, 2010, s. 179-197.

Aktaş, Cihan, "Rus Ruleti", 2012, web adresi: http://www.marmarayerelhaber.com/Cihan-AKTAS/8445-Rus-ruleti (28.07.2019).

Altuntaş, Nezahat ve Demirkanoğlu, Yahya, "Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarına Bakış: Muhafazakâr Demokratlıktan Muhafazakârlığa Doğru Evrilişin İzdüşümleri", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, cilt 8, sayı 1, 2017, s. 65-96.

Andrews, Courtney, "Alabama's Abortion Law Is Not About Protecting Life", *Anthropology Now*, cilt 11, sayı 1-2, 2019, s. 85-89.

Arda, Aslı ve Arda, Berna, "Physical and Non-Physical Obstacles on the Way: Non-discrimination in Health Services in Turkey", *International Journal of Bioethics and Health Policy*, cilt 1, sayı 1, 2016, s. 38-46.

Arsan, Esra ve Tolunay İşlek, Süheyla, "Haber Metinlerinde Biyoiktidarın Kurulumu: Kadın Bedeni ve Kızlı Erkekli Öğrenci Evi Tartışmaları", *Haber Okumala-*

n, yay.haz. Yasemin İnceoğlu ve Savaş Çoban, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 153-190.

Artiran Igde, Füsun; Gül, Rukiye; Igde, Mahir; ve Yalçın, Murat, "Abortion in Turkey: Women in Rural Areas and the Law", *British Journal of General Practice, cilt* 58, sayı 550, 2008, s. 370-373.

Asena, Duygu, vd. "Halkın Sağlığı Düşünülüyorsa Kürtaj Biran Önce Yasallaştırılmalıdır", *Kadınca*, Şubat, 1979, s. 67-71.

Aslantürk, Hüsnünur, "Türkiye'de Biyo-iktidar Açısından Sağlık Hizmetleri ve Kadın", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 20, sayı 3, 2016, s. 573-595.

Atay, Hazal, "Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye'de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları", *Fe Dergi*, cilt 9, sayı 2, 2017, s. 1-16.

Atlas, Meryem İlyada, "Kürtaja da Karşıyım Yasağa da", 2012, web adresi: http://www.radikal.com.tr/turkiye/kurtaja-da-karsiyim-yasaga-da-1090016/ (28.07.2019).

Ayata, Ayşe Güneş ve Tütüncü, Fatma, "Party Politics of the AKP (2002-2007) and the Predicaments of Women at the Intersection of the Westernist, Islamist and Feminist Discourses in Turkey", *British Journal of Middle Eastern Studies*, cilt 35, sayı 3, 2015, s. 363-384.

Ayhan, Emine, "Kürtaj ve Uludere: Sömürerek Öldürme ve Yaşatmadan Öldürme", *Amargi*, sayı 26, 2012, s. 12-16.

Ayşe, "Korkuyorum Çocuk", *Feminist*, sayı 4, 1988, s. 14-15.

Aytaç, Ahmet Murat, *Ailenin Serencamı: Türkiye'de Modern Aile Fikrinin Oluşması*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.

Balkız, Özlem, "Mikro Kredi ve Toplumsal Cinsiyet: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, cilt 14, sayı 3, 2015, s. 535-557.

Ballantyne, J. W., "A Plea For a Pro-maternity Hospital", *British Medical Journal*, cilt 1, sayı 2101, 1901, s. 813-814.

Balsoy, Gülhan, "Osmanlı Toplumunda Kürtajın Yasaklanması", *Toplumsal Tarih Dergisi*, sayı 223, 2012, s. 22-27.

Bannink, Anne ve Albaladejo, Julián, "The Accountability Interview Revisited: Deconstructing Anti-abortion Discourse in Spain", *Cogent, Arts & Humanities*, sayı 5, 2018, s. 1-18.

Bartky, Sandra Lee, "Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power", *Feminism and Foucault*, yay.haz. Irene Diamond ve Lee Quinby, Northeastern University Press, Boston, 1988, s. 61-87.

Baytok, Cemre, "Kürtaj Haktır Ne Demek?", 2012a, web adresi: https://www.sosyalistfeministkolektif.org/web-yazilari/kurtaj-web-yazilari/kurtaj-haktir-ne-demek/ (23.07.2019).

Baytok, Cemre, "Eyleme Erkekler Neden Gelmemeli", 2012b, web adresi: http://www.sosyalistfeministkolektif.org/web-yazilari/feminizm/eyleme-erkekler-neden-gelmemeli/ (27.07.2019).

Bayün, Selcen; Dinçer, Narin Ceren ve Çerçi, Seher, "Kadın Bakış Açısıyla Sezaryen", *Hukuk Gündemi*, sayı 1, 2014, s. 70-73.

BBC, "Erdoğan: Doğum Kontrolü ile Yıllarca İhanet Yaptılar", 2014, web adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141222_erdogan_dogum_kontrolu (19.05.2019).

BBC, "İrlanda'da Kürtaja İzin Veren Yasa Tasarısı Parlamentodan Geçti", 2018, web adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46562345 (02.08.2019).

BBC, "Papa: Kürtaj Yaptırmanın Kiralık Katil Tutmaktan Farkı Yok", 2019, web adresi: https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45808960 (29.10.2019).

Beisel, Nicola ve Kay, Tamara, "Abortion, Race and Gender in Nineteenth-Century of America", 2004, *American Sociological Review*, cilt 69, sayı 4, s. 498-518.

Berktay, Fatmagül, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm", *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, yay.haz. Mehmet Ö. Alkan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 348-61.

Bianet, "Evlilik ve Nikah Rehberinin Dağıtımı Durdu", 2005, web adresi: http://bianet.org/biamag/kadin/72613-evlilik-ve-nikah-rehberinin-dagitimi-durdu (08.04.2019).

Bianet, "Asena: Feminist Söylemden Etkilenmedim", 2006, web adresi: https://bianet.org/bianet/kadin/77986-asena-feminist-soylemden-etkilenmedim (29.07.2019).

Bianet, "Erdoğan: Başbakan Olarak Talebim En Az Üç Çocuk", 2008a, web adresi: https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/106151-erdogan-basbakan-olarak-talebim-en-az-uc-cocuk (12.05.2019).

Bianet, "Çoğalmak Yerine Savaşlar Olmasın, Çocuklar Ölmesin", 2008b, web adresi: https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/105463-cogalmak-yerine-savaslar-olmasin-cocuklar-olmesin (21.07.2019).

Bianet, "Ministry of Health Prepare Report on Abortion", 2012a, web adresi: http://bianet.org/english/gender/138718-ministry-of-health-prepare-report-on-abortion (15.05.2019).

Bianet, "Kürtaj Hakkın Kampanyası Başladı", 2012b, web adresi: http://bianet.org/bianet/insan-haklari/138763-kurtaj-hakki-kampanyasi-basladi (23.07.2019).

Bianet, "Kürtaj Tartışmasına Tepkisiz Kalma", 2012c, web adresi: http://bianet.org/kadin/ifade-ozgurlugu/138773-kurtaj-tartismasina-tepkisiz-kalma (23.07.2019).

Bianet, "Yasal Kürtaj Değil, Yasak Kürtaj Öldürür", 2012d, web adresi: https://bianet.org/bianet/insan-haklari/139128-yasal-kurtaj-degil-yasak-kurtaj-oldurur (02.08.2019).

Bianet, "Mahkeme: Kürtaj Ceninin Yaşam Hakkının İhlalidir", 2014a, web adresi: https://m.bianet.org/bianet/kadin/152892-mahkeme-kurtaj-ceninin-yasam-hakkinin-ihlalidir (29.05.2019).

Bianet, "Jinekologlar Erdoğan'a Doğum Kontrolünün Ne Olduğunu Açıkladı", 2014b, web adresi: https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/161112-jinekologlar-erdogan-a-dogum-kontrolunun-ne-oldugunu-acikladi (19.05.2019).

Bianet, "Erdoğan: 1-2-3-4 Çocuk, Gerisi Allah Kerim", 2014c, web adresi: https://bianet.org/bianet/siyaset/160991-erdogan-1-2-3-4-cocuk-gerisi-allah-kerim (19.05.2019).

Bianet, "Özel İstihdam Bürolan Kadınlar İçin Çözüm mü? Tuzak mı?", 2015, web adresi: http://bianet.org/bianet/kadin/169734-ozel-istihdam-burolari-kadinlar-icin-cozum-mu-tuzak-mi (23.04.2019).

Bianet, "AKP 2004'te Suç Haline Getiremediği Zinayı Yeniden Gündemine Aldı", 2018, web adresi: https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/194571-akp-2004-te-suc-haline-getiremedigi-zinayi-yeniden-gundemine-aldi (01.03.2019).

Bianet, "YÖK, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesini Sitesinden Kaldırdı", 2019, web adresi: https://bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/205668-yok-toplumsal-cinsiyet-esitligi-projesini-durdurdu (01.03.2019).

"Bir Kürtaj Hikayesi", *Somut*, cilt 3, sayı 30, 1983, s. 4.

Birgün, *Marjinal Gruplar Türk Kadını Temsil Edemez*, 2004, web adresi: https://www.birgun.net/haber-detay/marjinal-gruplar-turk-kadinini-temsil-edemez-21725.html (27.02.2019).

Birgün, *Yasaya Göre Kürtaj Serbest Ama Hastaneler Engelliyor*, 2009, web adresi: https://www.birgun.net/haber-detay/yasaya-gore-kurtaj-serbest-ama-hastaneler-engelliyor-45428.html (28.05.2019).

Birgün, *ABD'de Kadınlar Kürtaj Yasaklarını Protesto Ediyor*, 2019, web adresi: https://www.birgun.net/haber/abd-de-kadinlar-kurtaj-yasaklarini-protesto-ediyor-256697 (28.10.2019).

"Bize Yazar mısınız?", *Somut*, 1983, cilt 3, sayı 28, s. 4.

Bloomer, Fiona ve Fegan, Eileen, "Critiquing Recent Abortion Law and Policy in Northern Ireland", *Critical Social Policy*, cilt 34, sayı 1, 2014, s. 109-120.

Bolat, Demet, "Yaşam Hakkı Tartışmasına Dair", *Feminist Politika*, sayı 15, 2012, s. 19.

Bora, Aksu, "Birlik ve Beraberliğe En Çok Muhtaç Olduğumuz Şu Günlerde Kürtaj Yasağı", *Amargi*, sayı 26, 2012a, s. 32-34.

Bora, Aksu, "Evet, Uludere!", 2012b, web adresi: http://muhalefet.org/yazi-evet-uludere-aksu-bora-26-2650.aspx (25.07.2019).

Bora, Aksu, "Bunların Derdi Money", 2014, web adresi: https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/bunlarin-derdi-money-yayinlar (10.01.2020).

Bora, Tanıl, *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Bracke, Maud Anne, "Feminism, The State, and The Centrality of Reproduction: Abortion Struggles in 1970s Italy", *Social History*, cilt 42, sayı 4, 2017, s. 524-546.

Butler, Judith, *Kırılgan Hayat: Yasın ve Şiddetin Gücü*, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

Butler, Judith, *Savaş Tertipleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015.

Canel, Azize Nilgün, *Evlilikte İletişim ve Yaşam Becerileri*, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İstanbul, 2012.

Canikoğlu, Seher Kırbaş, "Feminist Bir Perspektifle Türk Ceza Kanunu'nda Cinsel Saldırı Suçu", *Fe Dergi*, cilt 5, sayı 1, 2013, s. 61-73.

Center For Health and Gender Equilty, "Global Gag Rule", 2018, web adresi: http://www.genderhealth.org/files/uploads/change/publications/CHANGE_GGR_fact_sheet.pdf (24.10.2019).

Cıbıroğlu, Yıldız, "Çizgilerle Kürtaj Sorunu", *Kadınların Sesi*, sayı 56, 1980, s. 14-15.

Cindoğlu, Dilek, "Kürtaj Olmama Hakkı", *Somut*, cilt 3, sayı 30, 1983, s. 4.

Cnnturk, *Diyanet'ten Kürtaj Açıklaması*, 2012, web adresi: https://www.cnnturk.com/2012/turkiye/06/04/diyanetten.kurtaj.aciklamasi/663647.0/index.html (14.05.2019).

Cnnturk, "Erdoğan Gurbetçilere Seslendi: 3 Değil 5 Çocuk Yapın", 2018, web adresi: https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-gurbetcilere-seslendi-3-degil-5-cocuk-yapin (19.05.2019).

Connold, Leslie, *The Abortion Myth: Feminism, Morality, and The Hard Choices Women Make*, University Press of New England, Hanover, 2000.

Coşar, Simten, "Başörtüsüne/Türbana Bakmak: Parçalı Siyasete Dair Feminizmin Sözü Var", *Birikim*, 226, 2008, s. 58-61.

Cumhuriyet, "Buz Gibi Sözler", 2010, web adresi: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/164212/Buz_gibi_sozler.html (20.03.2019).

Cumhuriyet, "AKP'li Vekilden İmam Hatip İtirafı", 2012, web adresi: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/366200/AKP_li_vekilden_imam_Hatip_itirafi.html (28.03.2019).

Cumhuriyet, "Kürtaj Bir Hastalık mıdır ki Medula'da Yeri Olsun", 2014, web adresi: http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/50267/_Kurtaj_bir_hastalik_midir_ki_Medula_da_yeri_olsun_.html (17.05.2019).

Çaha, Ömer, "The Kurdish Women's Movement: A Third-Wave Feminism Within the Turkish Context", *Turkish Studies*, cilt 12, sayı 3, 2011, s. 435-449.

Çatlakzemin, "11 Şubat 1989: Ankara'da Feminist Hafta Sonu Toplantısı Başladı", 2018, web adresi: https://catlakzemin.com/11-subat-1989-ankarada-feminist-hafta-sonu-toplantisi-basladi/ (30.07.2019).

Çatlakzemin, "1 Mayıs 1988: Sosyalist Feminist Kaktüsün İlk Sayısı Yayınlandı", 2019, web adresi: https://catlakzemin.com/1-mayis-1988-sosyalist-feminist-kaktusun-ilk-sayisi-yayinlandi/ (31.07.2019).

Çıtak, Zana ve Tür, Özlem, "Women between Tradition and Change: The Justice and Development Party Experience in Turkey", *Middle Eastern Studies*, cilt 44, sayı 3, 2008, s. 455-469.

Çiçeklioğlu, Meltem vd., *Aile Hekimliği Birinci Basamak Sağlık Ortamını Nasıl Dönüştürdü?*, Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, 2013.

Çoban, Funda, "Bir İnsan Hakkı Olarak Güvenli Kürtaja Erişim", *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 2, 2015, s. 79-112.

Çokar, Muhtar, *Kürtaj*, Babil Yayınları, İstanbul, 2008.

Davas, Aslı, "İsteğe Bağlı Kürtajın Önündeki Görünmeyen Engeller", *Feminist Politika*, sayı 7, 2010, s. 24.

Dayı, Ayşe, "Feminist Etik Açısından Cinsellik ve Üreme: Fetüsün Bireyliği ve Kadının Beden Bütünlüğü", *Fe Dergi*, cilt 9, sayı 1, 2017, s. 37-54.

De Gama, Katherine, "A Brave New World-Rights, Discourse and the Politics of Reproductive Autonomy", *Journal of Law and Society*, cilt 20, sayı 1, 1993, s. 114-130.

Dean, Mitchell, *Governmentality: Power and Rule In Modern Society*, Sage, Londra, 1999.

Deleuze, Gilles, *Foucault*, University of Minneasota Press, Minneasota, 1988.

Demir, Esra, "Kürtaj Hak Olursa Karar Kadınlara Kalır mı?", *Amargi*, sayı 26, 2012, s. 8-11.

Demirci, Tuba, ve Somel, Selçuk Akın, "Women's Bodies, Demography and Public Health: Abortion Policy and Perspectives in the Ottoman Empire of the Nineteenth Century", *Journal of the History of Sexuality*, cilt 17, sayı 3, 2008, s. 377-420.

Deveaux, Monique, "Feminism and Empowerment: A Critical Reading of Focault", *Feminist Studies*, cilt 20, sayı 2, 1994, s. 223-247.

Diken, "Başbakan'dan Kız Öğrencilere Evlilik Tüyoları: Çok Seçici Olmayın, Gülistandan Boş Çıkarsınız", 2014a, web adresi: http://www.diken.com.tr/basbakandan-kiz-ogrencilere-evlilik-tuyolari-cok-secici-olmayin-gulistandan-bos-cikarsiniz/ (23.04.2019).

Diken, "Erdoğan'dan İnciler: Kadınla Erkeğin Fıtratı Farklıdır, Feministler Anneliği Kabul Etmiyor", 2014b, web adresi: http://www.diken.com.tr/erdogandan-

inciler-kadinla-erkegin-fitratlari-farklidir-feministler-anneligi-kabul-etmiyor/ (19.05.2019).

Direk, Zeynep, "Benim Bedenim/ Bedenim Benim", *Amargi*, sayı 26, 2012, s. 4-7.

"Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi", 2015, https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/Diyanet%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Aile%20ve%20Dini%20Rehberlik%20B%C3%BCrolar%C4%B1%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Y%C3%B6nergesi.pdf

Doğanay, Ülkü, "AKP'nin Demokrasi Söylemi ve Muhafazakârlık: Muhafazakâr Demokrasiye Eleştirel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 62, sayı 1, 2007, s. 65-88.

Doğum Öncesi Bakım İzlem Protokolü Genelgesi, 2008, https://www.saglik.gov.tr/TR,11104/dogum-oncesi-bakim-izlem-protokolu-genelgesi-2008--13.html

Doğum Yardımı Yönetmeliği, *Resmî Gazete*, 2015, http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20157695.pdf

Dokuzeylülgazetesi, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Müslüman Aile Doğum Kontrolü Yapmaz", 2016, web adresi: http://www.dokuzeylulgazetesi.com/haber/cumhurbaskani-erdogan-musluman-aile-dogum-kontrolu-yapınaz-32095.html (19.05.2019).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2006, http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13744/plan9.pdf (10.05.2019).

Duden, Barbara, "The Fetus on the 'Father Shore': Toward a History of Unborn", *Fetal Subjects, Feminist Positions*, yay.haz. Lynn M. Morgan ve Meredith W. Michaels, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999, s. 13-25.

Durakbaşa, Ayşe, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 29-50.

Durukan, Elif, Bilgin Yanık, Filiz ve Akın, Ayşe, "Güvenli Olmayan Düşükler ve Türkiye'de Durum", *Sağlık ve Toplum*, cilt 25, sayı 1, 2015, s. 35-47.

Dürdane, Çağlayan, ve Ada, "Tanıklıklar", *Feminist Politika*, sayı 15, 2012, s. 17-18.

Ecevitoğlu, Pınar, *Namus, Töre ve İktidar: Kadının Çıplak Hayat Olarak Kuruluşu*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

Edmond, Jackie ve Burke, Erica, "It's Time For Abortion Law Reform in New Zealand", *New Zealand Women's Law Journal*, sayı 1, 2017, s. 200-207.

Emekvegül, "Türkiye'de ve Dünyada Kürtaj Tartışmaları", 2017, web adresi: https://ekmekvegul.net/file/turkiyede-ve-dunyada-kurtaj-tartismalari (29.05.2019)

Emir, İlkay; Erbaydar, Tuğrul ve Yüksel, Ayşe, "Şartlı Nakil Transferleri Uygulaması Kadınların Toplumsal Konumlarını Değiştiriyor mu?", *Fe Dergi*, cilt 5, sayı 2, 2013, s. 120-133.

Enright, Máiréad vd., "Abortion Law Reform in Ireland: A Model For Change", *Feminists@law*, cilt 5, sayı 1, 2015, s. 1-17.

Ertem, Ece Cihan, ""Anti-abortion Policies in Late Ottoman Empire and Early Republican Turkey: Intervention of State on Women's Body and Reproductivity," *Fe Dergi*, cilt 3, sayı 1, 2011, s. 47-55.

Euronews, "Bolsonaro'nun Milliyetçi ve Aşırı Sağ Çizgisi ile Brezilya'da Yeni Bir Dönem Başlıyor", 2019, web adresi: https://tr.euronews.com/2019/01/01/bolsonaro-nun-milliyetci-ve-asiri-sag-cizgisi-ile-brezilya-da-yeni-bir-donem-basliyor (29.10.2019).

Evrensel, "4+4+4: Çocuktan Gelin de Olur, İşçi de!", 2012, web adresi: https://www.evrensel.net/haber/35886/4-4-4-cocuktan-gelin-de-olur-isci-de (28.03.2019).

Feminist Yazarları ve İstanbullu Feministler, "Yaşasın 8 Mart Dünya Kadınlar Günü", *Feminist*, sayı 1, 1987, 30.

Foster, Serrin, "The Feminist Case Against Abortion", *America*, cilt 212, sayı 2, 2015, s. 14-18.

Foucault, Michel, *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France*, 1975-1976, ed. M. Bertani ve A. Fontana, Picador, New York, 2003.

Foucault, Michel, *Cinselliğin Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Foucault, Michel, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Frank, Ana ve Çelik, Ayşe Betül, "Beyond Islamic versus Secular Framing: A Critical Anaysis of Reproductive Rights Debates in Turkey", *Journal of Middle East Women's Studies*, cilt 13, sayı 2, 2017, s. 195-218.

Franklin, Sarah ve Ginsburg, Faye, "Reproductive Politics in the Age of Trump and Brexit", *Cultural Anthropology*, cilt 34, sayı 1, 2019, s. 3-9.

"Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik", *Resmî Gazete*, 2004, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/07/20040714.htm#5

Gilligan, Carol, *In A Different Voice*, Harvard University Press, United States of America, 1982.

Greenhouse, Linda ve Siegel, Reva B., *Before Roe v. Wade*, Kaplan Publishing, New York, 2012.

Grzebalska, Weronika ve Pető, Andrea, "The Gendered Modus Operandi of the Illiberal Transformation in Hungary and Poland", *Women's Studies International Forum*, sayı 68, 2017, s. 164-172.

Gülüm, Züleyha, "Kürtaj Hakkı Sorun Olmaya Devam Ediyor", *Feminist Politika*, sayı 4, 2009, s. 44.

Güneş-Ayata, Ayşe ve Doğangün, Gökten, "Gender Politics of the AKP: Restoration of a Religio-conservative Gender Climate", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, cilt 19, sayı 6, 2017, s. 610-627.

Haberler, "Doğumuna Sahip Çık Projesi - Bakan Ramazanoğlu", 2016, web adresi: https://www.haberler.com/dogumuna-sahip-cik-projesi-bakan-ramazanoglu-8175758-haberi/ (17.05.2019).

Habertürk, "Çocuğun Ne Suçu Var, Anası Kendisini Öldürsün!", 2012a, web adresi: https://www.haberturk.com/polemik/haber/747352-cocugun-ne-sucu-var-anasi-kendisini-oldursun-# (13.05.2019).

Habertürk, "Kürtaj Yaptıran Kadına Hapis", 2012b, web adresi: https://www.haberturk.com/polemik/haber/759732-kurtaj-yaptiran-kadina-hapis (15.05.2019).

Hawkins, Kristan, "Pro-life Concerns About IVF Include Abortion, Explotation", 2011, web adresi: http://www.lifenews.com/2011/09/06/pro-life-concerns-about-ivf-include-abortion-exploitation/ (14.05.2019).

Hekman, Susan J., "Editor's Introduction", *Feminist Interpretations of Michel Foucault*, yay.haz. Susan J. Hekman, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1996, s. 1-15.

Himmelweit, Susan, "More Than A Woman Right To Choose", *Feminist Review*, sayı 29, 1988, s. 38-56.

Hursthouse, Rosalind, *Beginning Lives*, Oxford University Press, New York, 1987.

Hürriyet, "Erdoğan: En Az Üç Çocuk Doğurun", 2008, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981 (11.05.2019).

Hürriyet, "Annenin Başına Kötü Bir Şey Gelirse...Gerekirse O Çocuğa Devlet Bakar", 2012a, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/annenin-basina-kotu-bir-sey-gelirse-gerekirse-o-cocuga-devlet-bakar-20660547 (13.05.2019).

Hürriyet, "AK Partili Üstün: Kürtaj Yasaklanmalı", 2012b, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ak-partili-ustun-kurtaj-yasaklanmali-20642744 (14.05.2019).

Hürriyet, "Düşük Yaptıran İlaca Yasak İsyan Ettirdi", 2012c, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/dusuk-yaptiran-ilaca-yasak-isyan-ettirdi-21450707 (16.05.2019).

Hürriyet, "Mahremiyet Butonu", 2012d, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/mahremiyet-butonu-20817037 (26.05.2019).

Hürriyet, "TBMM Başkanveikili Yakut: Kızlı Erkekli Eğitim Büyük Bir Yanlış", 2013a, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tbmm-baskanvekili-yakut-kizli-erkekli-egitim-buyuk-bir-yanlis-25165626 (28.03.2019).

Hürriyet, "Narkoz Vermeden Kürtaj Yaptılar", 2013b, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/narkoz-vermeden-kurtaj-yaptilar-22313236 (27.05.2019).

Hürriyet, "Erdoğan: Çalışıyorum Diye Annelikten İmtina Eden Kadın, Kadınlığını İnkar Ediyor Demektir", 2016, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/erdogan-calisiyorum-diye-annelikten-imtina-eden-kadin-kadinligini-inkar-ediyor-demektir-37291399 (19.05.2019).

Hürriyet, "Türkiye'yi ağlattı! Eski Eşinin Bıçakladığı Emine Bulut'un Son Sözleri: Ölmek İstemiyorum", 2019a, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiyeyi-aglatti-eski-esinin-bicakladigi-emine-bulutun-son-sozleri-olmek-istemiyorum-41310633 (10.11.2019).

Hürriyet, "AP Seçimlerinde İtalya'da Aşırı Sağ Tarihi Zafer Kazandı", 2019b, web adresi: http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ap-secimlerinde-italyada-asiri-sag-tarihi-zafer-kazandi-41227066 (29.10.2019).

İpetitions, "Kamuoyuna Çağrımızdır: Kürtaj Tartışmasına Tepkisiz Kalma", 2012, web adresi: https://www.ipetitions.com/petition/kamuoyuna-cagrimizdir-kurtaj-tartismasina-tepkisiz/ (23.07.2019).

İstanbulgerçeği, "Bedenime Dokunma", 2012, web adresi: https://www.istanbulgercegi.com/bedenime-dokunma-_22787.html (23.07.2019).

"İstemiyorum", *Pazartesi*, sayı 12, 1996, s. 2.

İşleğen, Yeşim, "Üreme ve Kadın Sağlığı Hizmetlerinde Karar Kimin?", *Amargi*, 11, 2008, s. 10-11.

Jaggar, Alison, "Abortion and Women's Right to Decide", *Living With Contradictions: Contraversies in Feminist Ethics*, yay.haz. Alison Jaggar, Westview Press, Colorado, 1994, s. 281-286.

Jesudason, Sujatha, "Who Are the Heroes in Abortion Narratives and What Role Do They Play in the Movement?", *Berkeley Journal of Gender, Law & Justice*, cilt 30, sayı 1, 2015, s. 1-5.

Juhász, Borbála, "Orbán's Politics - a Gender Perspective", *Friedrich Ebert Foundation Budapest*, 1-9, 2012, web adresi: https://eige.europa.eu/docs/9_HU.pdf (28.10.2019).

Kabasakal Badamchi, Devrim, "Abortion and Public Reason in Turkey: A Normative Evaluation of the Discourses of AKP and CHP", *Turkish Studies*, cilt 15, sayı1, 2014, s. 45-61.

Kadın İşçilerin Gece Postalarında Çalışma Koşulları Hakkındaki Yönetmelik, *Resmî Gazete*, 2004, http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.18628&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch

Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, 2018, web adresi: https://kadininstatusu.aile.gov.tr/uploads/pages/kadinin-guclenmesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-2018-2023/kgsbep-2018-2023-web.pdf (24.04.2019).

Kaleci AO, Mete Ç, Ünsal C, Yıldırım AK., "1983 Tarihli Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük"ün Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç", *Başkent Üniversitesi, Tıp Fakültesi XV. Öğrenci Sempozyumu, Bildiri Kitabı*, Ankara, 2013.

Kandiyoti, Deniz, "Bargaining with Patriarchy", *Gender and Society*, cilt 2, 3, 1988, s. 274-290.

Kandiyoti, Deniz, "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları: Gelecek İçin Geçmişe Bakış", *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar*, yay.haz. Serpil Sancar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 41-60.

Karabel, Meltem Pınar; Demirbaş, Muhlise, ve İnci, Mustafa Baran, "Türkiye'de ve Dünya'da Değişen Sezaryen Sıklığı ve Olası Nedenleri", *Sakarya Tıp Dergisi*, cilt 7, sayı 4, 2017, s. 158-163.

Karakuş, Filiz, ve Günel, Sakine, "Kürtaj Hakkına Hükümet Bariyeri Sürüyor!", *Feminist Politika*, sayı 15, 2012, s. 14.

Kasap, Tuğçe, *Women's Wombs as a Biopolitical Space in the Context of Biopolitics of Abortion in Turkey*, Central European University Gender Studies Department Master of Arts, Budapest, 2013.

Kaygusuz, Özlem, "Türkiye-AB İlişkilerinin Möbius Şeridi: AKP Reformculuğu ve AB Çokkültürlülüğü", *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu 2002-2009*, yay.haz. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Phoenix Yayınları, Ankara, 2013, s. 410-438.

Kaynak, Merve, *Bio-politics of the AKP Rule: Women, Sexuality and Reproduction*, İstanbul Bilgi University The Institute of Social Science Department of International Relations Master of Arts, İstanbul, 2016.

Kazete, "AKP Kotayı Kadınlara Hakaret Olarak Görüyor", 2005, web adresi: https://kazete.com.tr/haber/akp-kotayi-kadinlara-hakaret-olarak-goruyor-38674 (14.02.2019).

Keil, Thomas J. ve Andreescu, Viviana, "Fertility Policy in Ceausescu's Romania", *Journal of Family History*, cilt 24, sayı 4, 1999, s. 478-492.

Keskin, Ferda, "Sunuş: Özne ve İktidar", *Özne ve İktidar*, yay.haz. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11-24.

Keskin, İçten, "Amerika ve Türkiye'de Kürtaj Politikaları ve Feminizm Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı yüksek lisans tezi, İstanbul, 2014.

Kılıç, Azer, "Gender, Family and Children at the Crossroads Social Policy Reform in Turkey: Alternating Between Familialism and Individualism", *Children, Gender and Families in Mediterranean Welfare State*, yay.haz. Mimi Ajzenstadt ve John Gal, Springer, Londra, 2010, s. 165-180.

King, Angela, "The Prisoner of Gender: Foucault and the disciplining of the female body", *Journal of International Women's Studies*, cilt 5, sayı 2, 2004, s. 29-39.

Kingdom, Elizabeth, *What's Wrong With Rights? Problems for Feminist Politics of the Law*, Edinburg University Press, Edinburg, 1991.

Komut, Sultan, "Türkiye'de Kadın, Cinsellik ve Kürtaj", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, cilt 3, sayı 1, 2011, s. 87-95.

Konan, Belkıs, "Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 57, sayı 4, 2008, s. 319-335.

Kubilay, Çağla, "İslami Muhafazakar Kadın Yazarların Perspektifinden Kürtaj Tartışması: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Alternatif Politika*, cilt 6, sayı 3, 2014, s. 387-421.

Kumru, "Karşılaştırmalı Kürtaj Hikayeleri ve Bazı Sonuçlar", *Yeter*, sayı 5, 1989, s. 4-6.

Kuyucu, Nisan ve Öngel, Mehmet Murat, "Reproductive Rights: New Developments in Turkey", *World Congress on Constitutional Law*, 16-20 June 2014, Oslo, 2014.

Kürtaj Haktır Karar Kadınların Platformu, "İstemeden Hamile Kalırsanız", 2012, web adresi: https://www.womenonwaves.org/pt/media/inline/2015/3/6/e_kitap_brosur.html (22.07.2019).

"Kürtaj Nedir?", *Kadınların Sesi*, sayı 41, 1978, s. 21.

Kymlicka, Will, *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*, Oxfrod University Press, New York, 2002.

Lemke, Thomas, *Biyopolitika*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Ludlow, Jeannie, "The Things We Can Not Say: Witnessing the Trauma-tization of Abortion in the United States", *Women's Studies Quarterly*, cilt 36, sayı 1/2, 2008, s. 28-41.

Luthra, Rashmi, "Toward a Reconceptualization of "Choice": Challenges by Women at the Margin", *Feminist Issues*, cilt 13, sayı 1, 1993, s. 41-54.

Macfarlane, Emma, "Abortion Law Reform - What It Means For Primary Care", *Journal of Primary Health Care*, cilt 11, sayı 3, 2019, s. 91-92.

MacFarlane, Katrina A.; O'Neil, Mary Lou; Tekdemir, Deniz; Çetin, Elvin; Bilgen, Barış ve Foster, Angel M., "Politics, Policies, Pronatalism, and Practice: Availability and Accessibility of Abortion and Reproductive Health Services in Turkey," *Reproductive Health Matters*, cilt 24, sayı 48, 2016, s. 62-70.

MacFarlane, Katrina A.; O'Neil, Mary Lou; Tekdemir, Deniz; ve Foster, Angel, "It Was As If Society Didn't Want A Woman to Get An Abortion: A Qualitative Study in Istanbul, Turkey", *Contraception*, sayı 95, 2017, s. 154-160.

MacKinnon, Catharine, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

Markowitz, Sally, "Abortion and Feminism", *Social Theory and Practice*, cilt 16, sayı 1, 1990, s. 1-17.

Martel, Sara L., "Biopower and Reproductive Loss: Speaking Risk, Silencing Death-in-birth", *Cultural Studies*, cilt 28, sayı 2, 2014, s. 327-345.

McLaren, Margaret A., *Feminism, Foucault and Embodied Subjectivity*, State University of New York Press, Albany, 2002.

McNay, Lois, *Foucault and Feminism: Power, Gender and the Self*, Polity Press, Cambridge, 1992.

Medimagazin, "Bireyin Yaşam Hakkı Anne Karnında Başlar", 2012, web adresi: https://www.medimagazin.com.tr/ozel-saglik//tr-bireyin-yasam-hakki-anne-karninda-baslar-9-681-43977.html (14.05.2019).

Memurlar, 3Başbakanlıktan Evlenen Gençlere Aile Rehberi Kitapçığı", 2005, web adresi: https://www.memurlar.net/haber/19902/basbakanliktan-evlenen-genclere-aile-rehberi-kitapcigi.html (08.04.2019).

Miller, Ruth A., *The Limits of Bodily Integrity*, Ashgate Press, Boston, 2007a.

Miller, Ruth A., "Rights, Reproduction, Sexuality and Citizenship in the Ottoman Empire and Turkey", *Journal of Women in Culture and Society*, cilt 32, sayı 2, 2007b, s. 347-373.

Miller, Ruth A., "Biopolitics", *The Oxford Handbook Of Feminist Theory*, yay.haz. Lisa Disch ve Mary Hawkesworth, Oxford University Press, New York, 2016, s. 61-78.

Milliyet, "Tayyip: Türban Geri Planda", 2002, web adresi: http://www.milliyet.com.tr/2002/08/10/siyaset/siy03.html (15.02.2019).

Milliyet, "Kürtaj Kararı Yine Kadınlarda", 2004, web adresi: http://www.milliyet.com.tr/2004/05/06/guncel/gun07.html (09.05.2019).

Milliyet, "Düşüğe Yardımcı Olan İlaca Yasak", 2012, web adresi: http://www.milliyet.com.tr/dusuge-yardimci-olan-ilaca-yasak-gundem-1565478/ (16.05.2019).

Montero, Adela ve Villarroel, Raul, "A Critical Review of Conscientious Objection and Decriminalization of Abortion in Chile", *Med Ethics*, sayı 44, 2018, s. 279-283.

Mor Çatı, "ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri) Çalıştayı Sonuç Bildirgesi", 2013, Web Adresi: https://www.morcati.org.tr/tr/neler-yapiyoruz/basin-aciklamalari/177-sonim-siddet-onleme-ve-izleme-merkezleri-calistayi-sonuc-bildirgesi-21-subat-2013 (27.03.2019).

Mor Çatı, "Kürtaj Yapıyor musunuz? Hayır Yapmıyoruz!", 2015, web adresi: https://www.morcati.org.tr/tr/290-kurtaj-yapiyor-musunuz-hayir-yapmiyoruz (28.05.2019).

Nas, Alparslan, "Familization of Women: Gender Ideology in Turkey's Public Service Advertisements", *Fe Dergi*, cilt 8, sayı 1, 2016, s. 168-182.

NTV, "Erdoğan: İş İşten Geçmeden En Az Üç Çocuk", 2009, web adresi: https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-is-isten-gecmeden-en-az-3-cocuk,ZEQhCeWHV kS06lEDhd72Ng (12.05.2019).

NTV, "Her Kürtaj Bir Uludere'dir", 2012a, web adresi: https://www.ntv.com.tr/turkiye/her-kurtaj-bir-uluderedir,z1M5Y2zmwEu6drogItVkiA (13.05.2019).

NTV, "Erdoğan: Benim Bedenim Diyenler Feminist", 2012b, web adresi: https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-benim-bedenim-diyenler-feminist,dYdfRB4ul0uxKJHXthZiwA (26.07.2019).

NWCI, "Campaign Urges People to Remember 170,000 Women Who Have Travelled to the UK for Abortion Since 1983", 2018, Web Adresi: https://www.nwci.ie/learn/article/campaign_urges_people_to_remember_170000_women_who_have_travelled_to_the_uk (02.08.2019).

Okkaoğlu Mutlu, Selma, "Aile Hekimliği Sisteminin Kadın Sağlığına Etkileri", *III. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kongre Kitabı*, Ankara, Türk Tabipler Birliği Yayınları, 2017, s. 131-133.

O'Neil, Mary Lou; Aldanmaz, Bahar; Quiles, Rosa Maria Quirant; Kılınç, Fatih Resul, *Yasal Ancak Ulaşılabilir Değil: Türkiye'deki Devlet Hastanelerinde Kürtaj Hiz-*

metleri, Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Araştırmaları Merkezi, 2016.

O'Neil, Mary Lou ve Çarkoğlu, Aslı, *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Algısı Araştırması 2019*, Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Araştırmaları Merkezi, 2019.

"Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı", 2013, http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/view/15089/Onuncu_Kalk%C4%B1nma_Plan%C4%B1.pdf (19.05.2019).

Ovadia, Stella, "Kürtaj Yasasına İlişkin Birkaç Söz ve Bir Tanıklık", *Somut*, cilt 3, sayı 30, 1983, s. 4.

Öz, Yasemin, "Feminist Hareketin Önüne Koyması Gereken Temel Gündem Nedir? Niçin?", *Amargi*, sayı 10, 2008, s. 23-28.

Özateş, Özge Sanem ve Atauz, Sevil, "Sosyal Hizmet Uzmanlarının Aileye Dönüş ve Aile Yanında Destek Projesine İlişkin Değerlendirmeleri", *Toplum ve Sosyal Hizmet*, cilt 22, sayı 2, 2011, s. 101-112.

Özaydınlık, Kevser, "Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, sayı 33, 2014, s. 93-112.

Özbay, Ferhunde, "Türkiye'de Ulus-Devlet, Gözetim ve Nüfus Bilgisi", *Toplum ve Bilim*, sayı 118, 2010, s. 165-178.

Özbay, Ferhunde, "Demografik Dönüşüm Sürecinde İktidar, Kadın ve Aile", *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?*, yay.haz. Nihal Boztekin, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul, 2014, s. 106-111.

Özdemir, Hakan ve Demirkanoğlu, Yahya, "Türkiye'de Muhafazakâr Sağ Pencereden Kadına Bakış", *KAÜ İİBF Dergisi*, cilt 6, sayı 10, 2015, s. 223-248.

Özgüler, Cevahir, ve Yarar, Betül, "Neoliberal Body Politics: Feminist Resistance and Abortion Law in Turkey", *Bodies in Resistance*, yay.haz. Wendy Harcourt, Palgrave Macmillan, Londra, 2017, s. 133-161.

Özkan Kerestecioğlu, İnci, "Mahremiyetin Fethi: İdeal Aile Kurgularından İdeal Aile Politikalarına", *Başka Bir Aile Anlayışı Mümkün mü?*, yay.haz. Nihal Boztekin, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul, 2014, s. 10-21.

Özkazanç, Alev, *Neo-liberal Tezahürler: Vatandaşlık, Suç, Eğitim*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.

Özkazanç, Alev, *Cinsellik, Şiddet ve Hukuk*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2013.

Özkazanç, Alev, *Feminizm ve Queer Kuram*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2015a.

Özkazanç, Alev, "SFK'nin İki Sorusu Üzerine Düşünceler: AKP ve Biz Feministler", *Feminist Politika*, sayı 26, 2015b, s. 24-25.

Öztan, Ece, "Türkiye'de Ailecilik, Biyosiyaset ve Toplumsal Cinsiyet Rejimi", *Toplum ve Bilim*, sayı 130, 2014, s, 176-188.

Öztürk, Sedef, "Belçikalı Bir Feministle Görüşme", *Sosyalist Feminist Kaktüs*, sayı 4, 1988, s. 17-24.

Petchesky, Rosalind Pollack, *Abortion and Woman's Choice: The State, Sexuality and Reproductive Freedom*, Northeastern Univeristy Press, Boston, 1990.

Pinter, B. vd., "Accessibility and Availability of Abortion in Six European Countries", *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, cilt 10, sayı 1, 2005, s. 51-58.

Poovey, Mary, "The Abortion Question and Death of Man", *Feminist Theorize The Political*, yay.haz. Judith Butler ve Joan W. Scott, Routledge, New York, 1992, s. 239-256.

Pruitt, Lisa R. ve Vanegas, Marta R., "Ubnormativity, Spatial Privilege and Judicial Blind Spots in Abortion Law", *Berkeley Journal of Gender, Law and Justice*, cilt 30, sayı 1, 2015, s. 76-153.

Rada, Aser García, "Spain is Planning to Introduce Restrictions on Abortion", *British Medical Journal*, 2014, s. 347.

Radikal, "Erdoğan: Sezeryane Karşıyım, Kürtaj Cinayettir", 2012a, web adresi: http://www.radikal.com.tr/politika/erdogan-sezaryene-karsiyim-kurtaj-cinayettir-1089120/ (13.05.2019).

Radikal, "Doktorlar: 4 Haftada Kürtaj Olmaz", 2012b, web adresi: http://www.radikal.com.tr/turkiye/doktorlar-4-haftada-kurtaj-olmaz-1089629/ (15.05.2019).

Radikal, "Artılarıyla Eksileriyle GEBLİZ", 2012c, web adresi: http://www.radikal.com.tr/turkiye/artilariyla-eksileriyle-gebliz-1092005/ (26.05.2019).

Ramazanoğlu, Yıldız, "Erkeklerin Kürtajı", 2012, web adresi: https://www.haksozhaber.net/erkeklerin-kurtaji-25085yy.htm (28.07.2019).

Reagan, Leslie J., *When Abortion Was a Crime: Women, Medicine and Law in the United States 1867-1973*, University of California Press, Berkeley, 1997.

Reingold ve Gostin, "State Abortion Restrictions and the New Supreme Court", *Journal of American Medical Association*, cilt 322, sayı 1, 2019, s. 21-22.

Riessman, Catherine Kohler, "Women and Medicalization: A New Perspective", *The Politics of Women's Body: Sexuality, Appearance & Behavior*, yay.haz. Rose Weitz, Oxford University Press, New York, 2003, s. 46-63.

Sabah, "Evli Öğrencinin Kredi Borcu Silinecek", 2013, web adresi: https://www.sabah.com.tr/egitim/2013/11/01/evli-ogrencinin-kredi-borcu-silinecek (23.04.2019).

Saluk, Seda, "Üreme Politikaları Üzerine Bazı Notlar: Sağlıkta Dönüşüm Programı, Aile Hekimliği ve Gebliz Sistemi", *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, sayı 24, 2014, s. 23-38.

Saul, Jennifer, *Feminism: Issues and Arguments*, Oxford University Press, Oxford, 2003.

Sayar, Tansu ve Kılıç Öztürk, Yasemin, "Türkiye'de Uygulanan Kürtajda Eşin Rızasını Alma Zorunluluğu ve Amerikan Yargısından Bir Örnek: Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania V. Casey Kararı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt 20, sayı 1, 2018, s. 321-349.

"Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı", 2002, http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/769/destek02.pdf (07.05.2019).

Shaw, Stanford J., "The Ottoman Census System and Population 1831-1914", *International Journal of Middle East Studies*, cilt 9, sayı 3, 1978, s. 325-338.

Sheldon, Sally, "The Abortion Act 1967: A Critical Perspective", *Abortion Law and Politics Today*, yay.haz. Ellie Lee, MacMillan Press, Londra, 1998, s. 43-58.

Shepard, Bonnie L. ve Becerra, Lidia Casas, "Abortion Policies and Practices in Chile: Ambiguities and Dilemmas", *Reproductive Health Matters*, cilt 15, sayı 30, 2007, s. 202-210.

Simons, Jon, "Foucault's Mother", *Feminist Interpretations of Michel Foucault*, yay. haz. Susan J. Hekman, Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 1996, s. 179-211.

Smith, Andrea, "Beyond Pro-Choice Versus Pro-Life: Women of Color and Reproductive Justice", *NWSA Journal*, cilt 17, sayı 1, 2005, s. 119-140.

Smyth, Lisa, "Feminism and Abortion Politics: Choice, Rights and Reproductive Freedom", *Women's Studies International Forum*, cilt 25, sayı 3, 2002, s. 335-345.

Sol, *Eğitim Sen*, "4+4+4 İstatistikleri Eleştirilerimizdeki Haklılığı Gösteriyor", 2013, web adresi: http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/egitim-sen-444-istatistikleri-elestirilerimizdeki-hakliligi-gosteriyor-haberi (28.03.2019).

Somel, Selçuk Akşin, "Osmanlı Son Döneminde İskat-ı Cenin Meselesi", *Kebikeç*, sayı 13, 2002, s. 65-88.

Soper, Kate, "Productive Contradictions", *Up Against Foucault: explorations of some tensions between Foucault and feminism*, yay.haz. Caroline Ramazanoğlu, Routledge, Londra, 1992, s. 29-51.

Sosyalist Feminist Kaktüs, "Geri Çekilmeyeceğiz!", sayı 7, 1989, s. 50-51.

Sosyalist Feminist Kolektif, "İstediğimiz Zaman, İstediğimiz Kadar Çocuk", *Feminist Politika*, sayı 7, 2010, s. 22-23.

Sosyalistfeministkolektif, "900 Örgüt ve 60.000 Kişiyle Kürtaj Yasaklanamaz", 2012a, web adresi: https://www.sosyalistfeministkolektif.org/eylem-etkinlik/900-orgut-kurtaj-yasaklanamaz-imzalari/ (22.07.2019).

Sosyalistfeministkolektif, "Kadınlara Çağrı", 2012b, web adresi: https://www.sosyalistfeministkolektif.org/eylem-etkinlik/kadinlara-cagri/ (27.07.2019).

Sosyalistfeministkolektif, "Kürtaj Haktır Karar Kadınların Platformu/Tanıtımı", 2016, web adresi: http://www.sosyalistfeministkolektif.org/kampanyalar/parcas-olduklar-m-z/platformlar/kurtaj/%E2%80%A2kurtaj-haktir-karar-kadinlarin-platformu/ (22.07.2019).

Sönmez, Berrin, "Türkiye'de 137 Sığınma Evi Var, En Az 8 Bin Olmalı", *Gazete Duvar*, 2017, web adresi: https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/11/29/turkiyede-137-siginma-evi-var-en-az-8-bin-olmali/ (26.02.2019).

Sputniknews, "Aile Bakanlığı'ndan Çoklu Doğum Yardımı: Çocuk Başına İki Yıl Boyunca 150 tl", 2018, web adresi: https://tr.sputniknews.com/turkiye/2018110810360 47233-aile-bakanligi-ikiz-bebek-yardim/ (19.05.2019).

Stetson, Dorothy McBride, "US Abortion Debates 1959-1998: The Women's Movement Holds On", *Abortion Politics, Women Movements and the Democratic State*, yay.haz. Dorothy McBride Stetson, Oxford University Press, New York, 2001, s. 247-266.

Storer, Horatio Robinson, *Why Not? A Book For Every Woman*, Lee and Shephard, Boston, 1866.

Stormer, Nathan, "Why Not? Memory and Counter-Memory in 19th-Century Abortion Rhetoric", *Women Studies in Communication*, cilt 24, sayı 1, 2001, s. 1-29.

Stormer, Nathan, "Mediating Biopower and The Case of Prenatal Space", *Critical Studies in Media Communication*, cilt 27, sayı 1, 2010, s. 8-23.

Sutton, Barbara, ve Borland, Elizabeth, "Queering Abortion Rights: Notes from Argentina, *Culture, Health and Sexuality*, cilt 20, sayı 12, 2018, s. 1378-1393.

Szelewa, Dorota, "Killing 'Unborn Children'? The Catholic Church and Abortion Law in Poland Since 1989", *Social and Legal Studies*, cilt 25, sayı 6, 2016, s. 741-764.

Szikra, Dorottya, "Welfare for the Wealthy The Social Policy of the Orbán-regime, 2010-2017", 2018, s. 1-12, web adresi: https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/14209.pdf (28.10.2019).

Şenel, Burcu, "Biz Büyük Bir Aileyiz: Türkiye'de Devlet Söyleminde Makbul Kadınlık ve Aile", *Mülkiye Dergisi*, cilt 41, sayı 2, 2017, s. 31-69.

Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik, *Resmî Gazete*, 2016, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/03/20160317-8.htm

Takvim, "Çeyiz Parası Devletten", 2016, web adresi: https://www.takvim.com.tr/ekonomi/2016/04/13/ceyiz-parasi-devletten (23.04.2019).

Taşıtman, Ayşegül ve Günel, Sakine, "Kürtaj Haktır Karar Kadınların", *Mesele*, sayı 89, 2014, s. 62-64.

"TBMM Danışma Meclisi Tutanağı", 1983, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/DM__/d02/c016/dm__02016083ss0347.pdf. (04.09.2018).

TBMM Tutanak Dergisi, 2007, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c145/tbmm22145058.pdf (11.05.2019).

Tertip Komitesi, "Kadınlar Dayanışma Yürüyüşüne Çağrı Metni", *Sosyalist Feminist Kaktüs*, 1989, s. 6, 8.

Tezcan, Sabahat, "Türk Kadınlarının Sağlık Sorunları", *Türk Toplumunda Kadın*, yay.haz. Nermin Abadan Unat, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, İstanbul, 1982, s. 59-72.

The Guardian, "Seven in 10 Italian Gynaecologists Refuse to Carry out Abortions", 2016, web adresi: https://www.theguardian.com/world/2016/mar/11/italian-gynaecologists-refuse-abortions-miscarriages (29.10.2019).

Thomson, Judith Jarvis, "A Defense of Abortion", *Philosophy & Public Affairs*, cilt 1, sayı 1, 1971, s. 47-66.

Timisi, Nilüfer, ve Ağduk Gevrek, Meltem, "1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi", *90'larda Türkiye'de Feminizm*, yay.haz. Aksu Bora ve Asena Günal, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13-39.

Tjod, "Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği'nden Kamuoyu'na Sezaryen ve Kürtaj Hakkında Açıklama", 2012, web adresi: http://www.tjod.org/turk-jinekoloji-ve-obstetrik-dernegi-tjod-den-kamuoyuna-sezaryen-ve-kurtaj-hakkinda-aciklama/ (23.07.2019).

Tjod, "Türk Jinekoloji ve Obstetrik Derneği: Kürtaj Raporu", 2013, web adresi: http://www.tjod.org/turk-jinekoloji-ve-obstetrik-dernegi-tjod-kurtaj-raporu/ (23.07.2019).

Tjod, "Kürtaj Gizlice Yasaklandı", 2014, web adresi: http://www.tjod.org/kurtaj-gizlice-yasaklandi/ (17.05.2019).

Tokdoğan, Nagehan, "Aksu Bora ile Söyleşi", *Kampfplatz*, cilt 1, sayı 1, 2012, s. 182-190.

Toksöz, Ayşegül, *The Regulation of Abortion in Contemporary Turkey: Laws, Policies, Dircourses*, Boğaziçi University Master of Arts in Sociology, İstanbul, 2011.

Toksöz, Ayşe, ve Barın, Özlem, "Kürtaj Haktır Derken...", *Feminist Politika*, sayı 15, 2012, s. 12-13.

Toksöz, Gülay, "Transition from 'Woman' to 'Family' An Analysis of AKP Era Employment Policies from a Gender Perspective", *Journal für Entwicklungspolitik*, cilt 32, sayı 1/2, 2016, s. 64-83.

Torun, Şule, "Kürtaj Yasa Tasarısı Bekleneni Verebilecek mi?", *Somut*, cilt 3, sayı 28, 1983, s. 4.

TTB, "ATO Bilim Etik Kurulu, Özürlüler Yasa Tasarısı'ndaki 'aile planlaması ve küretaj' hükümlerini değerlendirdi: 'Bilimsel değil; sosyal açıdan sakıncalı'", 2004, web adresi: http://www.ttb.org.tr/TD/TD116/10.php (26.04.2019).

Tuksal, Hidayet Şefkatli, "Uludere de Kürtaj Yok, Çocuk Cesetleri Var", 2012, web adresi: http://www.radikal.com.tr/turkiye/uluderede-kurtaj-yok-cocuk-cesetleri-var-1090283/ (28.07.2019).

Tür, Özlem ve Çıtak, Zana, "AKP ve Kadın: Teşkilatlanma, Muhafazakârlık ve Türban", *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu 2002-2009*, yay.haz. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Phoenix Yayınları, Ankara, 2013, s. 614-629.

Türk Tabipler Birliği Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu, "Kadınlar Devlete Değil, Kendilerine Aittir Kürtaj Hakkı Kadınların Yaşam Hakkıdır!", 2012, web adresi: http://www.ttb.org.tr/haberarsiv_goster.php?Guid=66e71bac-9232-11e7-b66d-1540034f819c (22.07.2019).

"Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması", 2014, http://www.hips.hacettepe.edu.tr/tnsa2013/rapor/TNSA_2013_ana_rapor.pdf (13.05.2019).

TÜSEV, "Benim Bedenim, Benim Kararım ve Kürtaj Yasaklanamaz Vaka Analizi", 2013, Web adresi: https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/BenimBedenimVakaAnaliziTR.06.11.13.pdf (23.07.2019).

T24, "Devletten 25 Yaş Altındaki Çiftlere 10 Bin Lira Kredi", 2013, Web adresi: https://t24.com.tr/haber/devletten-25-yas-altindaki-ciftlere10-bin-lira-kredi,235581 (23.04.2019).

Uğurlu, Gülümser, "Kürtaj Hakkının Yasal Zincirleri", *Feminist Politika*, sayı 7, 2010, s. 25-26.

Uygur, Gülriz, "İstanbul Sözleşmesi Işığında Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un Temel Yaklaşımı", *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri*, yay.haz. Betül Yarar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 193-210.

Uzgel, İlhan, "AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü", *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu 2002-2009*, yay.haz. İlhan Uzgel ve Bülent Duru, Phoenix Yayınları, Ankara, 2013, s. 11-39.

Üner, Ragıp ve Fişek, Nusret, *Türkye'de Doğum Kontrolünün Uygulanması Üzerinde İncelemeler*, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1961.

Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği, *Resmî Gazete*, 2010, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100306-10.htm

Weir, Lorna, *Pregnancy, Risk and Biopolitics: On the Threshold of the Living Subject*, Routledge, New York, 2006.

Weisberg, D. Kelly, "Abortion: Introduction", *Applications of Feminist Legal Theory*, yay.haz. D. Kelly Wiesberg, Temple University Press, USA, 1996, s. 931-952.

World Economic Forum, "The Global Gender Gap Report 2011: Ranking and Scores", 2011, web adresi: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GenderGap_Report_2011.pdf (08.03.2019).

World Economic Forum, "The Global Gender Gap Report 2018: Ranking and Scores", 2018, Web adresi: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2018.pdf (08.03.2019).

Yamin, Alicia Ely ve Bergallo, Paola, "Narratives of Essentialism and Exceptionalism: The Challenges and Possibilities of Using Human Rights to Improve Access to Safe Abortion", *Health and Human Rights Journal*, cilt 19, sayı 1, 2017, s. 1-11.

Yeğenoğlu, Metin ve Coşar, Simten, "AKP ve Toplumsal Cinsiyet Meselesi: Neoliberalizm ve Patriyarka Arasında Mekik Dokumak", *İktidarın Şiddeti: AKP'li Yıllar,*

Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar, yay.haz. Simten Coşar ve Gamze Yücesan-Özdemir, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 158-181.

Yeniasya, "Erdoğan: Krizlerin Acısını Unutmadık", 2006, Web adresi: http://www.yeniasya.com.tr/2006/06/27/haber/h2.htm (08.04.2019).

Yetener, Müge, "Yeni Üreme Teknolojileri Kadınları Özgürleştiriyor mu?", *Feminist Politika*, sayı 4, 2009, s. 26-27.

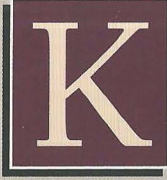
Yılmaz Şener, Meltem, "Kadını Anne Olarak Güçlendirmek? AKP'nin Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımını Şartlı Nakil Transferleri (ŞNT) Üzerinden Okumak", *Kadın/Women 2000*, cilt 17, sayı 1, 2016, s. 31-49.

Yunus, Muhammad, "Poverty Alleviation: Is Economics Any Help? Lessons From the Grameen Bank Experience", *Journal of International Affairs*, cilt 52, sayı 1, 1998, s. 47-65.

DİZİN

"Bu kitap, Türkiye'de kürtajın biyopolitikasının, AKP döneminde derinleştiğini ve yaşamın her alanına nüfuz ettiğini öne sürer ve bu bağlamda kullanılan teknikler ve söylemlerin kendinden önceki dönemlerden ayrıldığı, neoliberal ve muhafazakâr politikaların milliyetçi ve cinsiyetçi ataklarla yürütüldüğü iddiasına dayanır."

ürtaj, kadınların kendi hayatlarına sahip çıkma mücadelelerindeki zorlu konulardan biridir. Elinizdeki kitap, tarihsel bir perspektiften kürtaj politikalarını ele alıyor. Kürtaj ve doğum kontrolü ne zaman özel alanın kuytularından çıkıp devlet politikalarının konusu haline geldi? Kadınların bedenleri üzerindeki denetimlerinin karşısına "fetüsün yaşam hakkı"nın çıkarılmasının anlamı neydi? 20. yüzyıldaki nüfus politikaları ile günümüzün biyopolitikası arasında ne türden süreklilikler ve kopuşlar var? Feministler bu zorlu konuyu nasıl tartıştılar?

Kadınların hayatlarına, bedenlerine, özgürlüklerine ve cinsiyet eşitliği fikrinin her türlü tezahürüne karşı saldırıların hız kazandığı bir dönemde, kürtajın feminist tartışmasına dair bu kapsamlı çalışma, zihin ve ufuk açıcı. ■

KDV'DEN MUAFTIR